

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Řehlovice 1880 - 1970

Řehlovice 1880 - 1970

Anežka Dytrtová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N D-NJ

2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Řehlovice 1880 - 1970 vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 8. 12. 2016

.....

podpis

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu práce prof. PhDr. Jiřímu Pokornému, CSc. za odborné rady. Významné poděkování patří kronikářce obce Řehlovice PaedDr. Anně Rauerové za zapůjčení mnoha archiválií a pomoc s překladem kronik. Dále bych chtěla poděkovat doc. Kateřině Dytrtové, Ph.D. za korektury.

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá historií obce Řehlovice ležící v Severočeském kraji, a to v letech 1880 až 1970. Tato obec se ve vymezeném čase nacházela na převážně Němci osídleném území Sudet. Časové vymezení si klade za cíl prozkoumat proměnu zdejších sociálních poměrů a složení obyvatel a další zajímavá témata související se situací před a po druhé světové válce, která byla významným mezníkem dějinných událostí. V tomto časovém úseku obsahujícím proměnu klidného soužití dvou národů, které se vlivem nacionalistické ideologie proměnilo, práce kulminuje, protože čerpá jak z německy, tak česky psaných dosud nepublikovaných, místních jedenácti kronik. Osvětluje na rozloze malé lokality zachycená data a příběhy, které by mohly plastičtěji vyličit tu část historie, která není dodnes plně zmapována. Výsledkem práce je blízký pohled na tato data a jejich zhodnocení. Součástí práce jsou názorné grafy a obrazové přílohy čerpané také z dosud nepublikovaných zdrojů. Byly poskytnuty jak ze strany Čechů, kteří nebyli odsunuti, tak ze strany odsunutých Němců. Ve stručnosti se práce zabývá i poměry po roce 1948 a to pro srovnání s předcházejícím vývojem. Informace zjištěné o oblasti místního školství, farnosti a o setkávání odsunutých obyvatel po roce 1989 vydaly na samostatné kapitoly umístěné v poslední třetině textu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Sudety, místní kroniky, sociální vztahy, ideologie, národnost, druhá světová válka, odsun, politika, historie obce, socialismus, školství, farnost.

ABSTRACT

This thesis is looking into the history of the village Řehlovice in the Northbohemian region in years 1880 – 1970. This village was located till the end of the Second World War deep in the mostly by Germans inhabited territory named Sudetenland. The thesis wants in the time span study the changes of the local social conditions and the constitution of the inhabitants and other interesting themes whose are related to the situation before and after the Second World War which was a big turning point. In this time span changes the peaceful coexistence of two nations under the influence of the Nazi-ideology. This is the culmination point of the thesis, because it gains information from in German written and from in Czech written and till today unpublished eleven local chronics. It shows data and stories from small locality which could help to map unresearched places of history. The result of the thesis is a close look on these data and their evaluation. Parts of the thesis are illustrative graphs and illustrations taken from unpublished sources. They were given from the Czechs that staid but also from the deported Germans. Years after 1948 are briefly adapted for the comparison. Information about local education, parish and the gathering of deported Germans are situated in separated chapters.

KEYWORDS

Sudetenland, local chronics, social conditions, ideology, nationality, Second World War, expulsion, politics, history of a village, socialism, education, parish.

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Řehlovice před rokem 1880.....	11
3	Řehlovice v letech 1880-1914	13
3.1	Obecná charakteristika oblasti	13
3.2	Profesní skladba obyvatel	14
3.3	Sčítání lidu	17
3.3.1	Sčítání lidu v Řehlovicích v roce 1880 a 1910	19
3.4	Výstavba.....	22
3.5	Politický vývoj	23
3.6	Spolkový život	25
3.7	Zemědělství a průmysl	28
3.7.1	Pivovar	29
3.7.2	Železnice.....	30
3.7.3	Mlýny.....	31
3.7.4	Ostatní – těžba uhlí, cihelna, lov.....	32
3.8	Vrchnost – sídlo Nostitzů v Hlinai (Hliňanech).....	32
3.9	Zhodnocení období.....	33
4	Řehlovice 1914-1945	34
4.1	První světová válka	34
4.1.1	Snímání zvonů	35
4.1.2	Důsledky války	36
4.2	Meziválečná léta.....	36
4.2.1	Vznik Československa a postavení německého obyvatelstva	37
4.2.2	Sčítání lidu 1921 a 1930	39
4.2.3	Nové zvony	41
4.2.4	Elektrifikace.....	42
4.2.5	Politický život.....	43
4.2.6	Výstavba	49
4.2.7	Spolky – nacionalizace	50
4.2.8	Profesní složení obyvatel.....	52
4.2.9	Zemědělství.....	53
4.2.10	Zhodnocení meziválečného období	54
4.3	Druhá světová válka.....	54
4.3.1	Předehra války – vymezování národů.....	54
4.3.2	Průběh války	59

4.3.3	Zemědělství.....	61
4.3.4	Dvůr Hliňany - Řehlovice.....	62
4.4	Zhodnocení celého období od roku 1914 do roku 1945	63
5	Řehlovice od roku 1945 do roku 1948.....	65
5.1	Období bez kronikáře	65
5.2	Odsuny německých obyvatel	66
5.2.1	Divoké odsuny	66
5.2.2	Násilí páchané na místních Němcích.....	67
5.2.3	Organizované odsuny	69
5.2.4	Benešovy dekrety – model dvou rodin	70
5.3	Národnostní poměry.....	71
5.4	Politický život	73
5.5	Profesní složení obyvatel	74
5.6	Spolky a kultura	75
5.7	Dvůr Hliňany – Řehlovice	75
5.8	Proměny názvosloví.....	76
5.9	Zhodnocení období.....	81
6	Řehlovice od roku 1948 do roku 1970.....	83
6.1	Střídání kronikářů.....	83
6.2	Rozvoj obce.....	83
6.3	Profesní složení obyvatel	84
6.4	Výstavba.....	86
6.5	Politický život	87
6.5.1	Radnice	88
6.6	Zemědělství a průmysl	88
6.6.1	Jednotné zemědělské družstvo (JZD)	89
6.6.2	Československý státní statek Přemysla Oráče v Řehlovicích.....	90
6.6.3	Zámek Hliňany	90
6.6.4	Železnice.....	90
6.7	Spolky a kultura	91
6.7.1	Kultura	91
6.7.2	Spolky	93
6.8	Sčítání lidu 1970 a srovnání s roky předchozími	93
6.9	Zhodnocení kapitoly.....	94
7	Setkání vystěhovaných německých obyvatel po roce 1989.....	96
8	Farnost Řehlovice	97

8.1	Kostel a kaple	97
8.2	Fara.....	97
8.3	Farnost.....	97
8.4	Život církve v Řehlovicích.....	99
8.4.1	Wilhelm Láš.....	104
8.4.2	Karel Otčenášek.....	105
9	Školství	106
9.1	První školy	106
9.1.1	Jan Tomáš Vojtěch Berghauer.....	106
9.2	Tereziánské a josefínské reformy.....	107
9.3	Německá škola	108
9.4	Česká škola.....	112
9.5	Školství po roce 1948.....	118
9.5.1	Národní škola.....	118
9.5.2	Školní družina	120
9.5.3	Mateřská škola	120
10	Závěr	122
11	Seznam použitých informačních zdrojů	125
12	Seznam příloh	130

1 Úvod

Tato diplomová práce se zabývá historií obce Řehlovice ležící v Severočeském kraji, a to mezi lety 1880 a 1970. Toto časové vymezení bylo stanoveno po konzultaci s ředitelem Archivu v Ústí nad Labem PhDr. Vladimírem Kaiserem, kronikářkou obce Řehlovice PaedDr. Annou Rauerovou a také původní vedoucí diplomové práce paní doc. PhDr. Alenou Míškovou, Ph.D.

Toto období bylo vybráno záměrně, aby mohly být zmapovány velké změny, které v oblasti sociálního a politického života přinesla druhá světová válka na území dnes již bývalých Sudet. Proměna to byla zásadní.

Obec Řehlovice se nachází mezi Ústím nad Labem a Teplicemi na severozápadním cípu Českého středohoří. Leží v údolí řeky Bíliny a dnes v ní žije přibližně 450 obyvatel. Geografická lokace obce naznačuje, že ves ležela hluboko v Sudetském území a velmi blízko německým hranicím.

Německé obyvatelstvo zde bylo vůči Čechům až do konce druhé světové války ve velké početní převaze. Tento poměr způsobil obecně známý fakt, totiž že do této oblasti ve 12. a 13. století postupně přicházeli němečtí osadníci na pozvání přemyslovských panovníků. Tito osadníci přinesli rozmanitá řemesla a dovednosti a byli na horské prostředí uvyklí, a tak pomohli osídlit nehostinná místa českých zemí. V těchto oblastech se spolu německy a česky mluvící obyvatelé naučili žít v souladu. Problémem se národnost stala ve chvíli, kdy tento pojem byl konkretizován, popsán a jasně definován. Postupně se přidávaly národnostně orientované politické ideje vymezující vznik samostatného Československého státu a později i radikální nacionalistické ideje strany německé.

Text čerpá jak z německy, tak česky psaných dosud nepublikovaných a tedy pro obor historie neznámých místních jedenácti kronik. Osvětluje na rozloze malé lokality zachycená data a příběhy, které by mohly plastičtěji vylíčit tu část historie, která není dodnes plně zmapována. Za významné lze považovat kapitoly týkající se konkrétních příběhů spojených s odsuny německého obyvatelstva. Materiály i obrazové přílohy byly získány jak ze strany Čechů, kteří nebyli odsunuti, tak ze strany odsunutých Němců. Ve stručnosti se práce zabývá i poměry po roce 1948 a to zejména pro srovnání s předcházejícím vývojem, což je zajímavé například v počtu obyvatel, ve struktuře

poskytovaných vzájemných služeb, ve spolkovém životě, v zániku některých řemesel a podobně. Informace zjištěné o oblasti místního školství, farnosti a o setkávání odsunutých obyvatel po roce 1989 vydaly na samostatné kapitoly umístěné v poslední třetině textu.

V následujícím textu bude často užíváno dvojjazyčné pojmenování jak různých obcí, ale také funkcí nebo živností či řemesel. A to nejen proto, že se jedná o oblast dvojjazyčnou, ale protože zajímavé jsou i jazykové proměny místních názvů po druhé světové válce, čemuž bude věnován samostatný text.

Práce je členěna chronologicky do pěti větších celků, které jsou rozděleny vždy nějakou zásadní událostí. Mimo tyto časově posloupné kapitoly stojí kapitola 7. Setkání vystěhovaných německých obyvatel po roce 1989, 8. Farnost Řehlovice a kapitola 9. Školství. Tyto kapitoly byly vymezeny, protože mají zvláštní postavení v textu. Setkávání násilně odloučených etnik je příkladem smíření a jistého „řešení“ sledovaného konfliktu, církve i škola svým působením ovlivňovaly životy lidí kontinuálně a tvoří tak větší tematické celky, které nejsou striktně ohraničeny historickým pozadím.

Obrazové přílohy získané jak od vystěhovaných Němců, tak Čechů, kteří odsunuti nebyli, jsou přiloženy na konci práce.

Prameny a literatura

Tato diplomová práce se věnuje menší obci v Ústeckém regionu, a tak bylo nevyhnutelně nutné vycházet především z místních pramenů, kterými byly především kroniky. Za důležité lze považovat, že tyto kroniky nebyly doposud publikovány. Nejdlejší časové období zachycuje kronika farní, *Liber secundus Memorabilium*, jejíž první díl začal psát kněz Jan Tomáš Vojtěch Berghauer, jedna z největších historických osobností této obce. První díl kroniky zachycuje období od roku 1716 do roku 1790. Tradice psaní farní kroniky se u zdejších kněží udržela a kroniku dále vedli Berghauerovi následovníci. Tato práce vychází především z dílu druhého, který mapuje obec od roku 1790 do roku 1946. Kronika byla psána latinsky a německy. Kronikářka obce Anna Rauerová, u které je originál uložen, ve spolupráci s trmickým knězem Jiřím Voleským tuto kroniku celou přeložila. Proto bude tato práce vycházet z jejích překladů a bude se také do nich odkazovat.

Dalším zdrojem jsou kroniky školní. Nejprve začal v roce 1878 retrospektivně psát kroniku německé školy řídící učitel Franz Hollick, který se zápisy začal v roce 1719. Po něm opět tuto kroniku vždy vedl aktuální řídící učitel německé školy. Po vzniku školy české byla psána i její kronika. Období, které zachycuje, je logicky kratší. Začíná v roce 1920 a s přerušáním v době druhé světové války pokračuje až do roku 1957. Tyto dvě kroniky jsou v době vymezování českého a německého národa těsně před uzavřením Mnichovské dohody ilustrací, jak tuto situaci vnímali český a německý učitel.

Po vzniku Československého státu založil ještě další kroniku děkan Wilhelm Láš. Tato kronika nesla název *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau* a byla první kronikou, která by se dala specifikovat jako kronika obecní. Tato kniha začíná rokem 1918 a končí rokem 1948. Zápisy z let 1938 až 1948 chybí a zápis z roku 1948 je velmi stručný. Další části tzv. obecní kroniky vznikaly retrospektivně. Proto máme jen zpětně zaznamenané roky 1945 až 1965.

Zápisy působí tak, že jejich autoři si na nich dávali záležet a vše zaznamenávali dle svého nejlepšího svědomí. Přesto všechny tyto kroniky psali lidé, kteří ale mohli svým názorem či postojem poznamenat nebo také selektovat zaznamenané informace. Komentáře k dějinám jsou vždy interpretací, protože komplikovaný a složitě provázaný systém příčin a následků v podstatě nelze detailně zachytit. Vždy si pisatelé něco mysleli a něčemu věřili, ale také se často něčeho báli a často proto také vůbec nepsalí. Proto jejich texty jsou vždy určitou selekcí a jsou nějakým způsobem zabarvené.

Dalším cenným zdrojem byly adresáře vydávané v letech 1876, 1885, 1896, 1907, 1912, 1923, 1926 a 1934. Zde se nemusíme obávat subjektivnosti, jsou zde zachycena jen čistá data bez osobních názorů. Adresáře přináší především informace o zdejších řemeslech, živnostech a profesích. Čili o sociálním složení.

2 Řehlovice před rokem 1880

Ves Řehlovice byla vybudována na křížení dvou významných zemských cest a to „*des Bilinwegs und des Sorbenwegs*.“¹ (cesty Bílinské a cesty Srbské). Bílinská cesta vedla z Ústí nad Labem podél řeky Bíliny do města Bílina. Srbská cesta vedla z Prahy přes Lovosice, Řehlovice, Chabařovice a dále do Německa. První zmínka o dvou osadách „*pochází z roku 1352 z papežského daňového registru Klementa VI.*“² Tyto dvě osady byly Řehlovice, odvozeno patrně od lidu Řehořova, a Šachov (německy Tschochau). Osady se brzy sloučily a byly užívány dva názvy. Jeden český, Řehlovice, a jeden německý, Groß Tschochau. Ves byla původně okrouhlicí, tzn. domy byly umístěny kolem kruhové návsi.

Prvním doloženým majitelem Řehlovic byl Rydkěj s přídomkem Stirsberg. Další „*vývoj je nejasný, Řehlovice až do dvacátých let 15. století patřily Janovi a pak neznámým způsobem přešly na členy rodu Kaplířů ze Sulevic.*“³ Další správci obce již nesou titul kníže a ve správě obce se střídají. Důležitým je pak rok 1530, kdy Alexandr z Lejsneku prodal řehlovický dvůr Jetřichu z Bílé (Dietrich von Bila).

Dietrich von Bila koupil celé panství, ke kterému náležely „*Řehlovice tvrz, dvůr poplužní s poplužím, městečko Řehlovice, domy, krčmy a dvory kmetcí s platem, ve vsi Zálezlicích dvory kmetcí s platem což tu měl, s mlejnem pod Řehlovicemi a podacím kostelním v Řehlovicích, s krčmami v Brozánkách a dalším majetkem.*“⁴ Dietrich pocházel z německých zemí a snažil se šířit luteránství mezi horníky na Jáchymovsku. Řehlovicko tak bylo od této doby pod vládou protestantské rodiny. Tvrz v Řehlovicích patrně stála na západním konci vsi v areálu poplužního dvora. Její přesná lokace je ale dodnes nejasná.

Nejnámějším z tohoto rodu se vlivem dějinných událostí stal rytíř Friedrich von Bila. V době jeho správy byl na malou chvíli otevřen stříbrný důl, který ale nevynášel a byl brzy zavřen. Friedrich byl od roku 1609 defenzorem, voleným zástupcem českých nekatolických stavů a od roku 1618 pak i direktorem v nově obnoveném direktoriu. Stal

¹ *Heimatkunde des Bezirkes Aussig, 3. Teil.* Aussig: Aussig-Karbitzer Lehrvereine, 1929, str. 220

² SITTE, Franz. *Kronika Bořislavské farnosti - Geschichte der Pharrgemeinde.* Post Schallan: 1936, osobní archiv Řehlovice 50, s. 2

³ ÚLOVEC, Jiří. *Hrady, zámky a tvrze na Ústecku.* Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2002. Ústecká vlastivěda. ISBN 80-866-4601-7, s. 123

⁴ Tamtéž, s. 124

se i purkrabětem v Hradci Králové. Jako protestantky smýšlející šlechtic byl samozřejmě po bitvě na Bílé Hoře pronásledován. Nakonec byl jako jeden ze sedmi rytířů 21. června 1621 spolu s dalšími 26 českými protestantskými „pány“ popraven. Jeho majetek do vydání Obnoveného zřízení zemského připadl jeho manželce Eufrozíně a dětem. Ti ale po roce 1627 odešli ze země a „prodali Řehlovice za 18 000 kop míšeňských grošů Ottovi z Nostic.“⁵ Tak se Řehlovice dostaly na několik staletí pod správu šlechtického rodu Nostitzů.

Otta přikoupil ještě sousední Hliňany a přesunul do nich z Řehlovic hlavní těžiště poplužního dvora a nechal vystavět v Hliňanech zámek. V Řehlovicích vznikla za jeho správy nová tvrz. Ta měla gotickou věž a byla obklopena vodním příkopem. Přestala ale časem sloužit jako obytná stavba a začala chátrat. Zbourána byla v průběhu 18. století. V roce 1664 přenesli Nosticové tržní právo z Řehlovic na Trmice, čímž Řehlovice ztratily status města, který už pak nikdy nezískaly. Hliňanský zámek zůstal letním sídlem rodiny a byl stále udržován. V průběhu sedmileté války zde pobýval velitel pruských vojsk a v roce 1778 byly navštíveny císařem Josefem II.

Důležitou událostí také bylo odhalení pomníku Přemysla Oráče v roce 1841, který byl postaven mezi obcemi Řehlovice a Stadice. „Pomník byl od počátku chápán jako symbol a oslava zemědělství, nikoliv jako národnostní projev k oslavě české panovnické dynastie Přemyslovců. Proto byl i německými obyvateli, kteří tvořili v kraji výraznou většinu (například sousední Stadice, bájné rodiště Přemyslovo, byly v 19. století zcela německé), dobře přijat.“⁶

⁵ ÚLOVEC 2002, s. 125

⁶ *Obec Řehlovice: Historie obce Řehlovice* [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.rehlovice.cz/nase-obec/historie/>

3 Řehlovice v letech 1880-1914

3.1 Obecná charakteristika oblasti

První zmínky v literatuře o oblasti obce Řehlovice nejsou nijak obsáhlé. Víme, že v roce 1876 a ještě i 1885 byly v dostupné literatuře Řehlovice hodnoceny spolu s Brozánkami společně. V roce 1876 nejsou uváděny počty domů, ani počty obyvatel. K roku 1885 mělo být v těchto vsích dohromady 637 obyvatel a 78 domů. S tím nám ale pomohou údaje ze sčítání lidu v roce 1880. Pokud do nich nahlédneme, zjistíme, že přihlášených domů v Řehlovicích bylo v tomto sčítání 43. U čtyř archů není vyplněno číslo domu, ale jinak jsou vyplněny stejně jako ostatní. První údaj v adresářích, který uvádí tato čísla odděleně, je až z roku 1907. V tomto roce bylo v Řehlovicích 420 obyvatel a 57 domů, v Brozánkách v téže roce bylo 170 obyvatel a 34 domů. Dohromady je to tedy 590 obyvatel a 91 domů. Krátkým pohledem zjistíme, že obyvatel ubylo, kdežto domů přibylo. V roce 1912 bylo 66 domů a 444 obyvatel v Řehlovicích a 34 domů a 178 obyvatel v Brozánkách.

Řehlovice měly stabilní okruh vsí, které k nim na základně nějaké vazby spadaly. Zatím ještě nejde o vazbu oficiálně-správní, ale tyto vsi byly na Řehlovice vázány zvykově. A to jednak školou a pak také farou. Okruh těchto vsí byl dlouhou dobu neměnný. Z ústeckého správního území sem patřily Stadice, Hliňany a Brozánky. Z chabařovického pak Habří a Žichlice. Do Řehlovic tedy míří děti do německé školy a pak věřící do řehlovického kostela nebo za místním farářem. Dokud pošta v Řehlovicích nebyla, tak Řehlovice a výše zmíněné vsi byly poštovním okrskem trmickým. V Řehlovicích byla pošta zřízena 16. srpna 1904 a to díky žádosti místního faráře Wilhelma Láše⁷ a byla ustavena pozice poštmistra, resp. poštmistryně, kterou byla Augusta Klinger. Pak byla tato nově vzniklá pošta dalším pojátkem s výše zmíněnými okolními vesnicemi.

Po stručném vhledu do sociálních vazeb sledované oblasti ještě v úvodu by bylo vhodné doplnit i informace geografické. Řehlovice, nebo pro tuto dobu lepší označení Groß Tschochau, protože v této oblasti převažuje užívání německého jazyka i německého názvosloví, jsou ve všech, pro toto období dostupných literaturách, popisovány jako obec ležící v údolí řeky Bíliny, na železniční trati Ústí nad Labem (Aussig) – Bílina

⁷ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad farní kroniky, osobní archiv Řehlovice 50, s. 82

(Bilin). V této době obcí vedou dvě cesty, jedna do Lovosic a jedna do Ústí nad Labem. Potok protékající vsí pochází ze dvou pramenů, jejichž toky se spojily. Tyto prameny jsou Kauschten- a Matkeiquelle, pro něž neexistuje český ekvivalent. Oba tyto prameny se nachází pod vsí Žim (Schima). Pitnou vodu získávají obyvatelé z pramene z oblasti zvané Weihrauch. Obyvatelé obce se živí především polním hospodářstvím, chovem dobytka nebo pěstováním ovoce. Dále také stojí za zmínku Pelikánův mlýn (Pelikenmühle), který funguje mezi obcemi Groß Tschochau a Habrovany (Habrowan). Naopak hon v okolí obce už ztratil na významu, ačkoliv honitba je i v této době pronajímána místnímu hraběti.

3.2 Profesionální skladba obyvatel

Adresáře, informace ze sčítání lidu a také kroniky jsou dobrým zdrojem ke zjištění profesionální skladby obyvatel. Díky nim můžeme následně usuzovat na způsob života ve sledované oblasti. Německé názvy v závorkách připomínají, že se jedná o dvojjazyčnou oblast Sudet. Adresáře uvádí starostu (Gemeindevortreter) a další politické představitele obce, faráře, učitele, místní šlechtu, ale také živnosti nebo řemesla. Následně vznikají sociální i oborové vazby, které se podílí na chodu místní společnosti a ovlivňují vznik registrovaných živností či spolků.

Díky těmto údajům víme, že k roku 1885 byla v obci tříčlenná obecní rada a šestičlenná obecní komise, dva nebo tři stálí učitelé a místní farář. Další profese a živnosti odpovídají potřebám a zájmům obyvatel obce, ale také úzce souvisí s charakterem oblasti. Druhy profesí se s postupem času rozrůžňují a narůstá jejich počet. Kromě těchto živností ale další významnou část obyvatel tvoří zemědělci a dělníci. Ženy většinou pracují v domácnosti, pod čímž se ale ukrývá i práce na poli a péče o domácí zvířata.

Víme, že obec mezi lety 1876 a 1885 vzrostla. Což se projevuje jak v nárůstu počtu různých zaměstnání místních lidí, tak také v tom, že hrabě Erwin Nostitz rozšířil pole působnosti svého vlivu. Stále je majitelem pivovaru (Bräuhausbesitzer), jehož hlavním sládkem je Hermann Duschtýra. V této době je ale i majitelem nově vzniklé cihelny (Ziegeleibesitzer) v Prosanken (Brozánky) a také je majitelem velkostatku (Großgrundbesitzer). Tímto velkostatkem míněn velký statek v Hliňanech, který spolupracuje s největším řehlovickým statkem na západním okraji vsi, kde se také nacházel výše zmiňovaný pivovar.

Dále zde najdeme výčet očekávaných profesí. Dozorce železniční dráhy (Stationsaufseher der Bielathalbahn), kovář, pekař, klempíř, zámečnick, ovčák, kolář, sedlář a obchodník s dobyt看em. Žijí zde tři ševci, pět krejčích a dva obchodníci se smíšeným zbožím.

Poprvé je také uváděna jako profese porodní bába (Hebamme), kterou byla Amalia Gusel. Další novinkou pro místní obyvatele je kořalna (Branntweinladen) pana Ignaze Fischera. Z toho vyplývá, že se zde muselo koncem 19. století pálit. Také vznikají vinné sklepy při zámku v Hliňanech a Josef Knaute je buď majitelem místní vinárny, nebo šenkýřem na zámku v Hliňanech (Weinschank). Ale spíše se přikláníme k verzi vinárny. Dále se drží dříve zmíněné profese, ale přibývají další, tedy můžeme usuzovat na rozvoj obce, a to nejen v pestrosti vzájemně poskytovaných řemesel, dovedností a služeb, ale i možnosti výdělku. Řehlovice mají teď i svého řezníka a kočárníka (Wagner). V této době se také začíná dařit různým obchodníkům, takže se i zvyšuje i počet a specializace obchodníků. Jsou zde tři obchodníci (Kaufmann), mezi nimi například Anton Moder a Ignaz Fischer. Ignaz Fischer je zároveň provozovatelem kořalny. Kdežto Anton Moder je nejdéle fungujícím obchodníkem v Řehlovicích, je zmiňován ještě i v roce 1912. Dalšími novými specializovanými obchodníky jsou obchodník s drůbeží (Geflügelhändler) a obchodník s dobyt看em (Viehhändler). Naopak klesají počty krejčích a ševců. Krejčích bylo v roce 1876 pět, teď jsou jen tři, ševci byli tři, v roce 1885 jsou jen dva.

Největší hospodou s nejdelsí tradicí je hospoda U Krále Čech (Zum König von Böhmen). Už v roce 1593 je zmiňována tzv. Krczma welika, která v roce 1675 vyhořela a musela být znovu vystavěna. Pak je v kronikách zmiňován rok 1728, kdy v její budově bylo zřízeno řeznictví. Později se stala také centrem různých kulturních událostí v obci anebo se v jejích prostorách dočasně vyučovalo, když se přestavovala škola. Jméno Zum König von Böhmen platilo až do roku 1918, kdy po vzniku republiky byl tento název považován za přežitý a získává nové jméno U Lípy (Gasthaus zur Linde), které nese dodnes. Hostinským je zde v roce 1885 Josef Knaute.

Další novější hospody, které také svědčí o vzrůstajícím blahobytu obce, vznikaly v pozdější době. Tak tomu je v případě hospod Zum Kaiser von Österreich (U Císaře rakouského), která patřila Wolfu Franzovi, a pravděpodobně i u hospody Zum Anker (U Kotvy), jejímž majitelem byl Adolf Hegenbarth. V adresáři z roku 1876 jsou zmiňováni

hospodství jen dva a není specifikováno, jaká hospoda jim patřila. Ale uvedená jména znějí Josef Knaute, který je v roce 1885 majitelem hospody Zum König von Böhmen a dá se tedy předpokládat, že mu hospoda patřila i v roce 1876, a pak je zde uvedeno jméno Adolf Hegenbarth, kterému v roce 1885 patří hospoda Zum Anker. Z těchto údajů můžeme vyvodit, že hospoda Zum Kaiser von Österreich buď byla v roce 1876 zavřená a nikomu nepatřila, anebo vznikla mezi lety 1876 a 1885. O jejím vzniku nebyla nalezena žádná informace ani v kronikách.

Po roce 1907 dochází ke změně na půdě pivovaru. Pivovar je pronajímán Gustavu Strouhalovi, který uváděn jako nájemce (Dampfbrauerei Pächter). Změnila se totiž také i vrchnost. Majitel zámku v Hliňanech je nyní hrabě Sylva Tarouca-Nostitz.

Stále existují tři hospody a dva obchodníci se smíšeným zbožím. Počátek 20. století přináší další nové profese. Až v tomto období se v Řehlovicích objevuje profese truhláře (Tischler). Také se dále diverzifikuje oblast obchodní. K obchodníkům s drůbeží a s dobyt看em přibývají obchodníci s mlékem (Milchhändler), ti byli dokonce dva, obchodník s kůží (Lederhändler) a obchodník s uhlím (Kohlenhändler). Při pivovaru vzniká ještě jedna nová pozice a tou je bednář (Binder). Dále se v podstatě nic nemění, jen sedláři jsou již dva.

V zápisech se ale začínají objevovat soudně zaprotokolované firmy (Handelsgerichtlich protokollierte Firmen). Tohoto druhu jsou v Řehlovicích v roce 1907 dvě. Zaregistrován je pivovar pod správou Gustava Strouhala. Registrován je od 20. března 1902. Celé znění registrované firmy je Dampfbrauerei, Gustav Strouhal. Dále je registrován jako firma Spořitelní a výpůjční spolek pro Řehlovice a okolí s.r.o. (Spar- und Darlehenskassen Verein für GT und Umgebung, reg. Gen. mit unbeschr. Haftung), který je registrován od 11. června 1897.

V dalších letech se nechávají registrovat ještě dvě firmy. První se nechává 20. září 1908 registrovat Anna Mader s manžellovým obchodem se smíšeným zbožím. Registrovaný název firmy je Anna Mader: Gemischtwarenhandlung. (Obr. 1) O dva měsíce později je registrován druhý obchod se smíšeným zbožím, jehož provozovatelem a majitelem je Ferdinand Wollmann, toho času také člen obecního výboru. Firmu si nechává registrovat 30. listopadu 1908 pod názvem Ferdinand Wollmann:

Gemischthandlung, Inhaber Ferdinand Wollmann.⁸ Ferdinand Wollmann žil v čísle popisném 12, kde samozřejmě provozoval i obchod. Anna Mader byla zřejmě ženou Antona Modera, změna samohlásky ve jméně je pravděpodobně chybou či nedorozuměním, protože ani ve sčítání lidu ani v seznamech obyvatel obce jméno Mader neexistuje. V oblasti místních profesí nedošlo do roku 1914 k žádné další velké proměně.

Obecně můžeme říci, že od roku 1880 do roku 1914 se poměry v Groß Tschochau neproměnily nijak výrazně nebo překvapivě. S rozvojem obce také vzrůstal počet rozličných profesí, vznikly tři hospody, které se po celou dobu udržely. Roste počet domů, výkyvy v počtu obyvatel nejsou nijak výrazné. V roce 1880 bylo v obci 43 číslovaných domů se 446 hlášenými obyvateli. V roce 1907 je uváděno 57 domů a 420 obyvatel a v roce 1912, což je v období mezi léty 1880 až 1914 nejmladší existující údaj, je zde vedených 66 domů a 444 obyvatel. Na základě těchto údajů lze říci, že obci Groß Tschochau se v předválečném čase dařilo a neproběhly žádné překvapivé změny.

3.3 Sčítání lidu

Dalším zdrojem informací o skladbě místního obyvatelstva, tentokrát ale z úhlu pohledu národnosti, která hrála v pohraničních oblastech později velkou roli, jsou archy ze sčítání lidu, které probíhalo na našem území již dlouho. „*Patří k nejstarším statistickým akcím vůbec. Na našem území se soupisy obyvatel uskutečnily již ve středověku, kdy byly prováděny k vojenským a daňovým účelům. Zpočátku tedy zahrnovaly pouze část populace. Za vůbec nejstarší dochovaný soupis na českém území je považován soupis majetku litoměřického kostela z roku 1058, který je součástí zakládací listiny knížete Svytlahy II.*“⁹

Jako oficiální zdroj informací a nástrojů evidence obyvatel funguje sčítání lidu ale až od roku 1754. Jako další velké změny v tomto období se tato událost váže na císařovnu Marii Terezii. Ta v roce 1753 vydává patent o každoročním sčítání lidu, které v roce 1754 poprvé probíhalo na celém území a podle jednotných pravidel. Sčítání měli provést duchovní správci, ale i vrchnost. Později sčítání prováděly vojenské a politické úřady. Od 80. let 18. století vznikaly tzv. populační knihy, které měly evidovat rodiny

⁸ *Adress-Buch des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1912*. Aussig: Im Selbstverlage des Stadtrates Aussig, 1912, s. 13

⁹ *Český statistický úřad: Předchůdci moderních sčítání*[online]. [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/predchudci_modernich_scitani

v dané obci. V roce 1777 vyšel nový konskripční patent ale jen s minimálními změnami, jehož koncept platil až do roku 1851. „*Hlavním cílem konskripcí zachycujících pouze civilní obyvatelstvo a uskutečněných mezi lety 1771 až 1851 bylo zjištění branné schopnosti obyvatel.*“¹⁰ Až od roku 1805 jsou stejně podrobně, jako do této doby byli jen muži, evidovány i ženy a děti a „teprve od roku 1807 jsou výsledky vojenských i politických šetření jednotné.“¹¹ Intenzita sčítání s časem polevila. Od roku 1828 bylo prováděno jednou za tři roky.

Sčítání lidu v roce 1857 je považováno za počátek proměny v tomto počínání. Do tohoto roku se sčítání považuje spíše za soupisy obyvatel, kdežto od toho roku dále je chápáno jako sčítání moderní. „*Na rozdíl od soupisů obyvatelstva, úzce specializovaných se zřetelem k zcela jednoduchým potřebám tehdejší společnosti, stávají se sčítání lidu provedená na území našeho státu od poloviny minulého století základním pramenem téměř všech statistických dat, nejen o obyvatelstvu, o jeho počtu a složení, ale zároveň o celé ekonomice země.*“¹² Již se na sčítání nepodílí vojenské úřady, hlavními činiteli se staly úřady politické a pak také obce samotné.

Úplně první moderní sčítání proběhlo v roce 1869 a mělo se opakovat pravidelně po deseti letech v noci z 31. prosince na 1. ledna. Tato sčítání probíhala podle „*podle zásad, které stanovily mezinárodní statistické kongresy, konané v druhé polovině 19. století*“¹³ a prováděly je obce, které svěřily sčítací dotazníky jednotlivým rodinám. Tyto dotazníky vyplnil majitel domu, nebo sčítací komisař, který zapisoval dle ústních výpovědí rodiny. „*Šlo vlastně o první sčítání lidu v moderním pojetí, které vytvořilo podmínky pro porovnávání základních demografických údajů od tohoto roku až po současnost.*“¹⁴

¹⁰ Český statistický úřad: *Historie* [online]. [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/25385875/15506058+Historie.pdf/3de9b0b7-ece1-46d4-877b-9dde93d35a35?version=1.0>

¹¹ Český statistický úřad: *Historie sčítání lidu* [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20540505/32011840814.pdf/bec31508-8d2d-470a-9b0d-243f304c8d3d?version=1.0>

¹² Český statistický úřad: *Historie* [online]. [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/25385875/15506058+Historie.pdf/3de9b0b7-ece1-46d4-877b-9dde93d35a35?version=1.0>

¹³ Tamtéž

¹⁴ Český statistický úřad: *Historie sčítání lidu* [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20540505/32011840814.pdf/bec31508-8d2d-470a-9b0d-243f304c8d3d?version=1.0>

Kategorie zjišťovaných údajů byly rozšiřovány. Od roku 1880 byla prvně zjišťována obcovací řeč. To znamená řeč, kterou obyvatelé běžně používali. Zjišťovala se takto vlastně i etnická skladba obyvatel. Sčítání tohoto typu proběhlo v letech 1880, 1890, 1900 a 1910 a jejich „výsledky byly publikovány v edici *Österreichische Statistik*.“¹⁵ Další sčítání v roce 1921 a 1930 pak byla československá.

Tato sčítání pak poprvé zohledňovala i národnost. Ta byla dříve nepřímou zjišťována obcovací řečí. Teď sice začala být uváděna přímo, ale nebyla zjišťována obcovací řeč. To přineslo také mnoho kritických připomínek. Mateřský jazyk a národnost zároveň byly poprvé zjišťovány až ve sčítání lidu v roce 1991. S uváděním národnosti byla ovšem spojena i nutnost definovat pojem národnost. „*Národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk.*“¹⁶ Tato definice měla napomoci odstranění znevýhodnění Čechů a Slováků oproti jazyku německému. Také se ke své národnosti mohli přihlásit Židé nebo i Cikáni bez ohledu na to, jakým jazykem běžně hovoří. Nutnost zavedení této položky vycházela přímo z nového politického uspořádání a nutnosti vypořádat se s novými okolnostmi.

V dalších letech pak bylo sčítání dále precizováno. V roce 1930 přibyly takové položky jako fertilita žen nebo podrobnější zkoumání domácností i manželství. Sčítání v roce 1946 a 1947 byly spíše soupisy, které uváděly stav lidí a věcí v poválečném čase. Oficiální sčítání lidu proběhlo až v roce 1950 a poprvé se zabývalo i soupisem průmyslových, živnostenských či zemědělských závodů. Od roku 1961 pak sčítání získává řadu nových elementů, které byly zapotřebí k preciznějšímu získávání informací. Zjišťovala se velikost a struktura rodin a domácností, způsob soužití. Na nárůstech a způsobu těchto dotazů lze dobře sledovat transformaci společnosti a snahu sledovat a využívat sociální vazby.

3.3.1 Sčítání lidu v Řehlovicích v roce 1880 a 1910

Na sčítacích arších z roku 1880 se v mnou mapované oblasti zjišťovaly na první straně kategorie: jméno, příjmení; pohlaví; rok, den a místo narození; státní příslušnost; vyznání; stav; jazyk v obcování; postavení úřední, způsob výživy, živnost (řemeslo); majetek, postavení v práci nebo ve službě; vedlejší výživa; znalost čtení a psaní; vady

¹⁵ Český statistický úřad: *Historie* [online]. [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/25385875/15506058+Historie.pdf/3de9b0b7-ece1-46d4-877b-9dde93d35a35?version=1.0>

¹⁶ Tamtéž

na těle a na duchu (slepý, hluchoněmý, choromyslný, blbý); přítomnost či nepřítomnost a místo, kde se nepřítomný zdržuje. Na rubu sčítacího archu se pak zjišťovaly počty a druhy domácího dobytku. Zjišťovány byly počty krav, prasat, koní a ovcí. Jeden arch sčítacího listu vždy odpovídá jednomu domu v obci.

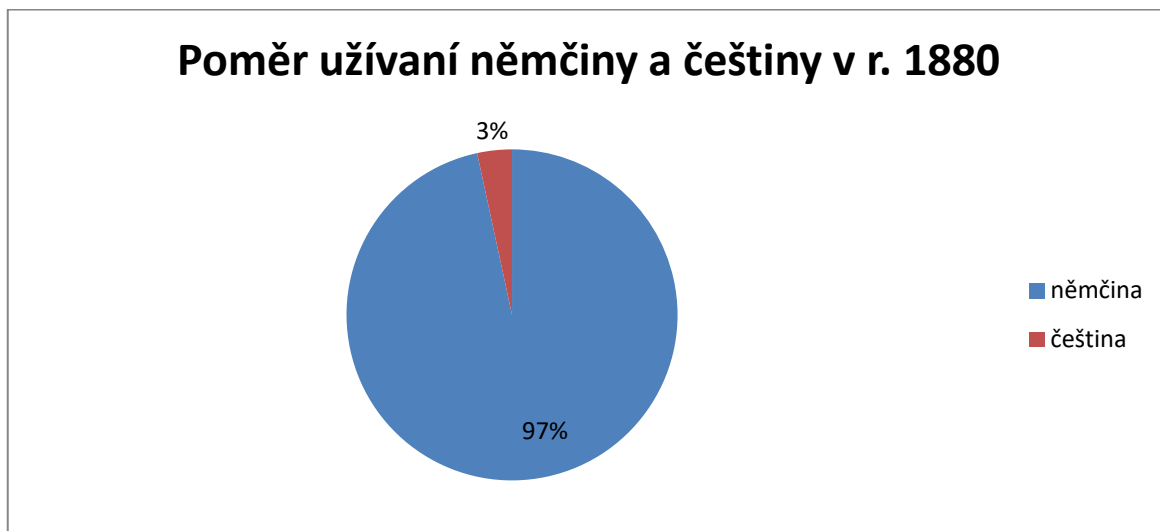
Dle těchto sčítacích archů víme, že v roce 1880 bylo v obci Groß Tschochau 43 domů. Tři sčítací archy nemají uvedené číslo domu, ale všech dohromady 18 lidí je v archu hlášených jako trvale nepřítomných. Kde jsou, uvedeno není. Naopak je tomu u domu číslo 33. Máme sice číslo domu, ale v tomto případě chybí nahlášení lidé. Dům číslo 33 je veden jako „unbewohnt“ (neobydlený). Všechny ostatní záznamy jednotlivých domů jsou vedeny podrobně.

Dohromady bylo do obce Groß Tschochau hlášeno přesně 446 lidí. Z tohoto počtu jich bylo 43 lidí hlášených jako trvale nepřítomných. Reálně tedy v roce 1880 žilo v obci 428 lidí. Předpoklad, že na vsi se lidé živilo často jako zemědělci, se potvrdil. Je to jedno z nejčastěji uváděných zaměstnání. Častým zaměstnáním jsou také dělníci všech možných druhů. Ženy převážně uvádí práci v domácnosti nebo výpomoc v zemědělství. Z celkového počtu domů, 19 domů nemělo žádný dobytek. Více než polovina domů tedy mělo své zázemí. Nejvíce dobytku bylo hlášeno v domě číslo 20, který patřil pivovaru. Pivovar vlastnil 85 krav a 10 koní. Druhým domem, kde bylo hlášeno nejvíce dobytku, byl dům číslo 29. Třetím domem s nejvíce hlášenými zvířaty byl dům číslo 32, který se později stal největším statkem v Groß Tschochau.

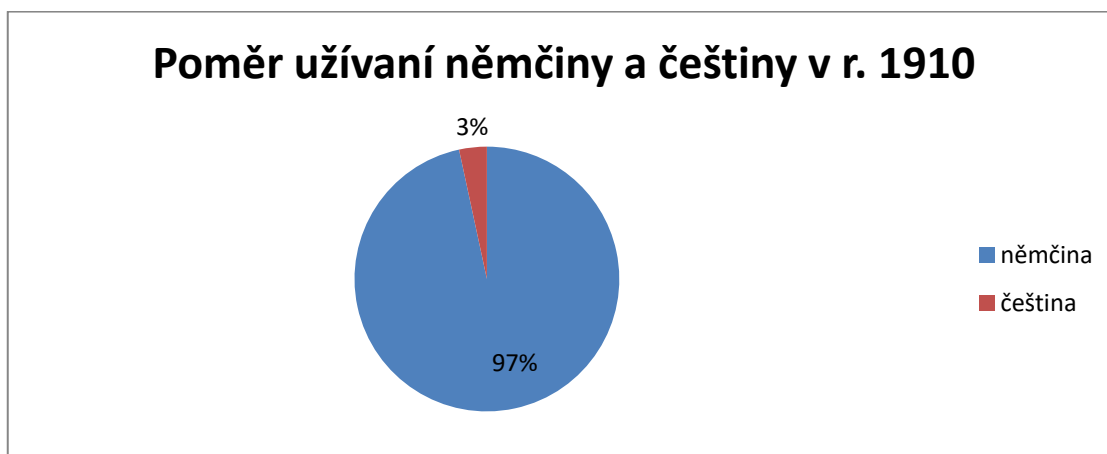
Nejvíce obyvatel bylo hlášených do domů číslo 37 a 20. Dům číslo 20 s hlášeným počtem obyvatel 39 je již jednou zmiňovaný pivovar. Dům číslo 37, který se nachází v bezprostřední blízkosti pivovaru, byl ve vlastnictví pivovaru a byl využíván jako ubytovna zaměstnanců sezónních i stálých. Byt pro učitele se nacházel ve školní budově, tzn. v domě číslo 1. Dům s číslem popisným 2 je fara. Zde tedy žil místní farář, v tomto roce Johannes Rosner.

Jak bylo výše zmíněno, zjistit národnost sčítaných obyvatel není možné přesně zjistit. Především proto, že pojem národnost ještě nebyl přesně definován. Národnost nemůžeme ani odvodit z uvedené obcovací řeči, protože není spolehlivým indikátorem. Vzhledem k poměru užívání obou jazyků, jak je vidět v následujícím grafu, němčinu museli užívat i Češi, aby se dorozuměli s ostatními obyvateli. Proto si nedovolím uvádět konkrétní závěry o národnostním složení obyvatel v roce 1880. S jistotou ale můžeme

řící, že v Groß Tschochau byla slyšet především němčina. Češtinu zde dle sčítacích archů používalo jen 15 lidí z přítomných 428 obyvatel. Němčinu užívalo tedy 413 obyvatel. To znamená, že česky hovořilo jen 3,5 % obyvatel.

Jako druhý vzorek jsem vybrala sčítání lidu z roku 1910, poslední sčítání před první světovou válkou. I toto sčítání stále ještě používá položku obcovací řeč, nikoliv národnost. V roce 1910 bylo do Groß Tschochau přihlášeno 440 obyvatel v 66 domech. To je jen o 12 lidí více, ale domů je o 23 více, tři jsou hlášeny jako neobydlené. Valná většina obyvatel je římskokatolického vyznání, jen pár místních jsou evangelíci, těch bylo 7, tři se přihlásili k helvetské církvi a šest lidí se přihlásilo k judaismu. Poměr užívané němčiny ku češtině se nijak výrazně nezměnil. Proto také nejsou uvedeny údaje ze sčítání z let 1890 a 1900, k žádné velké, zaznamenaní hodné změně nedošlo. Německy zde hovořilo 429 obyvatel, česky opět jen 15. Tyto výsledky nám procentuální poměr snižují na užití českého jazyka jen ve 3,4% případů, což není velký rozdíl.

Poměry užívání němčiny a češtiny nejsou ničím zvláštním v pohraničních oblastech zemí Rakouska – Uherska, ve kterých teprve od roku 1800 platí Stremayerova jazyková nařízení. Do roku 1800 probíhala veškerá úřední agenda v němčině, a proto i Češi užívali německého jazyka běžně. Neprecizovaná definice slova národ je také jedním z důvodů, proč v malých obcích před první světovou válkou nedocházelo k nacionálním sporům. Češi a Němci zde žili již mnoho let pohromadě a byli takto zvyklí žít. Proto vymezování se vůči němčině nebylo nijak obvyklé a byla uváděna jako obcovací řeč u většiny obyvatel.

3.4 Výstavba

Podle katastrální mapy z roku 1843 (Obr. 2) bylo v Groß Tschochau 36 domů. Domy byly očíslovány v roce 1770 na základě patentu Marie Terezie, ale v průběhu let běžně docházelo k přečíslovávání, většinou ale spíše ve velkých městech. Když se podíváme na mapu Řehlovic, jak jsou nejstarší domy i dnes číslovány (Obr. 3), vidíme, že zůstalo zachováno tehdejší pravidlo číslování. „Číslování se provádělo s pomocí vojska v přirozeném sledu tak, jak lze obec postupně projít, obvykle po směru chodu hodinových ručiček. Začínalo obvykle nejdůležitější, zpravidla veřejnou budovou (panské sídlo, fara, rychta, nejbohatší usedlost).“¹⁷ Proto můžeme soudit, že domy v Řehlovicích přečíslovávány nebyly a čísla jsou ta původní. Číslo 1 byla německá škola, číslo 2 fara, číslo 3 byla hospoda Zum König von Böhmen, číslo 4, další čísla byly obytné domy, při kterých se provozovala řemesla či živnosti. Sakrální stavby se nečísloují, proto kostel ani kaple žádné číslo nedostaly.

Tato katastrální mapa také dokumentuje základní jádro obce, kolem kterého se později přistavovaly další domy. V tomto původním jádru se jednalo o domy s většími pozemky. Počínaje číslem 37 jde o domy, které byly postupně přistavovány, a jejich účel byl různý. Čísla byla těmto domům přidělována chronologicky podle toho, kdy byly postaveny. Čísla 39 a 40 jsou strážní domek a nádraží, takže byly postaveny v době výstavby železniční tratě mezi Ústím nad Labem a Bílinou v letech 1872-1874. V roce 1880 při sčítání lidu bylo uváděno domů 43. Čísla 37 až 43 oscilují kolem obce bez vzájemných logických souvislostí.

¹⁷ Česká televize: *Popisná čísla budov prozradí víc, než si myslíme* [online]. [cit. 2016-10-27]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1516808-popisna-cisla-budov-prozradi-vic-nez-si-myslime>

Souvislost pak můžeme odhalit v ulici k nádraží mezi čísly 50 až 53. Šlo o menší domy s nepřilíživými okolními pozemky. Tyto domy vznikly jako domy dělnické. Díky zápisu ve farní kronice víme, že dům číslo 54 byl postaven místním tesařem v roce 1903.¹⁸ Musely tedy tyto domy být postaveny před rokem 1903.

Další domy pak vznikají v ulici od německé školy směrem na sever, nejmenší číslo zde je 72 a pak na severním okraji obce, kterému se tradičně říkalo Na Lánech (Auf der Lana), s nejnižším číslem 77. Když tato čísla srovnáme s údaji ze sčítání lidu nebo z adresářů do roku 1914, která uvádějí, že v Řehlovicích bylo v roce 1912 66 domů, zjistíme, že tato ulice na sever a Lána byly vystavěny až v době po roce 1912.

S jistotou tedy můžeme říci, že do první světové války v obci Groß Tschochau stály jen domy v centru obce a v ulici k nádraží.

3.5 Politický vývoj

Termín *obec* se ve správním chápání slova začal objevovat po roce 1849, *obce dostaly první zákonnou úpravu tzv. Stadionovým prozatímním obecním zřízením z 20. března 1849. V čele uvozoovacího patentu byla vytyčena zásada, že „základem svobodného státu je svobodná obec“.*¹⁹ Obce se v zákoně rozlišovaly na místní, okresní nebo krajské. Tyto obce disponovaly přirozenou působností, čili měly právo a povinnost samosprávy, a pak také působností přenesenou, která poskytovala státu možnost obci něco nařídít zákonem. Každá obec musela zřídit dva správní orgány. Širší obecní výbor, který byl volen na tři roky, měl moc usnášecí a dozorčí, moc výkonnou ale neměl. Tento širší orgán mohl mít od sedmi do 36 členů, počet závisel na počtu obyvatel v obci. Užším orgánem, voleným ze středu obecního výboru, bylo obecní představenstvo. Tento orgán měl tři členy, starostu (také byla tato funkce nazývána jako obecní představený nebo purkmistr) a minimálně dva radní. Starosta vykonával usnesení výboru, měl tedy moc výkonnou. Obecní představenstvo bylo starostovým pomocníkem a zástupcem. Starosta a dva radní také tvořili obecní trestní senát, který měl právo vykonávat v obci trestní právo.

Než došlo k zavedení voleb rovných a všeobecných, bylo i na úrovni obcí „*volební právo do obecních orgánů podmíněné majetkovým censem a bylo založeno na principu*

¹⁸ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 81

¹⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1, s. 298

*zastoupení jmění*²⁰ a pak také na soustavě kapacitní, „*příslušníci honorací (zákon mezi ně počítal především státní úředníky, úředníky zemské a veřejných fondů, dále duchovní křesťanských vyznání v duchovní správě, rabíny židovských náboženských obcí, doktory, kteří dosáhli akademického titulu na některé z rakouských univerzit, představené a vyšší učitele obecných škol, ředitele, profesory a učitele na středních školách a vyšších učilištích) byli považováni za kapacity. Podle tohoto systému byla většina obyvatelstva z výkonu volebního práva vyloučena.*“²¹

V obci Groß Tschochau, ke které v roce 1876 patřila ještě obec Prosanken (Brozánky), byly tyto dva správní orgány také voleny. V kronikách či adresářích nacházíme jejich názvy samozřejmě v němčině. Proto budu při prvním užití používat i německého výrazu, aby nedošlo k záměně. Političtí představitelé zde byli vázáni na jednotlivé obce nebo sdružené obce. Radní nebo starosta z Groß Tschochau v tomto období nikdy nebyli politickými představiteli okolních vsí, které na Řehlovice byly vázány školou, poštou a farou. Všechny tyto vsi měly své vlastní správce, i když v menším počtu, než tomu bylo v Řehlovicích.

Opět se bude jednat o stejné roky jako v předešlých podkapitolách. Představeným obce (Gemeindevorsteher) byl v roce 1876 Anton Franz, který je představeným jak pro Groß Tschochau, tak pro Prosanken (Brozánky). Kroniky ani adresáře bohužel pro tento rok neuvádí jména ani počty členů představenstva a výboru. Tyto volené funkce také nejsou uváděny v arších ze sčítání lidu, nelze je tedy dohledat ani v nich.

O devět let později už je správa obce uváděna ve větším počtu a konkrétněji. Správními orgány v této době jsou trojčlenné obecní představenstvo (Gemeinderath) a šestičlenný obecní výbor (Gemeindeausschuss). Představeným obcí Groß Tschochau a Prosanken (Brozánky) je Antonín Schindler, v představenstvu obce zasedají Anton Frank a Josef Parton, v obecním výboru jsou Franz Hering, Anton Dörre, Adolf Hegenbarth, Josef Hofmann, Josef Mattausch a Franz Reeschuh. Pan Hegenbarth je současně majitelem hospody Zum König von Böhmen, ostatní členové správních orgánů jsou vedeni ve sčítání lidu z roku 1880 jako hospodáři, zemědělci (Landwirtschaft). Celá správa obce se hlásí k římskému katolictví a k němčině jako k užívané řeči. Tyto správní funkce nebyly považovány za zaměstnání, nebyly uváděny v záznamových arších sčítání lidu.

²⁰ HLEDÍKOVÁ 2005, s. 300

²¹ Tamtéž, s. 301

Dalsí informace o složení představenstva a výboru máme až z roku 1907. Z těch, kteří spravovali obec v roce 1885, zůstal jen jeden muž. Tím byl Franz Hering, který je nyní starostou. V představenstvu byli tento rok Josef Schubert a Josef Hasche. Obecní výbor měl o jednoho člena více, byl tedy sedmičlenným. Zde zasedali Josef Knaute, Gustav Strouhal, Wilhelm Grolms, Wilhelm Láš, Ferdinand Wollmann, Wenzel Herntschirsha a Josef Fürtig.

Tentokrát jsou zastoupeny různé místní profese. Ve výboru je Wilhelm Láš, který je knězem, Josef Knaute byl místní prodejce vína. Také zde působí nájemce a provozovatel pivovaru Gustav Strouhal, nebo pekař Wilhelm Gross či Ferdinand Wollmann, který byl obchodníkem s registrovaným obchodem a také se mezi obecními zastupiteli nachází jeden krejčí, kterým je Anton Herrmann.

Poslední informace před vypuknutím první světové války jsou opět z roku 1912. Starostou je stále Franz Herring, členy představenstva jsou nadále také Josef Schubert a Josef Hasche a v sedmičlenném výboru zasedají August Herrmann, Gustav Strouhal, Wilhelm Grolms, Wilhelm Láš, Ferdinand Wollmann, Josef Hofmann, Anton Herrmann.

Snadno se dá stanovit, že se příliš nemění jména lidí, kteří v obci působili ve správních orgánech. Kvůli majetkovému censu a kapacitní soustavě uplatňovaných při volbách byli ve správních orgánech obce povětšinou jen významnější místní obyvatelé. Lidé majetní nebo vzdělaní. Nájemce místního pivovaru, kněz, místní statkáři, obchodníci nebo úspěšní živnostníci z řad pekařů či krejčích. Zajímavé je, že i když byly mezi kapacity řazeny také profese představeného nebo vyššího učitele obecných škol, tak se řehlovičtí učitelé nikdy ani v jednom ze správních orgánů v Groß Tschochau neobjevili.

3.6 Spolkový život

Smyslem spolkového života ve městech či v obcích bylo nabídnout obyvatelům možnost aktivně se zúčastňovat veřejného života v okruzích, které řešily jim blízká témata. Ve větších městech vznikaly pestré skupiny společenství, která sdružovala lidi se stejnými zájmy, například čtenáře, sportovce, dobrovolné hasiče, umělce nebo turisty. Také ale vznikaly spolky, které do svého programu přidaly i politické zaměření. Vznikaly tak spolky čistě německé nebo české, které chtěly podpořit danou skupinu obyvatel.

O spolkovém životě v Groß Tschochau před první světovou válkou nevíme příliš mnoho podrobností. Díky adresářům máme informace o registrovaných spolcích, ale o jejich konkrétní činnosti přímo v obci se informace příliš neobjevují.

Spolky dobrovolných hasičů vznikají v Čechách po roce 1864. Dobrovolní hasiči (Freiwillige Feuerwehr) byli v Groß Tschochau založeni 1. května 1881, jak uvádí školní kronika německé v zápisu Franze Hollicka.

Již v roce 1885 jsou registrované spolky vojenských vysloužilců (Militärveteranen-Verein) a spolek pro podporu v nemoci (Krankenunterstützungs-Verein). Všechny tyto tři doposud jmenované spolky jsou obvyklými spolkovými uskupeními, která fungovala běžně v celé monarchii. Spolky c. k. vojenských vysloužilců začaly vznikat po polovině 19. století, aby podporovaly vojenské invalidy nebo vysloužilce. Měly pomáhat s integrací vysloužilců do běžného života.

Spolek pro podporu v nemoci, což je doslovný překlad německého termínu, se řadí mezi tzv. svépomocné spolky. Tyto spolky umožňovaly lidem pojištění pro případ nemoci a dalších komplikací. Spolky tohoto druhu měly i další funkce, ale ty se již netýkaly spolku pro podporu v nemoci. Tento spolek zaručoval pojištěncům podporu v době, kdy ještě nebylo státem zavedené povinné sociální a zdravotní pojištění.

V následujících letech pak vznikaly další spolky. V roce 1908 jsou k těmto třem registrovány ještě Spolek přátel školy (Verein der Schulfreunde), Spořitelni a výpůjční spolek (Spar- und Darlehenskassen), Spolek včelařů (Bienenwirtschaftlicher Verein), a Místní skupina Svazu Němců (Ortsgruppe des Bundes der Deutschen in Böhmen), ke kterým se do roku 1912 přidal ještě poslední, před první světovou válkou registrovaný, Spolek německých mládežníků Bielahort (Deutsche Jungmannschaft Bielahort). (Obr. 4)

Spolek přátel školy (Verein der Schulfreunde) působil při německé škole v Groß Tschochau, ale nevíme, kdy přesně vznikl. Kronika německé školy tento údaj neuvádí, můžeme uvést jen rok prvního zápisu, který spolek zmiňuje. Tento zápis je ze školního roku 1905/1906. Z tohoto a následujících zápisů víme, že spolek působil při škole jako spolek dobročinný. Výbor spolku byl trojčlenný a jeho členy byli řídicí učitel Ladislav Taraba a další dva místní učitelé Karel Runge a Hugo Skosch. I z dalších zápisů se dá usuzovat, že ve spolku byli místní učitelé vždy činní všichni. Jednou za čas daroval spolek škole peněžní obnos, který škola investovala do učebních pomůcek. Intervaly

zápisů o darech nejsou nijak časově pravidelné, dá se tedy usuzovat, že dary nebyly udělovány pravidelně, ale vždy ve chvíli, kdy měl spolek dostatek prostředků. Prostředky získával spolek z darů. Ve školním roce 1905/1906 věnoval spolek škole 47 korun (v této době šlo o rakousko-uherské koruny). Co všechno se dalo tehdy za 47 korun pořídit? Škola nakupila „3 slabikáře, 12 čítanek, 4 katechizmy, 3 velké katechizmy, 7 početnic, 2 zpěvníky, 10 tabulek, 5 cvičných sešitů, 1 náčrtník, 2 tucty gum, tužek a násadek, 1 velké psací pero, 1 karton pisátek na tabuli.“²²

Spořitelní a výpůjční spolek (Spar- und Darlehenskassen Verein) byl založen na základě „intervenci řídicího učitele Ladislava Taraby 3. března 1908.“²³ Ze zápisů v kronice německé školy víme, že tento spolek přispíval například na zřízení domova pro sirotky a zanedbané děti nebo komisi pro ochranu dětí a péči o mládež. Ve školním roce 1907/1908, to znamená hned po svém založení, přispěl podle zápisu částkou 10 korun.

Spolky také přispívaly na oslavy významných událostí nebo se podílely na přípravě programu těchto akcí. Například v době oslav 60letého výročí vlády císaře Františka Josefa I. v roce 1908, byla uspořádána lidová slavnost pro mladé a staré (Volksfest für Jung und Alt), jejíž výtěžek pak byl uložen v místní spořitelně a z jejích úroků pak budou každý rok odměněni nejlepší žákyně a nejlepší žák. Který spolek a jak na tuto událost přispěl, není jasné. V kronikách se objevuje vždy jen obecná věta, že spolky byly oslavám přítomny. Ale jak přesně se na nich podílely nebo jestli je přímo organizovaly, uvedeno nikde není.

Místní skupina Svazu Němců (Ortsgruppe d. B. d. D. i. B.) také vznikla do roku 1908. Bunde der Deutschen byly německé nacionální spolky, které působily v Českých zemích až do roku 1938. Po roce 1918 „tkví význam těchto spolků v jejich funkci ve veřejném prostoru, kde podporovaly postupnou ideovou a politickou radikalizaci na bázi konfrontačního nacionalismu s antislovanským a antisemitským kontextem.“²⁴ Bohužel nemáme jedinou informaci přímo z Groß Tschochau o tom, že by tento spolek byl nějak veřejně aktivní, nevíme ani, kolik měl členů, jak zde fungoval, nebo zda nějak ovlivňoval obecné klima. Pravděpodobně nijak příliš nepůsobil na okolí, když o něm

²² Chronik (1717-1945), Školní kronika německé školy, osobní archiv Řehlovice 50, s. 256

²³ Tamtéž, s. 273

²⁴ BALCAROVÁ, Jitka. "Jeden za všechny, všichni za jednoho!": Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření "sudetoněmecké identity". Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2234-7, s. 12

není nikde žádná zmínka. Byl ale registrovaným spolkem v adresářích pro tuto obec, musel proto existovat a nemohl být tedy nezmíněn.

Co se dohledat nepodařilo, jsou informace k místním spolkům včelařů, ke Svazu Němců a také ke Spolku německých mládežníků Bielhort. Můžeme jen domýšlet, že Bielhort v názvu odkazuje ke skupině lidí v údolí řeky Bíliny (německy Biela).

Do první světové války bylo v obci Groß Tschochau tedy registrováno sedm spolků. Tři spolky fungovaly jako spolky podpůrné, které získávaly finanční či jiné prostředky primárně pro svou oblast zájmu, ale přispívaly i na jiné akce. Dva spolky se názvem odkazovaly k německé národnosti, mohly se tedy snažit na tuto skupinu obyvatel působit nacionálně a ovlivňovat tak případnou radikalizaci obyvatel. Tento vliv je vyvozen ale jen jako čistě hypotetický, nic takového není nikde uvedeno, ale podstata těchto spolků to naznačuje. Spolky dobrovolných hasičů a včelařů sdružovaly především zájemce o tyto druhy volnočasového vyžití.

3.7 Zemědělství a průmysl

Zemědělství, práce s půdou, rostlinami i zvířectvem vždy neodmyslitelně patřily k vesnickému způsobu života. Skoro v každém domě měli obyvatelé nějaké zvíře. Jak víme ze sčítacích archů ze sčítání obyvatel, kam lidé uváděli počty krav, koní, koz a prasat, tak tyto druhy zvířat se vyskytovaly velmi často, také jsou to zvířata užitková. Část obyvatel pracovala na svých polích nebo jako pomocníci na polích cizích. Až v posledních desetiletích se náplň práce obyvatel vsí změnila a toto odvětví ustoupilo do pozadí.

Groß Tschochau nevzniklo v době novější jako účelová obec, která by byla jen ubytovnou pro průmyslovou výrobu. V původním jádru obce je dodnes patrné, ve kterých domech byly statky. Tradičním poplužním řehlovickým dvorem byl statek, který se rozkládá v okolí umístění bývalé řehlovické tvrze. Jeho význam oslabilo napojení na hliňanský zámek po roce 1627, kdy pozůstali po rytíři von Bila „*prodali Řehlovice za 18 000 kop míšeňských grošů Ottovi z Nostic.*“²⁵ Ostatní statky začaly vznikat v průběhu 19. století.

Obdělávání půdy bylo jedním z hlavních zdrojů obživy. K roku 1918 bylo řehlovicko možné rozdělit do několika oblastí, ve kterých se nacházely především polnosti, ale i

²⁵ ÚLOVEC 2002, s. 125

sady nebo zahrady. Názvosloví bylo tradičně ukotveno německy, české názvy se nepoužívaly a vlastně neexistují. Názvy se dají jen doslovně přeložit, ale nikdo by asi nevěděl, o jaké místo jde. Tyto oblasti byly nazývány Beim Edelmannsbüschl, Weihrauch, Borislauer Weg, In der Struha, Unter der Ratsche, Beim Fasangarten, Auf der Lana. (Obr. 5)

Bylo zde několik menších sedláků, kteří vlastnili pozemky kolem Řehlovic. Kroniky zmiňují různé změny počasí, které zemědělství a míru úrody ovlivňovaly. Kromě krup, velkých bouřek a ohně máme zaznamenáno i několik případů zemětřesení. Kroniky také uvádějí, že iniciátorem prvních ovocnářských snah a zakladatelem tradice ovocných alejí byl Jan Tomáš Vojtěch Berghauer, viz kapitola *Školství*. Dodnes zůstala zachována tradice asi kilometr dlouhé aleje jabloní směrem na Brozánky. Samozřejmě už jde dnes o stromy jiné, než které byly sázeny v době Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera.

Jak již bylo řečeno, tak mnoho řehlovických obyvatel pracovalo před rokem 1900 na polních hospodářstvích, „*angebaut werden viel Zuckerrüben, dann Weizen und Gerste*“²⁶ (překl.: pěstována byla hlavně cukrová řepa, pšenice a ječmen), chovali dobytek a pěstovali různé druhy ovoce. Co vypěstovali, rozváželi do okolních měst. Cukrovou řepu vozili do cukrovarů v Úpořínách (Auperschin) a v Trmicích, obilí se vozilo na trhy převážně do Teplic. Do Teplic, ale i do Ústí nad Labem vozili další výrobky, jako například máslo, mléko, pivo a drůbež. Z kronik víme, že se v okolí a to na vrchu Rač pěstovalo víno, ze kterého byl i stejnojmenný alkoholický nápoj vyráběn. Dodnes jsou na tomto kopci zřetelné bývalé vinice a zídky, které oddělovaly jednotlivá viničná patra. Často je ale v kronikách poznámka, že víno toho kterého roku bylo kyselé a po výstavbě železnice ustoupila výroba místního vína do pozadí. Víno sladší bylo dováženo z jiných oblastí.

3.7.1 Pivovar

Nejvýraznější průmyslovou stavbou v Řehlovicích byl místní pivovar. (Obr. 6) Po roce 1500 se v okolí měst začaly stavět pivovary pro vlastní potřebu zámků nebo tvrzí. V Řehlovicích tak jeden vznikl, pravděpodobně v roce 1587.²⁷ „*Roku 1600 je prvně zmiňován v závazku hospodských brát pivo jen od jedné a to od své vrchnosti.*“²⁸ Od

²⁶ *Bezirk Aussig, Heimatkunde für Haus und Schule*. Aussig: Aussig-Karbitzer Lehrvereine, 1887, s. 321

²⁷ *Jahrbuch und Kalender für Türmitz und seine Nachbarschaft, 3. Jahrgang*. Aussig: Gruppe Türmitz, 1924, s. 82

²⁸ *Beiträge zur Heimatkunde, 1. ročník, 3. sešit*. Aussig: Aussig-Karbitzer Lehrvereine, 1921, s. 207

svého vzniku je tak pevně svázán s vrchností sídlící nejprve na řehlovické tvrzi, později na hliňanském zámku. Pivovar byl zbudován v blízkosti bývalé řehlovické tvrze a byl tedy součástí pozdějšího poplužního dvoru. „V roce 1814 vyhořel a byl znovu vystaven v roce 1815. Měl kapacitu 18 sudů a součástí byl i lihovar.“²⁹ V blízkosti poplužního dvora a pivovaru byl také vyhlouben rybník, který sloužil jako výrobní ledu pro pivovar. Dnes je chovným rybníkem pro ryby.

Vlastníky pivovaru byla vždy šlechta, které patřilo panství. Jeho majitelé byli od jeho počátku Friedrich von Bila (Fridrich nebo Bedřich z Bílé), Ota z Nostic, Ervín hrabě Nostic-Rienecke st., Ervín hrabě Nostic-Rienecke ml. a Arnošt Emanuel hrabě Sylva-Taroucca.

Místní pivovar byl v provozu podle kronik do roku 1911, kdy jeho činnost ukončila Marie Antonie tím, že jej stejně jako trmický pivovar prodala za 400 000 korun akciové společnosti Měšťanského pivovaru v Ústí nad Labem. V adresářích je ale firma Dampfbrauerei uváděna ještě v roce 1923. Pravděpodobně proto, že pivovar sice již nevařil pivo, ale stále existoval. Přímou vrchnost sama pivovar nespravovala. V dřívější době, konkrétně v roce 1876, je uváděn jen majitel pivovaru Erwein Nostiz (Ervín Nostic) a vrchní sládek Hermann Duschtýra. V adresáři z roku 1907 je uváděna nová pozice a to Pächter der Dampfbrauerei (překl.: nájemce nebo správce parního pivovaru), kterým byl toho roku Gustav Strouhal. Zmínky o parním pivovaru dříve nemáme, nevíme proto, od jakého roku byl parním. Na začátku 20. století začali hospodští považovat podmínku příjmu piva od jediné vrchnosti za přežitek a místní pivo neustále konkurenci velkého pivovaru v nedalekém Krásném Březně. Řehlovický pivovar tak fungoval téměř 300 let.

3.7.2 Železnice

Železniční síť se začala v Českých zemích budovat ve 20. letech 19. století. Doprava osob byla až na druhém místě, primárním účelem byla doprava nákladní. První tratě byly koněspřežné, s rozvojem techniky a pokroku byly nahrazovány parostrojními dráhami. Jediná místní železniční zastávka s názvem Groß Tschochau-Hlinai (Hliňany), která byla výstupní stanicí pro řehlovické, brozánecké, hliňanské i stadické obyvatele, ležela na dráze spojující Ústí nad Labem a Bílinu. Tato trať byla vybudována mezi lety 1872 až 1874. O stavbě nové železnice lze najít zápis ve farní kronice. Místní farář, toho

²⁹ SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen 6. díl*. Praha, 1833, s. 184

času Dominicus Weselý, zaznamenává, že stavba v okolí obce byla započata na jaře roku 1873. Farnost prodala stavbě 1,5 strychu (korce) pozemku. Stavbu doprovázely problémy s pracovníky. Na trase mezi Koštovem a Malhosticemi bylo zaměstnáno přes 600 dělníků, kteří asi způsobovali nemalé problémy, protože jsou v záznamu označeni velmi nevybíravým způsobem, a to jako „*ein lüderliches Gesindel*“ (překl.: zhýralá lůza).³⁰ Také řídicí učitel ve svých zápisech do školní kroniky potvrzuje problémy s dělníky, „*auch unsere Schule hat viele hoffnungsvolle Sprösslinge auser gewöhnlicher Art bekommen*“³¹ (i naše škola dostala mnoho nadějných výrostků mimořádného druhu). Trať začala být užívána začátkem července 1874.

3.7.3 Mlýny

V blízkém okolí Groß Tschochau se vyskytovaly tři mlýny. Jeden byl v Hlinai (Hliňany), druhý ve Staditz a třetí mezi obcemi Groß Tschochau a Habrowan. Druhý jmenovaný byl nazýván buď Pelikenmühle (Pelikánův mlýn) anebo Tschotschkenmühle (dodnes v řeči obyvatel „Čočkmühle“, „Čočkomlejn“), byl to mlýn na čočku.

Pelikenmühle stál na křižovatce starých zemských cest Hlinai (Hliňany)-Schima-Paschkapole a Groß Tschochau-Habrowan. Původně zde stál jen mlýn, domky v okolí začaly vznikat až v průběhu 19. století. Tato osada dala oblasti třetí název a to Russendörfel (Ruská víska). Mlýn byl *poprvé zmíněn v roce 1604 v česky psaném zápise v pozemkové knize pro č. 28 v Řehlovicích: „gsau Pygzieny Bielikowi Mlinarži“*³² Mlýn v roce 1621 získal po svém otci Jan Bielik za 800 kop míšenských. Tato cena je na svou dobu velmi vysoká, mlýn byl tedy asi velmi významný. Ale jen do rozdmýchání třicetileté války. Po ní byl mlýn zrušen a dlouho nebylo možné jeho stav pozvednout. Až Adam Polick z Groß Tschochau mlýn koncem 17. století úspěšně obnovil. Než bylo zavedeno pěstování brambor, pěstovalo se v okolí především obilí, ale významným podílem i luštěniny. Velké mlýny v Hlinai (Hliňany) a ve Staditz mlely hlavně obilí, tento menší mlýn se plně zaměřil na mletí luštěnin, a proto také vzniklo jeho pojmenování Tschotschkenmühle. Jméno Russendorf místu přinesl ruský voják, který zběhl při bitvě U Chlumce v roce 1813, a nechal se najmout jako nádeník a byl ubytován v jednom z domů u mlýna. V průběhu 20. století mlýn ale přestal fungovat, dnes je v těchto místech osada pár domků, mlýn se stal obytným domem.

³⁰ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 37

³¹ *Chronik (1717-1945)*, s. 71

³² *Heimatkunde des Bezirkes Aussig 1929*, s. 325

Velký mlýn v Hlinai (Hliňany) na řece Bílině dostal při číslování domů číslo popisné 12. Tento mlýn vznikl při zámku v Hlinai (Hliňany) pravděpodobně v průběhu 17. století a „*mlel nejdéle ze všech mlýnů v okolí a to až do roku 1964.*“³³ Tento velký mlýn odváděl roční mlynářskou „*daň 42 fr., kdežto mlýn Pelikánův platil jen 6 fr. a 30 krejcarů.*“³⁴ Do tohoto mlýna se sváželo obilí z obcí Morowan (Moravany), Sallesl (Dolní Zálezly), Qualen (Chvalov) a Staditz. Po roce 1945 se zde nemlelo obilí ale slupky ze sójových bobů a arašídů, odpadu z potravinářského závodu Setuza (dříve Schichtovy závody) v Ústí nad Labem.

3.7.4 Ostatní – těžba uhlí, cihelna, lov

Zmiňován je ve výčtu místních profesí také obchodník s uhlím. Z kronik, ale i ze současnosti víme, že v okolí Řehlovic se uhlí nalézt dalo a dá. Odkud ovšem bylo uhlí získáváno, kroniky ani adresáře neuvádí. Dnes víme, že uhelné kapsy jsou například v místech, kde se v současné době staví dálnice D8.

Příliš informací také nemáme o cihelně, jejímž majitelem byl v roce 1885 uváděn hrabě Ervín Nostitz. V dalších letech již ale o cihelně žádné zmínky nemáme. Dle současné kronikářky obce se měla nacházet v blízkosti obce Brozánky. V adresářích je pak vždy uváděno, že další způsoby shánění obživy se na konci 19. století již neudržely, například lov. Přesto jsou Řehlovice v této době a i po roce 1900 uváděny jako lovecký revír.

3.8 Vrchnost – sídlo Nostitzů v Hlinai (Hliňanech)

V tomto období již vrchnost nesídlí přímo v obci Groß Tschochau, ale v obci s německým názvem Hlinai (Hliňany), česky Hliňany. Zde byl v průběhu 17. století vybudován zámek a byl využíván jako letní sídlo rodiny Nostitzů, kteří mají své místní hlavní sídlo ve městě Türmitz, česky Trmice. Trmické panství, do kterého spadaly i Hlinai (Hliňany), což znamená i Groß Tschochau, je jedním z mnoha panství této šlechtické rodiny. Albert Nostitz, který inicioval stavbu pomníku Přemysla Oráče ve Stadicích i stavbu cukrovaru v Trmicích, byl do roku 1871 i starostou Trmic.³⁵

Do roku 1887 je majitelem zámku v Hliňanech nezletilý sirotek hrabě Erwein Nostitz, který byl v poručnictví svých sester. *Kupní smlouvou z 2. dubna 1887 byl zámek i panství převedeno do držby manželů Arnošta Emanuela Sylva-Taroucca a Marii*

³³ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes)*, osobní archiv Řehlovice 50, s. 223

³⁴ *Jahrbuch und Kalender für Türmitz und seine Nachbarschaft* 1924, s. 27

³⁵ ÚLOVEC 2002, s. 40

Antonii, rozené Nostitz. ³⁶ Majetek měli rozdělený na poloviny do roku 1900, poté se podle Jiřího Úlovce stává výhradní majitelkou zámku a Hliňan jen Marie Antonie. V adresářích je ale jako majitel velkostatku stále veden hrabě Sylva-Taroucca. Zámek byl v držení rodiny Nostitz až do roku 1916, kdy ho Marie Antonie prodala Manželům Korálkovým.

Hraběti z hliňanského velkostatku vždy náleželo právo lovu a správa honitby na Řehlovicku. Hrabě Nostitz, či později hrabě Sylva-Taroucca jsou uváděni jako Jagdpächter (nájemce honitby).

3.9 Zhodnocení období

Poměry v Groß Tschochau byly velmi podobné poměrům v dalších pohraničních obcích. Oblasti, ve kterých byli obyvatelé obce na přelomu 19. a 20. století zaměstnáni, byly tradičními profesemi venkova. Tyto profese a řemesla se rozvíjela průběžně v celém období, jejich počet i různost stoupala. Mnoho obyvatel pracovalo v zemědělství, které zde reprezentovaly především statky v Hlinai (Hliňany) a Groß Tschochau. Po stránce průmyslové se dařilo železnici, ale do roku 1911 především pivovaru, který v tomto období přešel na parní pohon. Bohužel byl v roce 1911 zrušen na základě prodeje většímu pivovaru v Ústí. Čím dál více se upevňovaly demokratické způsoby správy obce, stále ale ještě pod vládou Rakouska - Uherska. Místní šlechta sídlila na zámku v Hlinai (Hliňany) a na správě území se podílela. Nejvýznamnějším ukazatelem poměrů, který v následujících letech bude dějinným, je současné chápání otázky národa. Ta v tomto období nebyla nijak výrazně řešena, ani se její řešení do běžného života obyvatel nepromítalo. Lidé na vsích v tomto období nemají důvod ani potřebu řešit svou příslušnost k národu, hlásí se jen k řeči, kterou běžně používají. A tou byla v tomto období z 97% němčina.

³⁶ ÚLOVEC 2002, s. 40

4 Řehlovice 1914-1945

4.1 První světová válka

Začátek první světové války nikdo za začátek války světové nepovažoval. Jako velká válka začala být v kronikách označována až v průběhu. V Groß Tschochau zprvu „*hat sich die Angst vor dem möglichen Krieg gegen Serbien verbreitet*“³⁷ (překl.: se šířil strach z možné války se Srbskem). Brzy ráno dne 26. července 1914, tedy necelý měsíc po úspěšném atentátu na Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofii Chotkovou, byla v Groß Tschochau vyhlášena všeobecná mobilizace. Místní kněz, v této době Wilhelm Láš, sloužil toho dne mši v kapli sv. Anny na návsi, načež druhý den začali ves opouštět první rukující. S vypuknutím války stoupla poptávka a zároveň i ceny. Lidé si dělali velké zásoby, čímž ceny ještě stoupaly.

V dalších letech bída trvá dále, chleba, mouka a maso se vydávají jen na potravinové lístky, ve válce umírají první místní obyvatelé. Díky školnímu kronikáři, řídicímu učiteli Adolfu Haufovi, máme zaznamenán příběh jednoho z vojáků.

Učitel Rudolf Hacker, který na obecnou školu v Groß Tschochau nastoupil s počátkem školního roku 1913 a narukoval hned s vypuknutím války, bojoval u c. k. Infanterie Regiment N42 v Srbsku. Tam onemocněl úplavicí, takže byl nucen se vrátit na léčení do Terezína (Theresienstadt). Po vyléčení byl opět nasazen do boje, tentokrát do Chorvatska. V květnu 1915 se vrací na zotavenou do rezervního špitálu v cukrovaru do Krásného Března (Schön Prießen), odkud se koncem června přesunul opět do Terezína, kde čekal na nové určení. Za dobré chování byl jmenován svobodníkem. Jeho osud po válce už nám ale není znám.³⁸

Obyvatelé obce, ale i žáci se podílí na zásobování vojáků. Například tím, že žáci v roce 1914 nasbírali 11 kg ostružinového listí na čaj pro vojáky, žákyně šily zimní prádlo pro armádu nebo vyrobily 1100 papírových vložek do bot. „*Die Bauer müssen alles züchtendes Getreide abgeben, besäende Flächen wurden kommissionell bestimmt und nach dem Ausmaß müssen die Bauer Getreide abgeben.*“³⁹ (Zemědělci musí vypěstované obilí odevzdat, oseté plochy byly komisionálně stanoveny a dle konstantní výměry musí zemědělci odevzdat obilí). S pomocí vojáků bylo i zde hledáno ukryté

³⁷ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 88

³⁸ *Chronik (1717-1945)*, s. 319

³⁹ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 89

obilí. Vybírají se kovy jako měď, cín a vše další, co nemá uměleckou hodnotu. Ve škole bylo za školní rok 1914/1915 vybráno 145 kg kovů. Také se vybírají válečné půjčky, místní škola složila v následujícím školním roce 3000 korun k již třetí válečné půjčce.

4.1.1 Snímání zvonů

Všeobecná bída a neustálé zajišťování kovu pro válku způsobily, že počátkem roku 1917 začaly být snímány zvony z kostelů. Na farní kostel v Groß Tschochau a filiální kostel v Prosanken (Brozánky) došlo dle zápisů v kronikách 4. ledna 1917. Sejmuty byly v tento den tři největší. První zvon byl z těch nejstarších, byl vyroben v roce 1535, což víme z nápisu, který na něm byl uveden. „*Tento zwon dijelan od Mystra Tomasse w Litomi. Leta MCCCCXXXV.*“⁴⁰ Vážil 350 kg a jeho průměr byl 86 cm. V Prosanken (Brozánky) byly sejmuty zvony dva. Jeden z největších zvonů s vahou 337 a průměrem 79 cm, který nesl nápis „*Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui. Amen.*“⁴¹ Třetí zvon snímáný v naší oblasti měl průměr 63 cm a vážil 163 kg, byl vyroben v roce 1528 a nesl nápis „*Verbum Domini manet in sternum. Anno Domini MCCCCXXVIII.*“⁴² Odškodné za každý kilogram činilo 4 koruny.

V září téhož roku došlo ještě na další zvony, byly sejmuty i ty malé. Mezi nimi byl sanktusáček z malé věžičky z kostela v Groß Tschochau, který vážil 24 kg a nesl nápis „*Rzehlovicenzis. Me fecit Antonius Schönfeldt camapanarum fusov Pragensis.*“⁴³ Dále byly snímány zvony i z kaplí. Takto přišla o svůj zvon kaple sv. Anny na návsi v Groß Tschochau. Její zvon vážil 29 kg a nápis na něm zněl „*Valentin Lissiagr gos mich, in Prah 1733.*“⁴⁴ Další zvony byly sejmuty v Žichlicích, Stadicích i Hliňanech. Ten hliňanský byl vyroben v roce 1721 za působení Tomáše Vojtěcha Berghauera, což na něm bylo také napsáno. Zanechány byly zvony, které byly z oceli, čehož příkladem byl zvon v Habří.

Odváženy bývaly i cínové píšťaly z varhan, ty však naštěstí ve filiálním kostele v Groß Tschochau a v Prosanken (Brozánky) zůstaly. Také zůstal na věži v Groß Tschochau největší zvon. Jeho průměr byl 108 cm, výška 82 cm a odhadem vážil 790 kg. Nápis na

⁴⁰ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 89

⁴¹ Tamtéž, s. 89

⁴² Tamtéž, s. 89

⁴³ Tamtéž, s. 90

⁴⁴ Tamtéž, s. 90

něm praví „*Leta MCCCCXXXV ke czty k chwale Panu Bohu tento zvon dijelan k Mikulassy do Rzehlowjcz od mystra Tomase v Litomerzczych.*“⁴⁵ Autorem byl tedy pravděpodobně tentýž zvonař. Ve středu pláště zvonu jsou reliéfně zobrazeni Panna Maria a sv. Mikuláš, kterému byl tehdy kostel zasvěcen.

Zůstal i velký zvon v Prosanken (Brozánky). Ten měl v průměru 98 cm, výšku 74 cm a vážil odhadem 550 kg. Nápis na něm uváděl opět rok výroby a autora. Tento zvon byl vyroben v roce 1651 mistrem Matiege Sspicze. Na tyto zvony došlo později v průběhu druhé světové války.

4.1.2 Důsledky války

Mír přivítali všichni. První světová válka přinesla obci Groß Tschochau jako všem ostatním bídu a krušné časy. Byly odvezeny některé zvony, padlo několik místních. Školní kronika uvádí padlé z řad svých bývalých žáků. Franz, Emil a Rudolf Häringovi, Josef Born, Karl Měřžička, Wenzel Ausflag, Josef Savesky. Další jména doplňují online dostupné digitalizované dokumenty. Seznam ztrát vydaný (Verlustliste ausgegeben am) ve spolupráci Vojenského historického ústavu v Praze s Národní knihovnou ČR. Mezi řehlovické padlé v první světové válce do roku 1915 patřili ještě Josef Bittner narozený 1887, Josef Klepsch narozený 1880, Jakob Měřžička narozený v roce 1890. Do roku 1918 pak padli ještě Karl Grolms narozený v roce 1890, Emil Russug, Josef Mader, Anton Lunnkl, Vinzenz Lümel, Josef Lammel, Josef Franz a Anton Kroj. O dalších padlých nemáme zprávy.⁴⁶

4.2 Meziválečná léta

Rokem 1918 přibyl nový zdroj informací. Ke kronikám školní a farní přibyla ještě další kronika. Se vznikem republiky začíná místní kněz a člen obecního výboru Wilhelm Láš psát *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau*. Dalo by se říci, že jde o první kroniku obecní. Začíná rokem 1918 a končí rokem 1948. Zde je vznik Československa rozepsán podrobněji. Autor tedy opět nevyjadřuje svůj osobní postoj, ale seznamuje čtenáře s novým fungováním demokratického státu a to poměrně důkladně. Po odchodu Wilhelma Láše z Groß Tschochau v roce 1937 pokračoval v zápisech od roku 1938 v této kronice Václav Martinec, místostarosta obce, který psal již česky a velmi stručně.

⁴⁵ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 90

⁴⁶ *Kramerius, Národní knihovna ČR: Verlustliste ausgegeben am* [online]. [cit. 2016-11-12]. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/Search.do?documentType=periodical&perId=23834&text=gro%C3%9F+Tschochau&selectedPart=on>

Po vzniku nového státu bylo nutné obměnit staré pořádky. Co přímo zasáhlo i místní obyvatelé, bylo zavedení nové měny. Staré rakousko-uherské bankovky se nahrazovaly korunou československou. „*Die Österreichisch-Ungarischen Banknoten mussten angemeldet und mit einer Marke beklebt werden.*“⁴⁷ (překl.: Rakousko-uherské bankovky musely být přihlášeny a polepeny známkou). Tato konskripce, ve smyslu soupis, byla přenechána kompetenci obecního úřadu obce. Dle počtu přihlášených bankovek vydala filiálka Anglobanky v Ústí nad Labem (Aussig) odpovídající počet orazítkováných známek. V Groß Tschochau i s místní částí Prosanken (Brozánky) bylo přihlášeno přes 120 000 korun. Dále místní občané museli ke konskripci nahlásit i majetek movitý a nemovitý.

4.2.1 Vznik Československa a postavení německého obyvatelstva

Ustavení nového státu, který se již v názvu přímo odkazuje jen na národ Československý, který až spojením těchto dvou národů vytvořil silnou většinu, byl německým obyvatelstvem přijímán s obavami a nesouhlasem. Manifest Karla I., podle něž se „*Rakousko má státi, jak tomu chtějí jeho národové, státem spolkovým, v němž každý národní kmen tvoří svůj vlastní státní útvar na území, jež obývá*“⁴⁸ nebyl pro československé politiky v této době již akceptovatelným. Historicky spolu související země české nebylo možné dle současného politického názoru rozdělit na část českou, obývanou českými obyvateli, a na část německou, popř. rakouskou, obývanou Němci.

Než dorazili českoslovenští vojáci, bylo zde vše v rukou bývalých rakousko-uherských správců. Německé hlídky musely i násilím bránit skladiště, z nichž některá byla vyplněna. Rabování a plnění bylo v tomto období časté. Během 10. a 11. prosince musela na pomoc do Ústí nad Labem dorazit československá armáda, aby bylo možné situaci na Ústecku zklidnit. „*Konečně se i v Ústí nad Labem bralo na vědomí, že tento kraj patří rovněž do Československé republiky.*“⁴⁹ Německá městská správa také posléze přijala ústecké občany české národnosti, kteří žádali o zastoupení ve správě města. Ze šedesátihlavého zastupitelstva jim bylo přiděleno dvanáct mandátů. Poté se situace uklidnila a všichni doufali, že „*neshody budou v krátké době k oboustranné*

⁴⁷ *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau(1918 – 1948)*, osobní archiv Řehlovice 50, s. 13

⁴⁸ KAISER, Vladimír a Kristina KAISEROVÁ (eds.). *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město, 1995. ISBN 80-239-3245-4. [online]. [cit. 2016-12-05]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-1.htm>

⁴⁹ KAISER 1995. [online]. [cit. 2016-12-05]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-4.htm>

*spokojenosti odstraněny, a že obě národnosti budou vedle sebe žít v mírové a štěstí přinášející práci, ve svobodné a demokratické republice.*⁵⁰

Po tomto bouřlivém vývoji v pohraničí a vymezení vzájemných sil obou národů bylo mírovou smlouvou ze Saint Germain ze září 1919 určeno, že sudetské území definitivně spadá pod Československou republiku a Němci tak v ní byli menšinou. Němečtí obyvatelé tvořili asi třetinu všech obyvatel. Československá menšinová politika byla vstřícná, na územích obydlených z více než 20% menšinou byl i jazyk této menšiny druhým jazykem úředním. Přesto vyvíjela především pročesky orientovanou politiku, která byla pro nově vzniklý stát nutností.

Němci proto Československo za svůj stát nepovažovali a světová hospodářská krize ve 30. letech je zasáhla intenzivněji než Čechy. Pohraniční regiony byly na Německo napojeny hospodářsky, stoupala nezaměstnanost a Němci byli vždy až druzí za Čechy. V tomto prostředí se velmi snadno uchytila nacionalisticky orientovaná německá Sudetendeutsche Heimatsfront, později Sudetendeutsche Partei.

Politické aktivity občanů byly mnohem běžnější ve větších městech, v této oblasti se většina politicky motivovaných událostí odehrávala v Ústí nad Labem. Běžného venkovského obyvatele tyto otázky osobně příliš nezasahovaly. Vznik československého státu je v místních pramenech zaznamenán jen věcně bez citového zabarvení. Není známo, jak byl vznik demokratického státu v obci přijat. Zda pozitivně, či negativně. Nalézt se dá jen obecný informační zápis o tom, že kromě Československa vznikly i další státy.

Zemědělci dále obhospodařovali svoje pole, živnostníci měli své živnosti a řemesla. Jediní ohrožení na výdělku byli ve zdejší obci někteří chudší dělníci. Z úst pamětnice Marie Paulové, později Dytrtové, víme, že její německý otec nemohl dlouho sehnat práci právě proto, že na tyto druhy námezdních prací byli přednostně najímáni Češi.

V Groß Tschochau šlo ale zřejmě o výjimku, o jiných případech nejsou zmínky v žádném česky, ale ani německy psaném pramenu. Můžeme tedy jen předpokládat, že obecné principy známé nám z města Ústí nad Labem, mohly ve zdejších Němcích také rezonovat.

⁵⁰ KAISER 1995. [online]. [cit. 2016-12-05]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-4.htm>

4.2.2 Sčítání lidu 1921 a 1930

Sčítání lidu v této době již poprvé zohledňovala i národnost. Ta byla dříve nepřímo zjišťována obcovací řečí. Teď sice začala být uváděna přímo, ale nebyla zjišťována obcovací řeč. To přineslo také mnoho kritických připomínek. Mateřský jazyk a národnost zároveň byly poprvé zjišťovány až ve sčítání lidu v roce 1991.

S uváděním národnosti byla ovšem spojena i nutnost definovat pojem národnost. „*Národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk.*“⁵¹ Tato definice měla napomoci odstranění znevýhodnění češtiny, tedy slovanského jazyka Čechů a Slováků, oproti užívání německého jazyka. Také se ke své národnosti mohli přihlásit i Židé nebo Cikáni bez ohledu na to, jakým jazykem běžně hovoří. Nutnost zavedení této položky vycházela přímo z nového politického uspořádání a nutnosti vypořádat se s novými okolnostmi. Kterými byla přítomnost a trvalé usídlení značně velkého počtu Němců na území nového Československého státu, v němž až Češi se Slováky dohromady tvořili jasnou většinu.

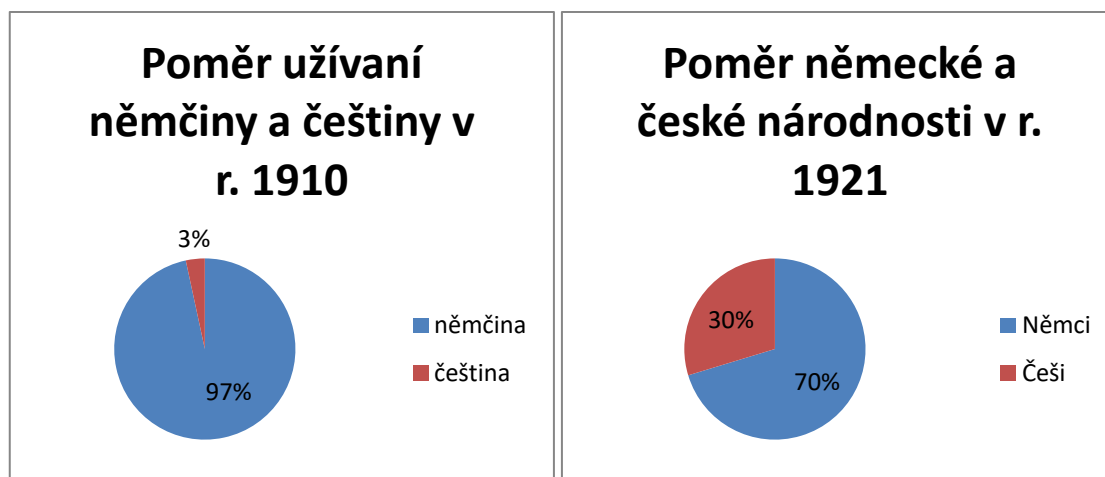
V dalších letech pak bylo sčítání dále precizováno. V roce 1930 přibýly takové položky jako fertilita žen nebo podrobnější zkoumání domácností i manželství. Sčítání v roce 1946 a 1947 byly spíše soupisy, které uváděly stav lidí a věcí v poválečném čase. Oficiální sčítání lidu proběhlo až v roce 1950 a poprvé se zabývalo i soupisem průmyslových, živnostenských či zemědělských závodů. Od roku 1961 pak sčítání získává řadu nových elementů, které byly zapotřebí k preciznějšímu získávání informací. Zjišťovala se velikost a struktura rodin a domácností, způsob soužití.

4.2.2.1 Sčítání v roce 1921

V roce 1920 vznikla v Groß Tschochau i škola česká. Měla jen jednu třídu, do které chodilo 38 dětí. K odůvodnění vzniku české školy v obci, kde při posledním sčítání obyvatel v roce 1910 se k českému jazyku přihlásilo jen 3,4% obyvatel, konkrétně 15 lidí, nám dá argument sčítání obyvatel z roku 1921. Toto sčítání, jak bylo uvedeno výše, přináší novinku. Místo dříve uváděné položky obcovací řeč je zde uvedena kolonka s nadpisem Nationalität (národnost). Po shrnutí výsledků tohoto sčítání se nám poměry Čechů a Němců, které dříve byly jen velmi hrubě předpokládatelné podle obcovací řeči, razantně mění. V roce 1921 se do Groß Tschochau přihlásilo 448 obyvatel a 67 domů.

⁵¹Český statistický úřad: *Historie* [online]. [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/25385875/15506058+Historie.pdf/3de9b0b7-ece1-46d4-877b-9dde93d35a35?version=1.0>

V roce 1910 bylo sečtených přihlášených obyvatel 444 a domů 66. Vidíme, že celková čísla se nijak výrazně neproměnila. Změna poměrů v oblasti národnosti je ale markantní. K německé národnosti se v Groß Tschochau přihlásilo 315 lidí, k české národnosti se přihlásilo 133 obyvatel. Rázem nám narůstá podíl Čechů vůči Němcům na 29,7%.⁵²

4.2.2.2 Sčítání v roce 1930

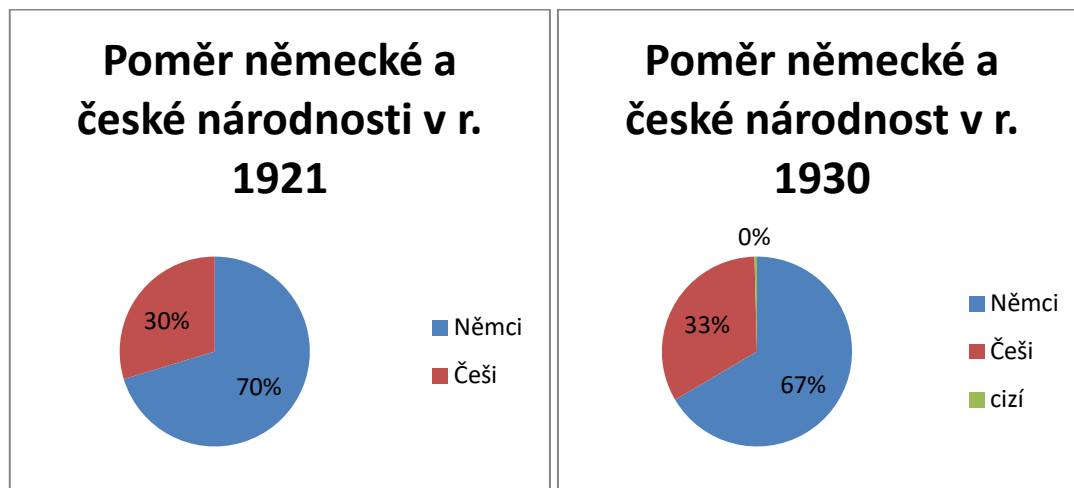
Výsledky sčítání lidu z roku 1930 byly zveřejněny až v roce 1933. Obsah sčítání lidu se opět rozšířil o další kategorie. V tomto roce bylo zjišťováno: 1. Řadové číslo; 2. Příjmení; 3. Jméno; 4. Příbuzenský nebo jiný poměr k přednostovi domácnosti; 5. Pohlaví; 6. Den, měsíc a rok narození (u žen, které jsou nebo byly provdány); 7. a) u všech datum posledního sňatku, 8. b) u ovdovělých a rozvedených a rozloučených datum ovdovění, resp. rozvodu nebo rozluky (počet dětí narozených v posledním manželství); 9. a) všech živě narozených, 10. b) z nich zemřelo; 11. Rodiště (obec, okres, země); 12. Kdy se sčítaný přistěhoval do obce; 13. Odkud se přistěhoval do obce; 14. Státní příslušnost a domovská příslušnost; 15. Národnost (mateřský jazyk); 16. Náboženské vyznání nebo bez vyznání; 17. Znalost čtení a psaní (jen u osob starších 6 let); 18. Druh povolání (hlavní, vedlejší); 19. Postavení v povolání (hlavním, vedlejším); 20. Označení závodu a místa závodu; 21. Zdali je přítomen v obci trvale nebo dočasně; 22. Je-li dočasně, kde bydlí trvale; 23. Tělesné vady.⁵³

Pro nás je opět stěžejní bod číslo 15. Národnost a mateřský jazyk. V Groß Tschochau se přihlásilo ke sčítání dohromady 512 obyvatel. Z tohoto počtu se 340 lidí přihlásilo

⁵² Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau(1918 – 1948), s. 17

⁵³ Český statistický úřad: Obsah sčítání lidu 1930 [online]. [cit. 2016-11-17]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/obsah_scitani_lidu_1930

k národnosti německé, 169 se přihlásilo k národnosti české a 3 lidé k národnosti cizí. Procentuálně nedošlo k žádné výrazné změně. Němců zde žije přesně 66, 5%, Čechů je 33, 1% a cizinců je 0, 4%.⁵⁴

Co by bylo také vhodné vzhledem k budoucím událostem uvést v této podkapitole věnující se národnostem, jsou údaje o tom, jaké role v obci zastávali Češi a jaké Němci. Všech 15 větších usedlostí v Groß Tschochau do roku 1945, což byla čísla popisná 6, 7, 9, 14, 15, 16, 17, 29, 30, 32, 34, 45, 47, 48 a 70, patřilo povětšinou Německým obyvatelům. Výjimkou byly jen tři usedlosti patřící Čechům. Číslo popisné 7 patřilo Františku Váchovi, číslo 32 Václavu Čechurovi a číslo 70 Václavu Pulchartovi. Také většina živností a řemesel byla před válkou i v jejím průběhu vykonávána především německým obyvatelstvem. Z 24 živností hlášených v Groß Tschochau k roku 1934 byli jen čtyři živnostníci Češi. Čeští obyvatelé byli většinou dělníky. Nejen, že Němců zde tedy žilo více, ale z většiny zastávali také vyšší sociální roli. Ovšem české výjimky dokazují, že pro Čechy nebylo nemožné tohoto postavení také dosáhnout.

4.2.3 Nové zvony

Ještě ve dvacátých letech se ozývaly ozvěny let válečných. V průběhu války bylo sejmuto několik zvonů jak v Groß Tschochau, Prosanken (Brozánky), ale i v okolních vsích. V roce 1922 na základě podnětu Josefa Hasche, majitele usedlosti číslo 29, byla v obci zorganizována sbírka na výrobu nového zvonu pro kapli sv. Anny na návsi. Zvon ulila zvonařská dílna v Chomutově. Nový zvon nesl nápis: „*Meine Vorgängerin, gegossen im Jahre 1733 von Valentin Lissiger in Prag, wurde als Opfer des Weltkrieges 1914-1918 am 21. September 1917 abgenommen. Wolle mich das Schicksal*

⁵⁴ Liber secundus Memorabilium (1790-1946), překlad, s. 104

*vor diesem Lose bewahren; mögen meine Klänge immer Friedensklänge bleiben. Gestiftet wurde ich von den Bewohnern von Groß Tschochau 1922.*⁵⁵ (překl.: Můj předchůdce, ulitý v roce 1733 Valentinem Lissiagerem v Praze se stal obětí světové války 1914-1918. Sejmut byl 21. srpna 1917. Kéž mě osud od takového údělu ochrání. Kéž mé zvonění zůstane vždy zvoněním míru. Pořízeno obyvateli z Groß Tschochau v roce 1922.) Jeho svěcení bylo spojeno s velkou oslavou v obci. Podle kronik se sešli lidé z celé vsi i z okolí. Zvon byl slavnostně vytažen, pověšen a zazněla báseň, kterou složil Wilhelm Láš.

Další zvony byly doplněny až v roce 1931. V tomto roce přibýly zvony hned tři. Dva zvony byly umístěny do zvonice farního kostela v Groß Tschochau, jeden do filiálního kostela v Prosanken (Brozánky). Výroba zvonů byla zaplacená z příspěvků farníků. Pro kostel v Groß Tschochau byl vyroben větší bronzový zvon s průměrem 840 mm a váze 343 kg. Do malé věžičky kostela byl pořízen nový sanktusáček o průměru 380 mm a hmotnosti 32 kg. Filiální kostel v Prosanken (Brozánky) získal zvon o rozměrech 710 mm a 202 kg. Svěcení zvonů bylo opět spojeno s velkou slavností, kterou znovu navštívili jak skoro všichni místní, tak i lidé z okolí.

4.2.4 Elektrifikace

Jednou z významnějších událostí bylo zavedení elektrického proudu. Elektrárny byly stavěny již od konce 19. století, ale „*důležitým mezníkem v rozvoji české elektroenergetiky byl 22. červen 1919, kdy byl schválen zákon o vzniku všeužitečných elektrárenských společností.*“⁵⁶ Vše užitelné podniky musely zásobovat elektřinou každého, kdo o zásobování požádá a je na území, které má tento podnik ve správě. Groß Tschochau se z podnětu Emila Kořána, obchodního vedoucího zemědělského spolku, začátkem roku 1927 domluvilo se Severočeskými elektrárnami v Podmoklech (NEW) na elektrifikaci obcí Groß Tschochau a Prosanken (Brozánky), k nim se přidaly i obce Staditz, Hlinai a Haberzie (Habří). Tyto obce měly být zásobovány elektrickým proudem z vedení, které vedlo z Türmitz směrem na Lochschitz (Lochočice), toto vedení mělo být prodlouženo. Všech pět obcí dohromady mělo uhradit náklady ve výši 120 000 Korun českých. K dohlížení a domlouvání podrobností byla ustavena komise

⁵⁵ *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau(1918 – 1948)*, s. 19

⁵⁶ *Skupina ČEZ: Historie českého elektrárenství*[online]. [cit. 2016-11-15]. Dostupné z: <https://www.cez.cz/cs/vyzkum-a-vzdelavani/pro-zajemce-o-informace/historie-a-soucasnost/historie-ceskeho-elektrarenstvi.html>

ze zástupců obyvatel jednotlivých obcí, tzv. Lichtausschuss (světelný výbor). Vedoucím komise byl zvolen Emil Kořán. Tato komise musela vyřešit spory vně i uvnitř. Odpůrců, kteří neustále kladli protiargumenty k zavedení proudu, bylo podle kronik mnoho. Jaké argumenty ale uváděli, nevíme. Mohlo se jednat o strach z nového, či z výše nákladů. Nakonec ale pan Kořán tuto věc dovedl k cíli.

NEW vybudovaly dva transformátory pro silnoproudé vedení z Lochtschitz, jeden pro Groß Tschochau a Prosanken (Brozánky), druhý pro Staditz, Hlinai a Haberzie. Transformátory zůstaly ve vlastnictví podniku NEW, přípojky k domům a rozvod po domě si museli obyvatelé zaplatit sami. Také následnou spotřebu musí hradit majitelé domů sami. Celková částka 120 000 Kč byla rozpočítána na obyvatele, kteří si proud objednali. V úvahu byla brána velikost domu, řemeslné podnikání nebo zemědělské podnikání.

Světelný výbor se snažil přesvědčit všechny majitele nemovitostí, aby se k odběru elektrického proudu přihlásili. Pro ty, kteří neměli okamžitě peněžní hotovost, byl zaveden splátkový kalendář. Dále bylo stanoveno, že ten, kdo se k odběru proudu přihlásí později, zaplatí o 100% vyšší stavební podíl. Toto se samozřejmě nevztahovalo na novostavby, které teprve vzniknou a k odběru se přihlásí později. Přesto se několik domů k odběru proudu nepřihlásilo.

Kostel i fara byly také elektrifikovány. Náklady na elektrifikaci těchto budov činily 10 000 Kč. Polovinu uhradil patron Ernst Korálek z Hliňanského zámku, půlku uhradil kněz z vybraných peněz ze sbírek při mších. Škola byla též elektrifikována, její elektrifikace proběhla o prázdninách roku 1927. Náklady činily 4 200 Kč.⁵⁷

Stavba transformátorů a prodlužování vedení začaly v létě roku 1927 a byly dokončeny krátce před Vánoci. Proud byl zapojen 22. prosince 1927 kolem 16:00 a v domech poprvé zazářilo elektrické světlo. Veřejné osvětlení obce bylo zavedeno počátkem roku 1928. Místní část Na Lánech byla elektrifikována později a to až v roce 1930. Do tohoto roku zde nestál dostatek domů, aby mělo zavedení elektřiny smysl.

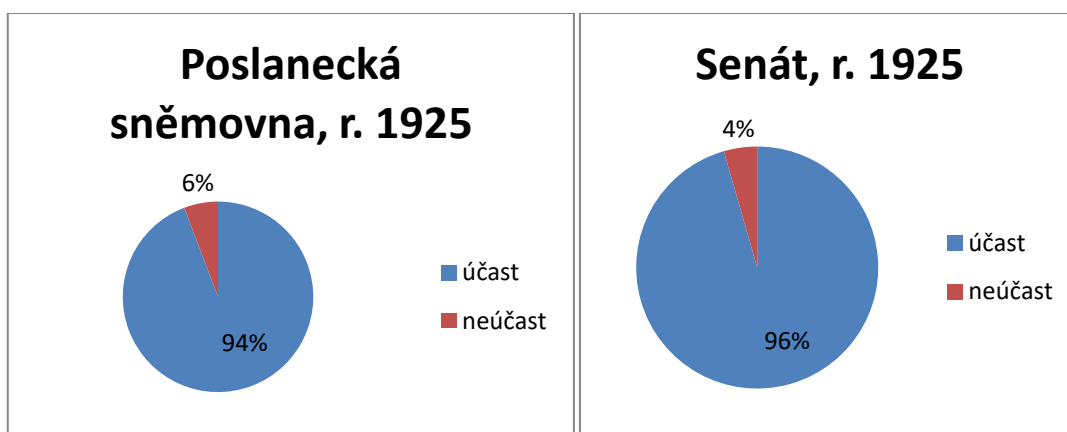
4.2.5 Politický život

První československé volby byly stanoveny na jaro 1919. „*Es wurden der Zahl der Bevölkerung entsprechend gewählt 15 Mitglieder der Gemeindevertretung und diese*

⁵⁷ *Chronik (1717-1945)*, s. 381

wählten den Gemeinderat (5 Mitglieder) und den Gemeindevorsteher sowie den Gemeindevorsteher – Stellvertreter.“⁵⁸ (překl.: Dle počtu obyvatel se volilo 15 členů obecního zastupitelstva, ti volili pětičlennou obecní radu a starostu, stejně tak zástupce starosty.) Tyto zastupitelské orgány měly být poprvé voleny na tři roky, až v dalších obdobích by trvání jejich funkce mělo být prodlouženo na čtyřleté. Volební právo aktivní bylo přiznáno všem osobám starším 21 let, volební právo pasivní osobám nad 26 let, které žily v obci minimálně rok. Kandidátní listiny musely nasbírat určený počet podpisů, aby se kandidáti mohli voleb zúčastnit. Také tím bylo umožněno sdružování několika politických stran v rámci jedné kandidátky. Tím bylo umožněno „vytváření volebních bloků, kterých využívaly zejména německé občanské strany proti německým sociálním demokratům, popř. proti KSČ a českým stranám.“⁵⁹ Starostou byl zvolen Anton Jordan, který byl zaměstnán u firmy Georg Schicht. Jeho zástupcem byl zvolen Václav Martinec, kovář v dílnách ústecko-teplické dráhy.

V roce 1925 proběhly volby do poslanecké sněmovny a senátu Národního shromáždění. V Groß Tschochau se volilo v hostinci U Lípy 15. listopadu 1925 od 8 do 13 hodin. V obci bylo 195 mužů a 203 žen nad 21 let, celkem 398 voličů, kteří mohli volit do poslanecké sněmovny. Volit přišlo 182 mužů a 203 žen, celkem 375 voličů. Počet voličů nad 26 let, kteří volili do senátu, bylo 162 mužů a 175 žen, celkem 337 voličů. K senátním volbám přišlo 161 mužů a 161 žen, celkem tedy 322 obyvatel.

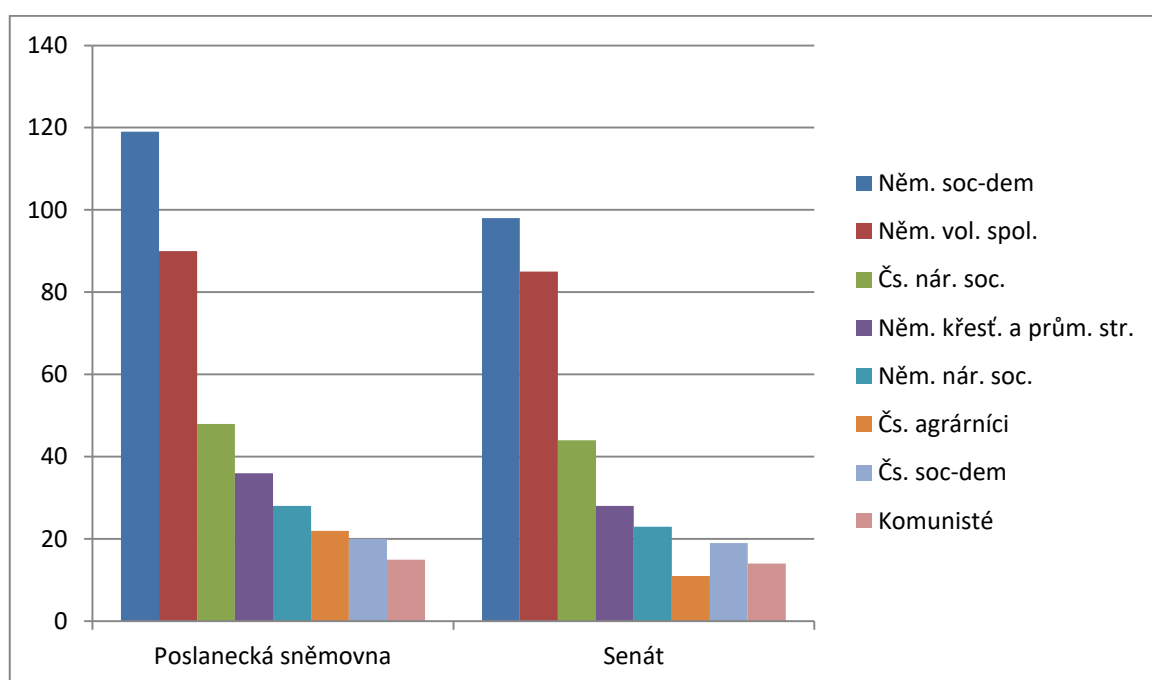

Účast na volbách byla velmi vysoká. Jen zanedbatelné procento voličů k volbám nepřišlo. Farní kronika uvádí i výsledky těchto voleb v Groß Tschochau. Pro volbu do poslanecké sněmovny vhodili obyvatelé do urn 119 hlasů pro Německou sociálně-

⁵⁸ *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau(1918 – 1948)*, s. 14

⁵⁹ KAISER 1995. [online]. [cit. 2016-11-18]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/19stol/ul-5-18.htm>

demokratickou dělnickou stranu (Něm. soc-dem), 85 hlasů pro Deutsche Wahlgemeinschaft (německá volební společnost, zkr.: něm. vol. spol.), 48 hlasů pro Československé národní socialisty (Čs. nár. soc.), 36 hlasů pro Německou křesťanskou a průmyslovou stranu (Něm. křesť. a prům. str.), 28 hlasů pro Německé národní socialisty (Něm. nár. soc), 22 hlasů pro Československé agrárníky (Čs. agrárníci), 20 hlasů pro Československou sociálně-demokratickou dělnickou stranu (Čs. soc-dem) a 15 hlasů pro Komunistickou stranu. Procentuálně podobně to bylo i s volbami do senátu, jen Agrárníci se propadli pod Československou sociálně-demokratickou dělnickou stranu a Komunisty.

Volby obecní v Groß Tschochau měly i své komplikace. Při obecních volbách v roce 1927 kandidoval Josef Rolle, místní hospodář, majitel čísla popisného 9, což byla jedna z větších usedlostí. Jeho kandidátní listina byla ale shledána místní volební komisí jako neplatná. Na protest se pak ve volbách objevilo 55 prázdných lístků. Proti volbám byl vznesen protest. Tento protest řešila politická okresní správa v Ústí nad Labem ve spolupráci s pražskou politickou správou. Rozhodnutí bylo vydáno půl roku po konání voleb. Volby byly uznány sice jako platné, ale byly stanoveny podmínky. Kandidátní listiny Deutsche Wahlgemeinenschaft musely být znovu přezkoumány a „*dass am Samstag den 19. August 1928 auf Grund der ständigen Wählerverzeichnisse vom Juni 1928 und der rechtskräftigen Kandidatenlisten unter Leitung einer neu bestellten*

*Wahlkommission eine Neuwahl durch Abstimmung erfolge.*⁶⁰ (překl.: na základě volebních seznamů z června 1928 a právoplatných kandidátských listin proběhnou další volby pod dohledem nově jmenované volební komise.) Výsledky voleb z 19. srpna 1928 byly následující: Skupina Josef Rolle und Genossen (překl.: Josef Rolle a společníci) – 115 hlasů, Němečtí sociální demokraté 92 hlasů, Deutsche Wahlgemeinschaft 90 hlasů a Česká volební společnost 79 hlasů.⁶¹

Možná díky těmto obstrukcím získala skupina kolem Josefa Rolleho pět mandátů a Josef Rolle byl pak také osmi hlasy z patnácti zvolen 23. listopadu 1928 starostou. Proti tomuto výsledku ale opět byly vzneseny námitky z řad Německé sociálně-demokratické dělnické strany. Proto ve správních orgánech obce nadále zůstávali původní funkcionáři, kteří přesluhovali již přes půl roku, v čele se starostou Franzem Gaudekem. Situace byla definitivně vyřešena až koncem února 1929 rozhodnutím politické zemské správy z Prahy, které ustavilo, že hlasování v této podobě platí a volební seskupení, která nemají v radě zastoupení, musí své zástupce zvolit dodatečně. K zasedání, kde se volili zbylí členové rady, musel být nakonec vyslán vrchní komisař Sachs z Ústí nad Labem. Obecní rada měla poté pět členů. Starostou se stal Josef Rolle, místostarostou Václav Martinec, členy rady byli děkan Wilhelm Láš, Franz Kočí a Franz Gaudek.

Celá tato neshoda má ještě další pozadí. V počátku šlo vlastně o spor Němců a Čechů. Josef Rolle byl bohatý Němec, jehož někteří Češi v obecním výboru nechtěli. Nakonec ale byly obě národnosti nuceny spolupracovat, aby se výbor vůbec nějakého volebního výsledku dobral, protože jedni bez druhých by nemohli kandidovat. Sdružily se dohromady Strana německých sociálních demokratů s Německou volební skupinou a skupina kolem Josefa Rolleho s Českou volební skupinou. Mezi další dohody pak patřilo například to, že starosta by měl ovládat i český jazyk. Pokud tomu tak není, měl by jako jeho zástupce být zvolen Čech. Všechna jednání úřadu, všechny vyhlášky či projevy musí být zapisovány dvojjazyčně.⁶²

Po odeznění těchto sporů byla provedena kontrola teď již bývalého starosty Franze Gaudeka. Po prohlídce jeho účetnictví se přišlo na to, že zpronevěřil obecní peníze. Bylo mu uloženo, že musí do 14 dnů od 19. září 1929 zaplatit obcím Groß Tschochau a Prosanken (Brozánky) 2 185, 20 Kč, obci Groß Tschochau 6 413, 50 Kč a místní školní

⁶⁰ *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau(1918 – 1948)*, s. 29

⁶¹ *Kronika školní (1920-1956)*, Školní kronika české školy, Archiv města Ústí nad Labem, s. 78

⁶² Tamtéž, s. 54

radě 442, 72 Kč, dohromady tedy 9 041, 44 Kč. Franz Gaudek tuto sumu ale až do 4. května 1932 neuhradil, takže se zastupitelé usnesli jej zažalovat. Výsledek soudní pře bohužel již zaznamenán nebyl.

Obecní úřad v dnešním slova smyslu v této době ještě neexistoval. V době, kdy byl starostou Josef Rolle, „*befindet sich die Amtskanzlei im Hause des Herrn Josef Rolle, Nr. 9.*“⁶³ (překl.: se úřední kancelář nacházela v domě starosty, tedy v domě číslo 9.) Totéž platilo u předchozích i následujících starostů. Vždy se rada scházela v domě aktuálního starosty. Tak se také úřední kancelář v roce 1933, kdy byl starostou zvolen Emil Kořán, přesunula do jeho domu, do čísla popisného 67.

K volbám 26. března 1933 se přihlásily stejné strany. „*Kandidovaly tři strany: Německá volební skupina – č. 1, německá sociální demokracie – č. 2, a česká volební skupina – č. 3. Tyto strany obdržely následující počet hlasů: č. 1 získalo 195 hlasů, č. 2 získalo 139 hlasů a č. 3 získalo 98 hlasů.*“⁶⁴

Bohužel není nikde v pramenech obce konkrétně uvedeno, v jak politicky smýšlejících seskupeních se zde kandidáti sdružovali. Byla uvedena tzv. Deutsche Wahlgemeinschaft (německá volební společnost), dále skupina kolem Josefa Rolleho a česká volební společnost.

Výjimku tvoří Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei (německá sociálně-demokratická dělnická strana) a adresář z roku 1926 udává také ještě českou obdobu sociálně-demokratické dělnické strany – Tschechische sozialdemokratische Arbeiterpartei. Tyto dvě politické strany byly lokální větví stran celorepublikově rozšířených. Sociálně demokratické strany a strana komunistická tvořily protiváhu proti německým stranám nacionalistickým. „*S otevřeně protifašistickým programem vystupovali sociální demokraté a komunisté.*“⁶⁵

Politickou náladu na Řehlovicku můžeme jen odvodit od obecných politických tendencí na Ústecku. „*Až do roku 1935 měla v Ústí nad Labem a aglomeracích při všech volbách z německých stran dominantní postavení německá sociální demokracie, za ní následovali němečtí nacionalisté (DNP) a nacisté (DNSAP). Čtvrtou až pátou pozici zaujímal internacionální KSČ. Z českých stran získávala nejvíc hlasů Československá*

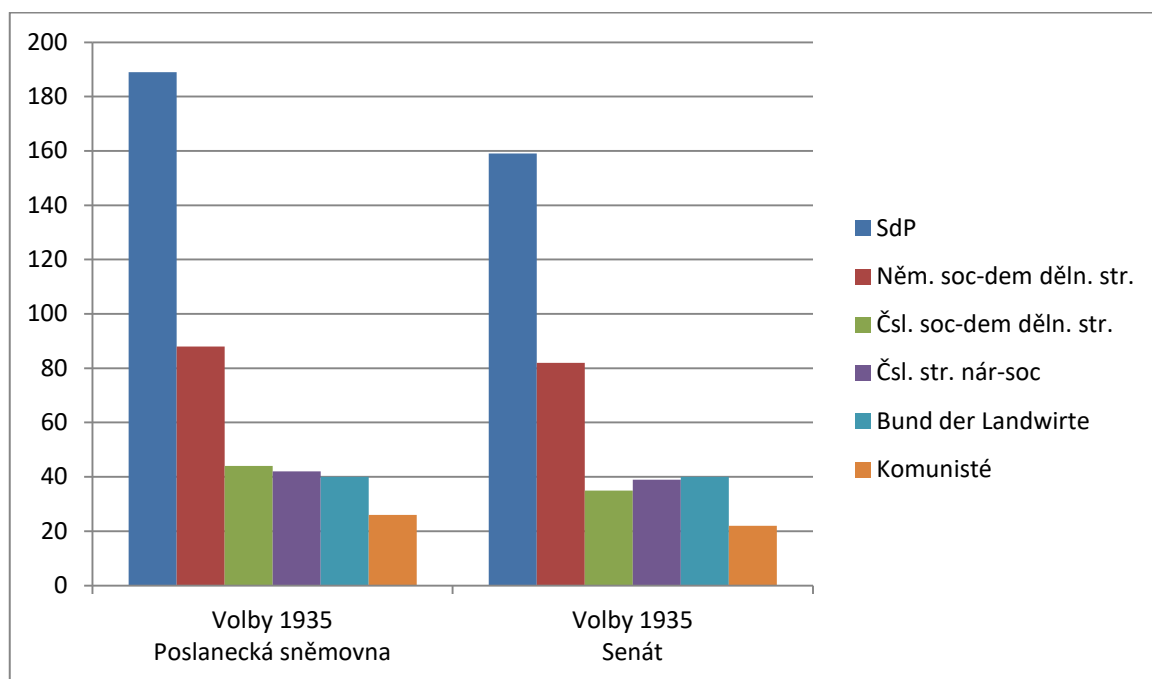
⁶³ *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau(1918 – 1948)*, s. 32

⁶⁴ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 78

⁶⁵ KAISER 1995. [online]. [cit. 2016-11-30]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-47.htm>

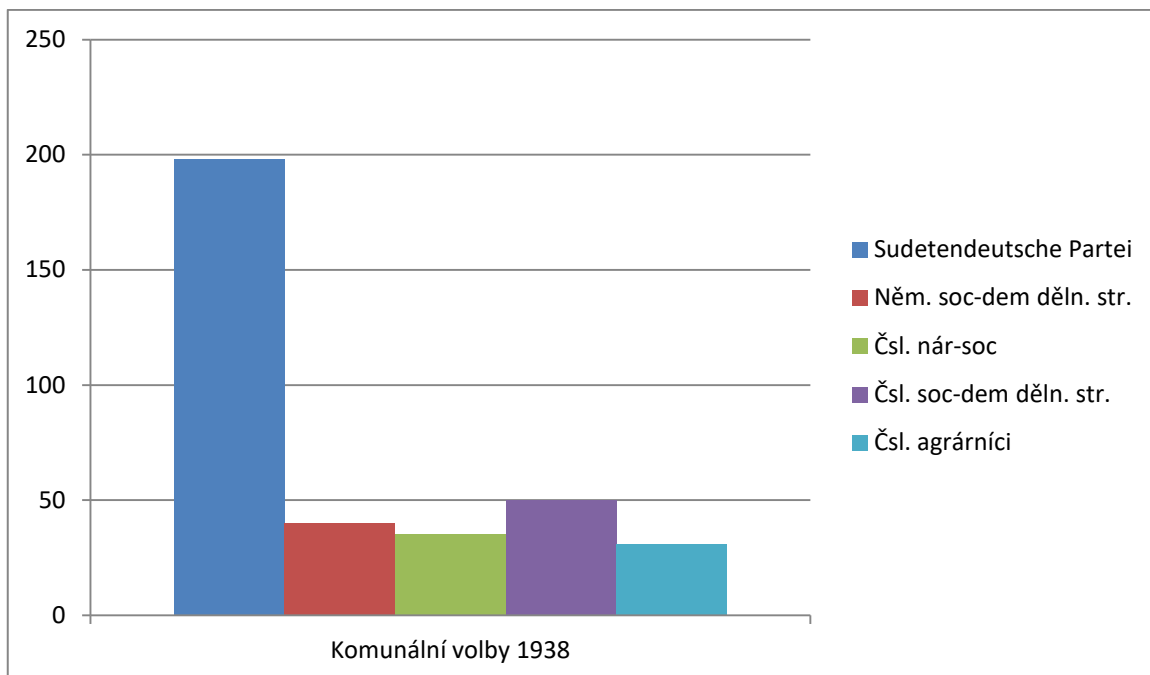
strana národně socialistická, jejíž voliči se rekrutovali z řad českých státních zaměstnanců.⁶⁶ Parlamentní volby v roce 1935 ale tuto obecnou místní tendenci změnil. V těchto volbách s obrovskou převahou vlivem hospodářské krize v Ústí nad Labem zvítězila Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana) Konrada Henleina, která získala hlasy voličů dříve zakázaných DNP a DNSAP.

V kronice farní i v kronice české školy najdeme výsledky těchto parlamentních a senátních voleb z roku 1935 přímo pro Groß Tschochau a Prosanken (Brozánky) dohromady. Obyvatelé těchto obcí také jednoznačně zvolili Sudetendeutsche Partei se 189 hlasy pro Poslaneckou sněmovnu a 159 hlasy pro senát. Na druhém místě se umístila Německá sociálně-demokratická dělnická strana, na třetím pak Československá sociálně-demokratická dělnická strana v parlamentních volbách a Bund der Landwirte (spolek zemědělců) pro senát.

Obecní volby, které proběhly 29. května 1938, potvrdily tendenci, která se projevila ve volbách parlamentních a senátních v roce 1935. V obci Groß Tschochau bylo 377 voličů, z toho k volbám přišlo 357 voličů. Volební účast byla tedy vysoká, 94,7%. S přehledem vyhrála Sudetendeutsche Partei, která získala 198 hlasů a 8 mandátů. Volilo ji 52,5% obyvatel.

⁶⁶ KAISER 1995. [online]. [cit. 2016-11-18]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-6.htm>

Volby jasně ukázaly obavy sudetských Němců z nedostatku práce, z hospodářské krize ale i jejich nepřilíš vřelý vztah ke státu, ve kterém žili. Propaganda prosakující sem z Německa byla velmi lákavou nadějí na zlepšení současné situace, ale i na budoucí sounáležitost se státem, který cítili více jako vlast.

4.2.6 Výstavba

Po první světové válce stálo v Groß Tschochau 66 domů. Do roku 1925 byly postaveny jen čtyři domy v ulici směrem na východ od budovy německé školy s čísly 67 až 71. Číslo 71 bylo postaveno v roce 1925 spolu s čísly 72 až 74. Tato tři poslední čísla byla postavena v ulici směrem na sever od německé školy. (Obr. 7)

Největší stavební ruch mezi válkami začal až rokem 1927. V tomto roce bylo registrováno mnoho žadatelů o vlastní dům. Obecní úřad tedy začal jednat s pozemkovým úřadem a s velkostatkem v Hlinai, kterému patřily rozsáhlé pozemky v blízkém okolí obce. Výsledkem jednání bylo oddělení pruhu z parcely 137 v oblasti zvané Na Lánech při silnici do Stadic, který byl majitelům velkostatku samozřejmě zaplacen. Získaný pozemek byl rozdělen na 13 parcel a vzniklo tak 13 nových stavebních parcel. Na těchto parcelách se začalo stavět v roce 1928. Do roku 1931 byly všechny tyto parcela zastavěné, vzniklo 13 nových domu během tří let. Šlo o čísla popisná 75 až 87. Do roku 1938 bylo postaveno ještě dalších 13 domů. Posledním, před

válkou postaveným domem, byl dům s číslem 100 a jednalo se o budovu nové, již dvoutřídní, české školy.

4.2.7 Spolky – nacionalizace

Jako v předešlém období, i teď máme o spolcích v obci jen velmi málo informací. Vlastně víme jen to, jaké existovaly a kdy přibližně mohly vzniknout. Jedinou informací navíc je, že v roce 1928 si pronajala obec na 30 let vrchnostenské pozemky mezi alejí do Hliňan a železnicí, „*damit für die Turn- und Sportvereine ein Platz zur Verfügung stehe.*“⁶⁷ (překl.: aby bylo místo pro tělovýchovné a sportovní spolky.) Hlavním zdrojem informací jsou adresáře z let 1923, 1926 a 1934.

V roce 1923 byly registrovány nám již známé spolky z doby před první světovou válkou a to Ortsgruppe des B. d. D. i. B. (místní skupina svazu Němců v Čechách), Spar- und Darlehenskassen-Verein (spořitelní a výpůjční spolek), Bienenwirtschaftlicher Verein (spolek včelařů) a Freiwillige Feuerwehr (doborovní hasiči). Po válce přibyly nové spolky Lokalorganisation der deutschen sozialdemokratischen Arbeiterpartei (místní organizace německé sociálně-demokratické dělnické strany), Lokalorganisation der tschechischen sozialdemokratischen Arbeiterpartei (místní organizace české sociálně-demokratické dělnické strany), Arbeiter-Turnverein (dělnický tělovýchovný spolek) a Konsumverein Vorwärts (překlad neužíván).

První dělnické spolky vznikaly na podporu dělnických oborů. „*Rané počátky dělnického hnutí v Ústí nad Labem spadají do padesátých let 19. století.*“⁶⁸ Prvním takovým na Ústecku byl Weber Unterstützung- und Sterbekassa Verein (podpůrný spolek tkalců). Sociálně demokratická strana se vyvinula z Allgemeiner Leseverein Aussig (Všeobecný čtenářský spolek), který vydával přejatý měsíčník Die Zeitschwingen. Z tohoto uskupení pak 25. června 1892 vznikl spolek Gerechtigkeit-Spravedlnost a „*jak již název spolku napovídá, jednalo se o společný spolek českých a německých sociálních demokratů.*“⁶⁹ Tento spolek pak vydával čtrnáctideník *Der Gesellschafter*, který pak byl jedním z nejvíce čtených ústeckých časopisů. Tímto se inspirovali i čeští aktivisté a začali vydávat časopis *Svornost*, který ale neměl takový úspěch jako *Der Gesellschafter*. Tyto skupiny pak dále inspirovaly ostatní obyvatele

⁶⁷ *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau(1918 – 1948)*, s. 31

⁶⁸ KAISER 1995. [online]. [cit. 2016-11-18]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/19stol/ul-5-18.htm>

⁶⁹ Tamtéž

Ústecka, a tak vznikly s určitým zpožděním i místní organizace dělnických sociálně demokratických stran také v malých obcích.

Obdobně vznikl i Arbeiter-Turnverein (dělnický turnerský spolek). V Ústí nad Labem vznikaly tyto dělnické sportovní spolky už v devadesátých letech 19. století. V Groß Tschochau vznikl Arbeiter-Turnverein mezi lety 1912 a 1923.

Konsumverein Vorwärts (překlad neužíván) pak byl pobočkou ústeckého Konsumverein Vorwärts G.m.b.H., který byl založen v roce 1904. Šlo o dělnický družstevní podnik, „v roce 1912 měl 2 474 členů a provozoval 11 prodejen.“⁷⁰

Další změna v počtu místních spolků nastala až v roce 1934. V tomto roce zůstávají zachovány spolky Bienenwirtschaftlicher Verein, Freiwillige Feuerwehr (Obr. 8), Spar- und Darlehenskassen-Verein, Arbeiter-Turn- und Sportverein a Ortsgruppe des B. d. D. i. B. Chybí již německá i česká podoba sociálně demokratické dělnické strany. Tyto strany pomalu ustupovaly německým nacionálním stranám.

Co ovšem přibylo a je prvním náznakem toho, co přijde v nejbližších letech, je spolek Deutschvölkischer Turnverein (německý národní turnerský spolek). (Obr. 9) Deutscher Turnverband (Německý turnerský svaz) se vyvinul z německých nacionalistických cvičících spolků, které vznikaly po první světové válce. Těchto tělocvičných spolků bylo několik druhů, největší spory se ale vedly o tzv. árijský paragraf, tzn., aby spolky přijímaly jen árijské Němce. Název Deutschvölkischer je již vystupňovaným názvem, který jasně odkazuje k myšlenkám rasismu a následně i nacismu. Je to první spolek tohoto druhu a této tendence v Groß Tschochau. Bohužel nevíme, kolik měl členů, natož kteří to byli.

Další nově vzniklé spolky už nesouvisí s politickými tendencemi. Vznikl spolek Deutscher Kindergartenverein (spolek německé školky) nebo Landwirtschaftlicher Verein „Unteres Bielatal“ (zemědělský spolek „dolní údolí řeky Bíliny“).

Mezi zde registrované spolky byly také zařazeny Verkaufsstelle des Aussiger Arbeiter Bezirkskonsumvereines (prodejní místo ústeckého dělnického konzumního spolku) a Ein- und Verkaufsstelle der Landw. Lagerhausgenossenschaft (nákupní a prodejní místo

⁷⁰ KAISER 1995. [online]. [cit. 2016-11-18]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/19stol/ul-5-18.htm>

firmy Lagerhausgenossenschaft). Lagerhausgenossenschaft byla firma se sídlem v Ústí nad Labem se zemědělskými prostředky. Pod jménem Lagerhaus existuje dodnes.

4.2.8 Profesní složení obyvatel

K výrazné proměně v oblasti živností nebo profesí během tohoto období nedošlo. V roce 1923 jsou registrováni tři hospodští. Stále zůstává v provozu největší a nejstarší místní hospoda teď již s názvem Zur Linde (U Lípy), která v tomto roce patřila Wilhelmu Grundgreifovi. Dále je registrován jako hospodský Paul Wilhelm, který žil v domě číslo 17 a provozoval jak pohostinství, tak řeznictví. Třetím hospodským byl Wenzel Ausflug, který provozoval zároveň i kovárnu. Bydlel v čísle popisném 36, ve kterém také tyto dvě živnosti provozoval. Mezi registrované firmy stále patří ještě pivovar ve správě Gustava Strouhala, který ale už od roku 1911 pivo nevařil. I další zaprotokolované místní firmy jsou stejné jako před válkou. Máme zde tedy nadále dva obchody se smíšeným zbožím u Anny Mader a u Ferdinanda Wollmanna.

V dalších letech se objevovaly nové profese jen pozvolna. Do roku 1926 přibyla ve vsi ještě jedna poštmistřyně, což znamená, že poštovní služby získávaly na významu a byly stále více využívány. Díky technickému pokroku se objevila i na vsi profese fotografa. Místním fotografem s vlastním ateliérem byl Anton Moder, který žil v domě číslo 38, kde se tedy provozoval teď již jak obchod se smíšeným zbožím, tak fotoateliér. (Obr. 10) Fotograf se i na vsi dobře uživil, fotil svatby, obec i různé události. Anton Moder se podílel také například na výrobě čestné pohlednice pro Wilhelma Láše k jeho padesátiletému výročí v kněžském rouchu a zároveň k jeho jmenování čestným občanem. Další novou profesí v obci byl hodinář, kterým byl Heini Paul.

Do roku 1934 se rozvinulo pěstování a obchod s ovocem. Ovocnáři, nebo respektive Obsthandel (obchodníci s ovocem) byli zaznamenáni dva, Marie Fischer a Josef Fürtig. Josef Fürtig se zároveň živil ještě dalším podnikáním, kterým bylo Gartenbetrieb (zahradnictví). Dalším, kdo si ke své profesi přibral ještě druhé podnikání, byl Wilhelm Grundgreif. Nejen že je nadále provozovatelem hostince Zur Linde, ale ještě začal se Sodawassererzeugung (výroba sodovky). Mezi další novinky patří Zuckerwarenhandel (prodej cukru), Tabaktrafik, Schnittwarenhandel (střižní zboží) nebo Semischwarenhandel (obchod s kůží). Zajímavostí je, že i na vsi se vyplatilo zřídit parfumerii, kterou vedl Wenzel Laube.

Staré živnosti zůstaly zachovány, nové se přizpůsobily době. V oblasti profesí došlo k rozvoji ve shodě s technickým pokrokem, který umožňoval zřízení fotoateliéru. O určitém životním standardu obyvatel také vypovídá zřízení parfumerie, která by se již dala počítat mezi specifičtější obchody. Tomu také odpovídá existence obchodu se střížním zbožím nebo obchodu s kůží.

4.2.9 Zemědělství

Prvním místním zemědělským pokrokařem byl Vojtěch Čechura. Vojtěch Čechura byl dlouhé roky zaměstnancem hraběnky Marie von Nostitz, manželky hraběte Silva-Tarouca. Působil u hraběnky jako adjunkt a později jako důchodní. V roce 1915 byl zatčen za velezradu a pro urážku majestátu. Při diskuzi o vyhlášce císaře „*prohlásil, že Franta podepíše všecko.*“⁷¹ Hrabě Arnošt Emanuel hrabě Silva-Tarouca se stal ministrem zemědělství, a tak nemohl držet ve své službě někoho, kdo byl stíhán. Vojtěch Čechura byl tedy propuštěn ze služby na zámku. Potom, co byl osvobozen, začal v roce 1916 hospodařit sám, kdy v Řehlovicích od hraběnky odkoupil zchátralé usedlosti číslo 31 a 32. Předpoklady pro úspěšné vedení hospodářství měl velmi dobré. Studoval na reálném gymnáziu v Plzni a poté na čtyřleté vyšší hospodářské škole v Táboře.

Jako první v oblasti zavedl v roce 1926 na svých 36 ha půdy intenzivní pěstování siláže. Pěstoval kukuřici, čirok a slunečnice a dosáhl vysokého nárůstu zelené hmoty. K uskladnění siláže využíval v okolí opět ojedinělý způsob. Konzervoval krmivo v betonových jímkách zapuštěných do země s vodním uzávěrem. Úspěch měl i v pěstování ovoce. „*Jeho hrušky byly dováženy až do Švédska.*“⁷² Zavedl i odborné a efektivní zacházení s hnojem, hnůj byl uložen tak, aby jedna část zrála, zatímco na druhou část se navázelo.

Vojtěch Čechura zemřel v roce 1947, ale jeho dílo žilo dál. Statky převzaly jeho děti. Po únorovém převratu v roce 1948 a následné socializaci vesnic v 50. letech byli Čechurovi jediní sedláci, kteří odmítli podepsat darovací prohlášení, kterým by majetek darovali státu. Ocitli se proto v jisté izolaci a jejich pozice nebyla jednoduchá.

Další občané vsi také postupně získávali zkušenosti s novými metodami a víme, že statků a selských usedlostí bylo v první polovině 20. století v Groß Tschochau 15. Mezi

⁷¹ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes), s. 54*

⁷² *Tamtéž, s. 55*

ty největší statky patřila čísla popisná 7, 9, 31 a 32 ve správě pana Čechury a poplužní dvůr v přímě správě hliňanského zámku.

4.2.10 Zhodnocení meziválečného období

Období popsané v této kapitole bylo posledním obdobím „starých pořádků“, proto je na místě jej před otevřením zcela nové kapitoly dějin zhodnotit. V meziválečném období se obci Groß Tschochau velmi dařilo stavebně a rozšířila se opět nabídka místních řemesel a živností, což svědčí o sociálním i materiálním růstu zdejších obyvatel. Zavedeno bylo několik moderních projektů, obec byla kompletně elektrifikována, z nových prodejen připomínáme vznik fotoateliéru a parfumerie. Obyvatelé nového Československého státu byli zodpovědnými občany a volební účast byla vždy velmi vysoká. Politické spektrum se ale začíná v tomto období nacionalizovat a radikalizovat a to především mezi německými obyvateli. Tato radikalita vrcholí drtivým vítězstvím Sudetendeutsche Partei v této oblasti, a to v senátních, parlamentních i komunálních volbách v letech 1935 a 1938.

České obyvatelstvo také reagovalo na radikalizaci obyvatel německých, ale ne v takové šíři ani důrazu. Také jich v této oblasti bylo mnohem méně. V obci Groß Tschochau byl tento poměr třetina Čechů ku dvěma třetinám Němců. Tento poměr byl pro Čechy ještě nevýhodnější v oblasti řemesel a živností, i ve správě větších usedlostí. Přesto neexistuje až do napjatého roku 1938 žádná zmínka o tom, že by Češi a Němci mezi sebou řešili spor motivovaný rozdílem národností. Uveden byl dokonce příklad, kdy se musely obě národnosti spojit, aby mohla fungovat správa obce. Ale zmíněné sociální postavení obou skupin po druhé světové válce přispělo k různým interpretacím doby, které chtěly zdůraznit potlačování českého národa.

4.3 Druhá světová válka

4.3.1 Předehra války – vymezování národů

4.3.1.1 Česká naděje

Události, které válce těsně předcházely, jsou natolik určující a z dnešního úhlu pohledu formující, že je nezbytné toto předválečné období vydělit do samostatné předkapitoly. Rok 1938 byl pro všechny zlomovým. Začátkem října tohoto roku odešlo mnoho Čechů z Řehlovic do vnitrozemí, ze strachu před obsazením Němci.

Když bylo Rakousko 12. března 1938 připojeno k Německu, bylo o této události obyvatelstvo informováno rozhlasem. Podle dostupných pramenů tato informace způsobila mezi obyvateli velký rozruch. Od té chvíle panovalo napětí všude. 21. května byla československá armáda částečně mobilizována a její aktivita byla pocítěna i v okolí Groß Tschochau. V údolí řeky Bíliny vedla obranná linie pro severní Čechy, jejíž pozůstatky jsou patrné dodnes. (Obr. 11)

Stavěly se přístřešky a bunkry z betonu vybavené samopaly. Na křižovatkách silnic Stadice, Habrovany, Žim, Řehlovice poblíž Pelikánova mlýna byla postavena strážní kasárna a byla obsazena 42. Infanterií regimentu z Terezína. Kroniky uvádí, že vojáci byli většinou Maďaři, Slováci a Němci, Čechů mezi nimi mnoho nebylo. Kroniky také zaznamenaly rvačky mezi místními, které začaly být motivovány národnostně. Z těchto sporů byli i zranění, kteří byli převáženi do nemocnice do Ústí nad Labem. Během srpna se obsazení vojáky posílilo, byli povoláváni záložníci z okolních vsí, a také byla dovezena a uskladněna další munice. Vojáci přicházeli večer do vsi, aby si obstarali nákupy, často také na návsi zpívali. Cizí vojáci se s místními dobře snášeli. „*Naši Češi v obci nesou hlavy velice vysoko, případně se dívkám svlékají bílé punčochy, tzv. Hitlerovy punčochy. To dělají čeští vojáci, jinak je tu klid.*“⁷³

Jako manifestace češství proběhla u pomníku Přemysla Oráče 4. září 1938 česká oslava „natruc“ („*ein Tschechisches Trutzfest*“⁷⁴), kterou svolala Národní jednota Severočeská. Akce se nesetkala s žádným odporem, ale ani velkou podporou místních.

Další události spojené s nejistými časy před Mnichovskou dohodou jsou v pramenech obce popisovány velmi detailně. 13. září bylo vyhlášeno stanné právo v pohraničí. V této nejisté době se lidé začínali pomalu stěhovat. Někteří Němci se začínali bez ohlášení stěhovat z obce do Saska, některé české rodiny odcházely taktéž bez nahlášení do vnitrozemí Čech. 17. září museli všichni v obci odevzdat zbraně četnictvu. Dny 20. září, kdy Francie prohlásila, že Československo ponechá jeho osudu, a 21. září, kdy Hodžova vláda podala demisi, vzbudily v místních Česích strach. 22. a 23. září museli sedláci odevzdat své koně a převézt je do Terezína nebo do Ústí nad Labem. V dalších dnech byla rozhlasem vyhlášena všeobecná mobilizace a v Groß Tschochau se objevili

⁷³ *Chronik (1717-1945)*, s. 451

⁷⁴ Tamtéž, s. 453

čeští četníci, kteří vyzývali k nástupu do československé armády. „*Až pod tlakem šli mnozí z vesnic na nádraží.*“⁷⁵

25. září do obce přijela 2 těžká vojenská nákladní auta, která přivezla 150 dělníků. Ti byli ubytováni na tanečním sále hospody U Lípy. Byli to muži od 17 do 60 let, kteří byli povoláni vyhláškou vojenského úřadu. Jejich prací bylo kácení stromů, kladení drátových zábran, kopání zákopů a čištění okolí bunkrů, aby se z nich dalo snáze střílet. „*Každý most a všechny silnice vedoucí do Groß Tschochau byly podminovány a vojenské hlídky čekaly tu jen na povel.*“⁷⁶ Jejich stravování hradila obec. V okolních obcích občas docházelo ke střelbě, v obci Groß Tschochau byl v tomto ohledu zatím klid. Byl zatčen Hans Wozak, majitel zámku v Hliňanech, důvod nebyl uveden. Téhož dne museli všichni obyvatelé na poště odevzdat svá rádia na příkaz československé vlády. Většina obyvatel začala skládat své oblečení do sklepů a připravovat se na případné problémy. Školu v těchto dnech nikdo nenavštěvoval. Od 30. září bylo nařízeno zatemňování, a protože již nikdo neměl rádio, o výsledku jednání v Mnichově se lidé dozvěděli až se zpožděním.

4.3.1.2 Německá výhra

Vyklízení připravených obranných prostředků začalo v okolí obce už 1. října. Od této chvíle je viditelný a logický rozdíl mezi vnímáním dalších událostí z pohledu německého řídicího učitele Rudolfa Hoßnera, který píše kroniku německé školy, a z pohledu českého řídicího učitele Václava Laciny, který píše kroniku české školy. Zápisy řídicího učitele německé školy je ale nutno brát s odstupem. Zda to, co píše, je jeho osobní názor, obecný názor většiny, nebo tlak politického vývoje, nemůžeme dnes již zjistit. Přesto obecně pro tuto oblast platí, že pro Němce byly události následující bezprostředně po uzavření Mnichovské dohody vítané. Čechy naopak výsledek jednání zklamal. „*7. října ve tři hodiny přišel na zdejší poštu telefonický rozkaz k evakuaci Čechů.*“⁷⁷ Většina Čechů tedy obec začala opouštět, mezi nimi i učitelé české školy Antonín Dvořák a učitel Muzika. Zůstal řídicí učitel Václav Lacina a slečna Havlová, kteří s pomocí vojáků vyklízeli věci ze školy a školky, které patřily Ústřední matici školské. S přesvědčením, že pomáhal zde zůstávajícím Čechům, spálil Václav Lacina celý místní školní archiv s dokumenty z Národní jednoty severočeské, Sokola a další

⁷⁵ *Chronik (1717-1945)*, s. 454

⁷⁶ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 129

⁷⁷ *Tamtéž*, s. 130

dopisy. Dle svých zápisů v kronice byl přesvědčen, že by tyto dokumenty mohly místní kompromitovat nebo jim v budoucnu ublížit. Obec opouštěl s posledními českými uprchlíky, s rodinami Šlechtových, Krejzových, Hrochových, Chládkových a dalších 9. října 1938.⁷⁸

Zatímco Češi obec opouští, němečtí obyvatelé se pomalu vrací. Byl propuštěn Hans Wozak z československého vězení a místní Němci se začali připravovat na vítání německé armády (Obr. 12), která postupuje nově získaným územím a do Groß Tschochau by měla dorazit 9. října. Tak tomu nakonec opravdu bylo. 9. října ve 13 hodin vtáhla do Hliňan říšskoněmecká armáda, Infanterie Regiment Nummer 76 z Hamburku, druhý den po dvanácti hodině již vojáci pochodují obcí Groß Tschochau. Prochází obcí hodinu a půl.⁷⁹

V dalších dnech přebírá správu obce německá správa. Starostou byl stanoven Franz Hartlich. Probíhají také slavnosti „osvobození“ v Ústí nad Labem, kde promluvil Konrad Henlein, tak ve školách při výuce. Do obce přijely vlaky s potravinami a zásobily všechny bez rozdílu národnosti. 1. prosince 1938 přijíždí do Ústí ministr propagandy Joseph Goebbels, na jehož proslov se vydávají obyvatelé všech obcí v okolí města, také lidé z Groß Tschochau. Kronika německé školy uvádí, že všechny tyto proslovy a oslavy byly v očích místních Němců velkou událostí a vše vnímali s nadšením.

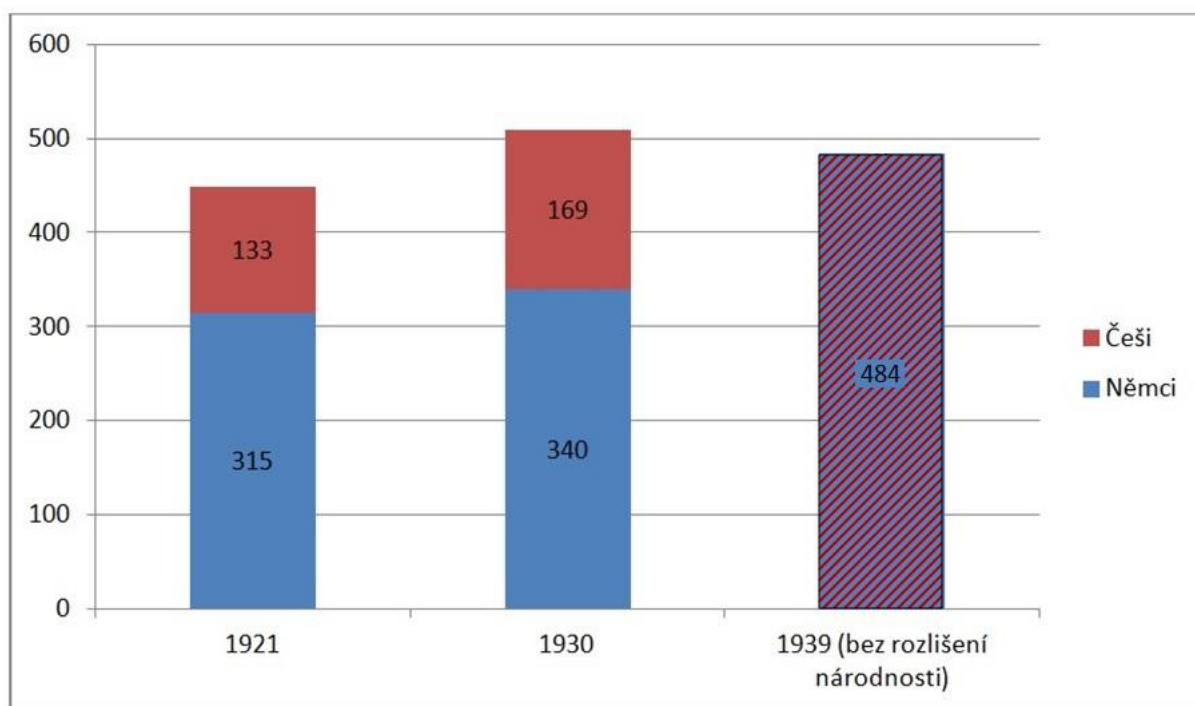
4. prosince 1938 proběhly doplňující volby do říšského sněmu. Němečtí nacionalisté věnovali těmto volbám velké úsilí. Bylo důležité, aby obsazené území vyjádřilo svůj plný souhlas s připojením k Německé říši. Volič měl pouze dvě možnosti. Mohl buď hlasovat Ano/Ja nebo Ne/Nein pro jednotnou kandidátku, kde byl uveden Adolf Hitler, Konrad Henlein a Karl Hermann Frank. Volič mohl volit Ne/Nein, ale bylo to považováno za nepřátelský postoj. V Groß Tschochau nehlasoval nikdo pro Ne/Nein, všichni volili Ano/Ja a vyjádřili tak svou sounáležitost k Říši. Z pohledu německých obyvatel byl vítán i vznik Protektorátu Čechy a Morava 15. března 1939. Propaganda Velkoněmecké říše byla mocná.

⁷⁸ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 130

⁷⁹ *Chronik (1717-1945)*, s. 457

4.3.1.3 Sčítání lidu v roce 1939

Sčítání lidu v obsazených Sudetech se konalo 17. května 1939. Kroniky obce uvádí, že byly vyplňovány následující položky. Osobní číslo, domácnost, řemeslné a zemědělské výroby a pohlaví. V Groß Tschochau bylo napočítáno 150 domácností, 43 zemědělských výroben, 29 řemeslných výroben a 484 obyvatel. V porovnání s roky 1921 a 1930, kdy počet obyvatel rychle stoupl, vidíme v roce 1939 úbytek, ale ne tak velký, jak by se dalo podle počtu přihlášených Čechů v roce 1930 očekávat. Poslední sloupec grafu není proto úplně přesný. Jen nevíme počet Němců a počet Čechů, kteří zde zůstali. Víme například o deseti smíšených česko-německých manželstvích, tyto rodiny v obci zůstaly. Někteří Češi, kteří zůstali, požádali o říšské státní občanství, někteří neoptovali pro Protektorát Čechy a Morava, a tak jim říšské občanství bylo přiděleno. Také mohli přijít další Němci z Říše, a tím také poměr změnit. Bohužel ale tato čísla neznáme. Jen z úst pamětníků a ze zmínek v kronice víme, že Čechů zde nebylo mnoho.

4.3.1.4 Zhodnocení předválečného období

Vývoj v oblasti těsně před vypuknutím druhé světové války byl velmi napjatý. Okolnosti a působení mnoha faktorů nakonec vedly k tomu, že i v Groß Tschochau, ve kterém do této doby národnostní spory nebyly a otázku Češství či Němectví nikdo příliš nezohledňoval, se nakonec v pramenech prosadily nacionálně laděné zápisy. Zápisy

vedené českým učitelem se vymezují vůči Němcům a nakonec většina Čechů obec raději opouští. Kronika psaná německým řídícím učitelem je pak po uzavření Mnichovské dohody plná nadšení, že Němci se v této oblasti dovolali svých práv a jejich obydlí byla tzv. „osvobozena“. Tento termín je co do objektivního posouzení situace velmi sporný, velmi tendenčně zabarvený, ale pro německé obyvatele byl v této době ve svitu manipulativní totalitní ideologie a tudíž ve své relativnosti chápán jako pravdivý. Do jaké míry jsou tyto zápisy obecně platné pro náladu všech místních Němců, do jaké míry jsou jen subjektivním názorem řídícího učitele Hoßnera, či jak hodně musel vlastní názor upozadit vzhledem k politickému vývoji, je otázkou, kterou nelze dnes již objektivně zodpovědět.

4.3.2 Průběh války

Začátek a průběh druhé světové války není v pramenech obce nikde konkrétně zachycen, je zmíněn jen zpětně. Mnoho obyvatel obce narukovalo do války, další odešli za prací.⁸⁰ Z kronik máme jen kusé informace o lidech, kteří do války narukovali. Narukovali řídící učitel německé školy Raimund Frank a učitelé Oskar Sommer a Walter Neumann. V roce 1942 narukovalo 15 otců dětí z německé školy, tři za Říši padli. Byli to Karl Weiß, Adolf Gänse a Richard Richter.

„V počátcích okupace byl nežádoucí např. český hovor na veřejných prostranstvích. Došlo ke zrušení všech českých spolků. Provozovny českých živnostníků byly úředně zavírány. Nacisté se snažili na Ústecku důsledně vykořenit české historické tradice.“⁸¹ Zde je nutné oddělit nařízení prosazovaná z Německa a vůli či proněmecké sympatie zde žijících obyvatel. Nemáme doložené žádné významné profašistické smýšlení místních obyvatel s výjimkou osoby Hanse Wozaka.

V průběhu války a okupace nebyly psány žádné konkrétní texty. Pravděpodobně se kronikáři psát báli. Proto jsou tyto události zachyceny až retrospektivně a jen útržkovitě. V době války nepíše nikdo. Retrospektivně zaznamenány jsou jen zápisy o zvonech, které putovaly do války, a pak až závěr války. Díky práci Anny Rauerové, která ještě další informace získala od dnes již bývalých německých obyvatel, nebyl ztracen příběh zdejšího kněze Josefa Augsta.

⁸⁰ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 112

⁸¹ KAISER 1995. [online]. [cit. 2016-11-19]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1938-45/ul-7-12.htm>

PaedDr. Anna Rauerová je dcerou starousedlíků, českého sedláka a německé ženy, narozena 29. prosince 1936, která celý život žije v Řehlovicích. Její otec, sedlák, byl donucen stát se členem JZD. Od roku 1973 je kronikářkou obce Řehlovice.

4.3.2.1 Josef Augst

V Groß Tschochau po odchodu děkana Kraupnera nesídlil kněz stále, nýbrž dojížděl zástupce ze Stebna. „*Zápisy v matrikách vedl skoro do konce roku 1939 a byl rád, zvláště kvůli vzdálenosti, že mohl v prosinci roku 1939 duchovní správu předat páteru Josefu Augstovi.*“⁸² Ukončení jeho působení v obci je v kronice retrospektivně zaznamenáno jen slovy, že svůj post musel náhled opustit. Pamětnice Anna Rauerová ovšem ví od svých rodičů, kteří byli očitými svědky této události, že byl páter Augst zatčen gestapem ještě v ornátu těsně po skončení nedělní mše 15. června 1942. Vězněn byl tři měsíce v ústeckém vězení a 2. září 1942 byl transportován do koncentračního tábora v Dachau u Mnichova. Před zatčením měl přísný zákaz vstupu do škol, a proto „*uvedené důvody k zatčení byly vyučování náboženství v kostele, tlak na mládež účastnit se procesí a pohřbů. Jeho vězeňské číslo bylo 35 600.*“⁸³ Jaké byly reálné důvody jeho stíhání, není známo. V Dachau se seznámil s pozdějším kardinálem Josefem Beranem a připojil se k tajnému Schönstattskému hnutí. Hnutí vzniklo v roce 1914, existuje dodnes a zdůrazňuje roli dětí v náboženství. Josef Augst byl v době věznění ještě mladý, v době uvěznění mu bylo 33 let, takže pobyt v koncentračním táboře přežil a opustil jej, když byl tábor osvobozen 4. dubna 1945 americkou armádou. Do Řehlovic se podle pamětnice ještě několikrát vrátil na přátelskou návštěvu. Do obce ale po válce již přidělen nebyl, vrátil se do rodných Vratislavic u Liberce, kde žil až do roku 1951. Pak musel opustit Československo, byl jako duchovní pronásledován, a uchýlil se do Spolkové republiky Německo. Do Vratislavic i Řehlovic odtamtud posílal dlouhé dopisy s informacemi o naději. Zemřel v roce 1984.

4.3.2.2 Zvony

Válka si opět žádala rozsáhlé zdroje jak jídla a šatstva, tak materiálu na zbraně. Znovu došla řada na zvony v místních kostelích a kaplích. Dne 10. března 1942 byly z kostela v Groß Tschochau sejmuty dva velké zvony, z kaple sv. Anny byl sejmut po první světové válce nově vyrobený zvon, z kostela v Prosanken (Brozánky) byly sejmuty také

⁸² *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 170

⁸³ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes)*, s. 56

dva zvony. V Groß Tschochau zůstal jen malý sanktusáček. Náhoda nebo možná úmysl někoho v Hamburku, kde byly zvony přetavovány, tomu chtěl, že nejstarší a největší zvon se do obce po válce vrátil. Zvon z roku 1535 „byl přivezen z Trmic panem Františkem Váchou mezi lety 1947 až 1948.“⁸⁴

4.3.2.3 Závěr války

Než válka definitivně skončila, ale již bylo jasné, jak asi dopadne, vyklízeli nacisté koncentrační tábory. Vyklízeli je tak, aby včas zahladili stopy před postupující frontou. Ta se orientovala především na Berlín, a proto Němci stěhovali vězně z táborů na severu spíše na jih. Přes Groß Tschochau tak putoval také jeden z mnoha takových transportů vězňů. Mířil do Terezína. Průvod to byl „tak dlouhý, že jeho začátek takřka již dosahoval Habrovan a konec teprve opustil Stadice.“⁸⁵ To znamená, že byl dlouhý přibližně pět kilometrů. Místní se snažili být vězňům nápomocni a dávali jim jídlo nebo vodu, postavili hrnec s uvařenými brambory do příkopu. S čímž ovšem ale nesouhlasil vojenský doprovod a vězně rozháněl. V tomto pochodu v okolí Groß Tschochau zemřeli tři lidé a byli pak pohřbeni na Řehlovickém hřbitově. Tato informace o třech mrtvých pochází od pamětníka, pana Franze Schlunda, narozeného v roce 1928 v Hliňanech, po vysídlení žijícího v Gadebusch, Schulstraße 13.⁸⁶

Poblíž Řehlovic také zůstalo stát několik vlaků plných vězňů z koncentračních táborů, které jejich vězňové opustili. Vlaky plné lidí se již nikam nevešly, byly proto ponechány svému osudu. Vězni ve vlcích umírali na tyfus, hlad a nemoci. Mezi mrtvými přežívali další lidé. Takovéto vlaky se v okolí Řehlovic daly nalézt na trasách Rtyň – Žalany, Bohosudov – Lovosice a Chotiměř – Teplice. Po odhalení vlaků byla mrtvá těla uložena do hromadných hrobů.⁸⁷ Jeden takový označený je ve Rtyni nad Bílinou na hřbitově s nápisem: „V upomínku 46 obětem pochodu smrti.“

4.3.3 Zemědělství

V roce 1932 nastala opět změna majitelů zámku v Hliňanech. Již zmiňovaný manžel Marthy Zichy, Dr. Ing. Hans Wozak, vystudoval ČVUT v Praze obor zemědělství. Pan Wozak se pak ujal správy a řízení obou statků v Hliňanech i v Řehlovicích spadajících

⁸⁴ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes)*, s. 441

⁸⁵ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965)*, osobní archiv Řehlovice 50, s. 14

⁸⁶ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes)*, s. 166

⁸⁷ PADEVĚT, Jiří. *Krvavé finále: jaro 1945 v českých zemích*. Praha: Academia, 2015. Průvodce (Academia). ISBN 978-80-200-2464-0, s. 337

pod správu zámku. V době jeho správy mělo panství rozlohu 212 ha, z toho 10 ha bylo vyčleněno jako zahrady na pěstování zeleniny. Na 202 ha zemědělské půdy se pěstovala především cukrová řepa, pšenice, ječmen, olejniny, píce a zelenina. V chlívech, které byly ale většinou umístěny v řehlovickém statku, bylo 75 krav, 40 telat, 14 koní, 15 prasnic a 150 ovcí. Zaměstnáno stále zde bylo na 30 místních obyvatel, k nimž bylo najímáno ještě přibližně dalších 30 lidí na sezónní práce.

4.3.4 Dvůr Hliňany - Řehlovice

Tato kapitola se již nemůže jmenovat „Vrchnost“, protože majitelé zámku již nejsou šlechtickým rodem, který by spravoval určité území. V průběhu války také došlo ke změně majitele na zámku v Hliňanech. Zámek byl v roce 1916 prodán manželům židovského původu Sigmundovi a Ludmile Korálkovým z Prahy, kteří nechali zámek opravit a rozhodli se tam ustavit své sídlo.

Ti byli majiteli zámku a pozemků velkostatku do roku 1932. *V červnu 1932 prodali Korálkovi panství Řehlovice-Hliňany za 3 700 000 Kč paní Marii Zichy a její dceři Martě Zichy.*⁸⁸ Martha Zichy si pak v srpnu vzala za manžela Hanse Wozaka. Hans Wozak byl Němec, který byl těsně před válkou krátce vězněn v československém vězení. V průběhu války byl předsedou nacistického Kulturverband. Druhá polovina 30. let nebyla příliš úrodná, a tak museli Wozakovi v roce 1943 část nemovitého majetku prodat. Prodali zámek, cestu a zahradu Velkoněmecké říši za 95 000 říšských marek. Rodina se přestěhovala do správního domu statku v Hliňanech.⁸⁹

Na zámku v Hliňanech mělo v době okupace sídlo gestapo a také Reichsarbeitsdienst, což byla pracovní organizace pro říšské Němce, především pro mládež. Po válce byl Hans Wozak zatčen, Martha Wozaková odvezena do tábora na Skřivánku v Ústí nad Labem a poté vystěhována do Německa. Zámek i dvůr byly zestátněny a půda zkonfiskována. Anna Rauerová dodává, že po zatčených rodičích zbyly v jedné ze zkonfiskovaných budov děti Wozakových ve věku 12, 9, 5 a 2 roky. Ty zde do doby zařazení do odsunu žily opuštěné, a protože šlo o děti kolaboranta, byl vyhlášen přísný zákaz jim jakkoliv pomáhat. Přesto se o ně několik měsíců starala jedna místní žena, která jim tajně nosila jídlo. Jejich strádání si povšiml předseda Místního národního výboru ze Stadie a děti byly umístěny jako sirotci do kláštera. Tam ale dlouho nepobýly.

⁸⁸ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes), s. 277*

⁸⁹ *Tamtéž, s. 497*

Jedna z německy mluvících jeptišek přišla na to, že nejsou sirotci, a tak byly opět vráceny na opuštěný hliňanský dvůr, kde žily až do odsunu v roce 1946.

4.4 Zhodnocení celého období od roku 1914 do roku 1945

Toto časově dlouhé období bylo plné změn a novinek. Dá se říci, že první světová válka, jakkoliv byla ničivá, nezanechala v menších obcích, kudy nevedla vojenská linie, tolik citelných a viditelných následků, jako tomu bylo po druhé světové válce.

První světová válka si vyžádala několik zdejších životů a byla pro obyvatele venkova náročná především zvyšujícími se nároky na zásobování vojáků. Reakce německých obyvatel obce Groß Tschochau na zřízení Československého státu nebyly nikde zaznamenány. Podle sesbíraných dat se dá usuzovat, že tato politická změna život v obci nijak výrazně nepoznamenala. Ačkoliv obecné tendence z ústeckého regionu naznačují nespokojenost německých obyvatel v setrvávání v Československém státě.

Život se dále rozvíjel dle možností pokroku a technických vymožeností. Obec byla elektrifikována, zemědělství bylo zefektivněno díky novým postupům. Rostl počet různých druhů spolků, některé se začaly politizovat. Dále se rozvíjela řemesla a živnosti, obecně se zvyšoval blahobyt a sociální postavení obyvatel.

Od třicátých let se ale zvyšovalo i napětí mezi Čechy a Němci ve všech pohraničních oblastech. Čechů žila v obci jen třetina, většina větších usedlostí, řemesel a živností patřila především Němcům. Přesto světová hospodářská krize zasáhla a němečtí obyvatelé Sudet také začali naslouchat slibům v prosloveh Adolfa Hitlera nebo Konrada Henleina. Úspěšnost Sudetendeutsche Partei ve volbách byla nakonec dějnotvorná. Úspěšná byla i v Groß Tschochau, ale není známo kolik a jaké zde měla členy či stoupence. Přesto až do léta roku 1938 nevíme o žádných národnostně motivovaných sporech v oblasti obce.

Předválečné události byly nejprve spojeny s nadějí Čechů na ubránění československých hranic, ale Mnichovská dohoda tuto naději obrátila v Německé vítězství. Ode dne podepsání Mnichovské dohody Groß Tschochau opustila většina Čechů ze strachu před Hitlerem. Obec přesto ztrátu českých obyvatel nepocítila. Rozdíl v počtu obyvatel v letech 1930 a 1939 činil ztrátu jen 25 lidí. Tento stav mohl být ovlivněn mnoha faktory, především tím, že do pohraničí se přistěhovali i němečtí obyvatelé z Říše.

Totální poněmčení této oblasti ale vedlo k událostem poválečným, které měly na obec Groß Tschochau dalekosáhlejší a citelnější důsledky, jaké si v tuto chvíli nikdo neuměl představit.

5 Řehlovice od roku 1945 do roku 1948

Toto období bylo sice jen tříleté, oproti ostatním zde vymezeným časově krátké, přesto událostně nabitě. A to tato práce dokumentuje jen malou obec v Sudetech. Období to bylo tak modifikující a přinášející nové pohledy, nová pojetí, ale také sporná řešení situací, že si svou kapitolu přímo vynucuje.

5.1 Období bez kronikáře

Ani v nejbližších letech po skončení druhé světové války nebylo nikoho, kdo by detailně popisoval aktuální události. Kronika české školy sice zachycuje aktuální události, ale jen ty, které se týkaly školy. Běžný život nebyl nikde zachycen. Toto období zachytil až zpětně publicista Jiří Hadrbolec, který byl do Řehlovic přidělen po roce 1955, aby předcházející období zmapoval, získal informace od pamětníků a vše patřičně zapsal. Pohyboval se po obci asi půl roku a zjištěné informace zapsal. Založil tak novou, česky psanou kroniku obce. „*V roce 1955 se tu ovšem mohl setkávat jen s českými obyvateli, povětšinou novými osídlenci příšlými z vnitrozemí a s malou hrstkou starousedlíků. O osudech Němců, kteří tu do roku 1946 tvořili převážnou většinu, se v kronice nezmiňuje.*“⁹⁰ Bohužel se na pojetí jeho záznamů velmi projevuje politická atmosféra let padesátých a text je jednoznačně zaměřen propagačně. Objevují se v něm tendenční, místy až zavádějící formulace, ale základní data zachovává pravdivá.

Naštěstí máme informace o poválečném dění k dispozici i v kronice obce z let pozdějších přímo od pamětníků doby, kteří se se svými příběhy obraceli na současnou kronikářku obce Annu Rauerovou, kterou kdysi osobně znali a která je zaznamenala po ověření od více bývalých obyvatel.

Po osmém květnu 1945 se české rodiny velmi rychle vracely zpátky. V prvních dnech po válce byl ustaven revoluční národní výbor, který byl složen převážně z českých starousedlíků. Také skoro okamžitě vznikla místní komunistická organizace. Vytvořila pracovní brigády a starala se o odklizení stop po válce. Během léta zmizely německé nápisy z domů, z hospody, z nádraží i z návěstidel živnostníků a řemeslníků. Předsedou místní KSČ se stal bývalý politický vězeň Josef Žoha. Ten se také v průběhu léta stal prvním poválečným starostou obce.

⁹⁰ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes), s. 165*

Dle výpovědí Herty Schmoldt, narozené v roce 1934 v Hliňanech, po vysídlení žila v Altkünkendorf, Wirtschaftshof 5 a dodnes v Řehlovicích žijící pamětnice Anny Rauerové, došlo v Řehlovicích k nehodě. Tu způsobily podél silnic ležící zbraně, munice, opuštěná auta, malé tanky nebo i havarovaná letadla. Jedno spadlé letadlo bylo objeveno v rokli nad obcí. Odklizení těchto nebezpečných válečných pozůstatků bylo nařízeno německým mužům, kteří ale s nebezpečným materiálem zacházeli bez jakýchkoliv ochranných pomůcek. „V pozdním odpoledni došlo k silné explozi.“⁹¹ Výbuch zranil místního obchodníka se smíšeným zbožím, pana Franze Mistríka, který byl sice okamžitě převezen do Ústecké nemocnice, ale svým zraněním v ní podlehl. Po jeho smrti se s nebezpečným způsobem odklizení munice přestalo.

5.2 Odsuny německých obyvatel

Národnostní poměry v této oblasti předznamenalý následné poválečné události. Od skončení války do roku 1946 probíhalo vysídlení německého obyvatelstva z území osvobozené Československé republiky. Obecně se odsuny dělily na tzv. divoké a organizované. Divoké odsuny probíhaly často v afektu, bez ohleduplnosti, byly doprovázeny násilím či mstou. S nimi jsou spojena častá provinění vůči lidskosti a humanitě. Od konce ledna 1946 začaly odsuny organizované, jejichž podmínky byly schváleny na konferenci v Postupimi. Celkově bylo z Československa odsunuto přes dva miliony německých obyvatel. Otázka míry přiměřenosti a oprávněnosti rezonuje společností dodnes.

5.2.1 Divoké odsuny

V Řehlovicích se nic, co by se divokému odsunu podobalo, neodehrálo. Pamětnice Anna Rauerová tuto skutečnost vykládá tak, že vztahy mezi místními obyvateli nebyly nikdy nijak vypjaté, do obce se vraceli většinou předváleční obyvatelé, kteří se znali se zde žijícími Němci osobně, ze školy, ze sousedství. Jinak tomu však bylo v nejbližších vsích. Tam po skončení války mířili hlavně noví lidé, neznalí poměrů před válkou, neznalí německých obyvatel. Tito noví příchozí měli k útokům a následnému neorganizovanému vyhánění německých obyvatel mnohem méně zábran.

Uveďme proto tedy jeden příklad ze sousedních Stadic. Tuto událost zaznamenala kronikářka obce z výpovědí tří svědků, kteří ve Stadicích do roku 1945 žili. Pan

⁹¹ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes), s. 173*

Wachauf, německý obyvatel Stadic, měl s Čechy i po válce dobré vztahy. Prvním předsedou MNV ve Stadicích byl požádán o pomoc při přípravě plánované slavnosti u pomníku Přemysla Oráče, která měla proběhnout 24. srpna 1945. Při práci mu pak pan předseda poradil, aby noc z 23. srpna na 24. srpna strávil u dcery v Řehlovicích. Před oslavou u pomníku, která měla vyzdvihnout Čechy, se totiž Stadice, tradované místo narození Přemysla Oráče, zakladatele české panovnické dynastie, měly ze dne na den stát „čistě“ českými. Plánované převzetí Stadic do výhradně českých rukou nakonec opravdu proběhlo. Obec byla v noci z 23. na 24. srpna obklíčena vojáky, a když se ráno místní Němci chystali odejít do práce, byli zadrženi. Na návsi pak byli muži tříděni do skupin: *„Antifašisté a sociální demokraté se mohli přesunout do osady Tschoschkenmühle u Pelikánova mlýna i s rodinami. Ostatní muži ve věku od 18 do 25 let byli odvezeni do lágru na Skřivánku v Ústí nad Labem a později odveleni na zemědělské práce do vnitrozemí.“*⁹² Při tomto tzv. divokém odsunu nebylo použito násilí.

5.2.2 Násilí páchané na místních Němcích

Násilnosti z popudu místních se přímo v Řehlovicích neodehrávaly, dokud nepřišel někdo, kdo tuto pomyslnou jiskru rozdmýchal. Tu zde v obci a okolí zažehl svým příchodem bývalý poručík československé armády Antonín Černý. Antonín Černý by mohl být jedním z ze záporných modelů poválečné doby. Přišel do obce těsně po skončení války v květnu roku 1945, podle výsledků zpětného hledání úřadů pravděpodobně z okresu Rokycany. Dle téhož šetření se narodil 28. dubna 1913 v obci Schlan. Pamětnice Anna Rauerová si tohoto muže pamatuje. V Řehlovicích se objevoval v béžové uniformě Wehrmachtu pocházející z africké fronty a vyhledával a podněcoval konflikty.

Pohyboval se po celém okolí, jeho nejhorším činem byla vražda mnoha Němců v asi pět kilometrů vzdálené obci Velvěty. Postupně kolem něj postupně vznikla skupina Pěst, *„což byla taková partyzánská, polovojenská jednotka, kde hrál klíčovou roli poručík Antonín Černý. Byl často opilý a v té opilosti vedl výslechy a razie, které vedly k tomu, že řada obyvatel byla zabita. To číslo potom se odhaduje zhruba kolem 80 lidí, kteří byli*

⁹² *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes), s. 175*

zabiti ve Velvětech.“⁹³ Tam by se měl nacházet dodnes neoznačený hromadný hrob jejich těl. Za tento čin bylo na poručíka Černého v roce 2002 podáno trestní oznámení.

Jeho chování k německým obyvatelům strhlo i některé obyvatele v Řehlovicích. Na Řehlovicku se kolem něj vytvořila další asi sedmičlenná skupina mladých lidí, nemladší dívka bylo 18. Přímo v Řehlovicích mají na svědomí vraždu policisty Adolfa Benischka.

Adolf Benischka byl Čech pocházející z Náchoda, který jako praporčík pracoval za první republiky u československé policie. V roce 1939 ale neoptoval k Protektorátu, stal se tedy občanem Říše a od roku 1940 byl v Řehlovicích zaměstnán u německé policie.

Osudným se mu stala oslava výročí upálení mistra Jana Husa, kterou uspořádali navrátní se čeští obyvatelé 9. července 1945. K vrchu Šibenice, kde byla přichystána hranice, vyšel ve večerních hodinách průvod. K němu se přidal i Adolf Benischka. Přítomný poručík Černý a alkohol v žilách Řehlovičanů zapříčinili, že německý policista byl nejen neoprávněně prohlášen za německého zrádce, ale byl i odvečen na policejní stanici, kde byl surově zmlácen. Poté jej skopali ze schodů, pod kterými na následky svých zranění zemřel. „*Při mučení se zvláště aktivně projevíli poručík Černý a dva místní mladíci, jeden z Řehlovic, jeden z Brozáněk.*“⁹⁴

V okolí je skupině poručíka Černého připisována ještě vražda výpravčího Kleina z nedaleké vsi Radejčín a smrt tří vojáků Wehrmachtu ve Rtyni nad Bílinou.

Jeho aktivity nezůstaly ani v tak zmatené poválečné době bez reakce. České úřady vyzvaly poručíka Černého 12. července 1945 k zodpovědnosti. Této výzvy ovšem poručík Černý neuposlechl a raději se téhož dne zastřelil. Později vyšlo najevo, že za války kolaboval s Němci a s největší pravděpodobností se i titulem poručík označil sám.

Již zmíněné trestní oznámení podal 12. července 2002 Adolf Wolf, jehož otce Oskara Knappa spolu s dalšími Němci umístěnými ve Velvětech, měl mít poručík Černý na svědomí. Na výzvu v tisku se ozvalo mnoho svědků, kteří tuto skutečnost potvrdili, a bylo zahájeno vyšetřování proti Antonínu Černému i jeho šesti spolupachatelům. Jejich

⁹³ *Řekni, kde ti mrtví jsou*, 2011. Režie David Vondráček. Česká republika, Česká televize, 00:04:57

⁹⁴ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes)*, s. 169

vina byla prokázána, tyto vraždy jim byly oficiálně připsány. Ale nebylo již koho reálně potrestat, všichni stíhaní byli v době ukončení vyšetřování již po smrti.⁹⁵

5.2.3 Organizované odsuny

Organizovaný odsun z Řehlovic proběhl až v roce 1946. Zdejší Němci byli shromažďováni v táborech na Skřivánku v Ústí nad Labem, odkud byli poté odvezeni. Vystěhování z pohraničních oblastí byli dle Benešových dekretů všichni Němci s výjimkou těch, kteří mohli dokázat, že byli antifašisty, nebo byli nepostradatelní či nenahraditelní na svých odborných místech.

Víme přesně, kolik z Řehlovic odešlo německých obyvatel a známe i jejich jména. Celkem bylo vystěhováno 389 lidí. Nejstaršími odsunutými Němci byli Josef Richter, krejčí, Emil Wolfram, správce velkostatku a Anna Tandler, matka v domácnosti, všichni narození v roce 1864. V době odsunu jim bylo tedy 82 let. Nejmladším vysídlencem z Řehlovic byl František Kočí, narozený v roce 1945, tedy roční dítě.⁹⁶

Němci vysídlení z Řehlovic zakotvili ve většině případů v tzv. západní zóně, kde založili nové domovy a rodiny. Anna Rauerová uspořádala po roce 1989 několik setkání původních německých obyvatel jak z Řehlovic, tak z okolních vsí. Účast byla hojná, ale samozřejmě se nedostavili všichni (viz níže).

Němců, kteří mohli v obci zůstat, bylo jen 16. Nepodléhali odsunu, protože 10 Němců žilo ve smíšeném manželství a jedna osoba byla z odsunu vyňata cestou milosti. Ve smíšeném manželství žil Karel Lammel, Julius Hammer ml., Julius Hammer st., Alžběta Povolná, Emilie Bodláková, Ema Váchová, Josefa Čížková, Anna Kolářová, Rudolf Paul a František Schneider. Zůstalo v obci tedy 10 smíšených rodin. Cestou milosti byla vyňata Marie Trachová, ale důvod znám není.⁹⁷

Mezi místními Němci byli označeni antifašisté a kolaboranti. Mezi kolaboranty byl započítán Hans Wozak, majitel zámku v Hliňanech, „*František Marjánko, který byl znám brutálními vyšetřovacími metodami, Karel Liehr, vedoucí Hitlerjugend a vedoucí SA pro Řehlovice a okolí a Bedřich Sieber, vrchní velitel domobrany v řehlovickém*

⁹⁵ Státní zastupitelství Hof, Berliner Platz 1; *Rozhodnutí o zastavení vyhledávacího a vyšetřovacího řízení*; osobní archiv Řehlovice 50

⁹⁶ Fond MNV Řehlovice: *Odsunové seznamy*, karton 10, inventární číslo 124, Archiv Ústí nad Labem

⁹⁷ Tamtéž

okrsku.⁹⁸ Jak je tedy vidět, i zde se dali najít nacističtí aktivisté, kterých ale bylo jen velmi málo.

Souzení lidovým soudem byli místní obyvatelé i za udavačství. Padly rozsudky na 9 měsíců, na 1 rok, na 4 roky a na 12 let, z toho dva Němci a dva Češi. Jména jsou známa, ale vzhledem ke skutečnosti, že jejich potomci s jejich jmény žijí v Řehlovicích dodnes, si kronikářka obce nepřála jejich jména uveřejnit. Dále byl souzen Ewald Zeitler činný v NSDAP a odsouzen byl na 5 let.⁹⁹

Po vystěhovaných Němcích zůstalo 34 volných domů, které byly určené k přidělu. Tento seznam byl schválen osidlovacím úřadem 19. dubna 1949, kdy byly také konfiskované domy rozděleny novým žadatelům.¹⁰⁰

5.2.4 Benešovy dekrety – model dvou rodin

Na základě Dekretu prezidenta republiky ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy 108/1945 Sb., Část I. Konfiskace nepřátelského majetku, §1. „(1) *Konfiskuje se bez náhrady (...) pro Československou republiku majetek nemovitý i movitý, zejména i majetková práva (...) 2. osob fyzických národnosti německé nebo maďarské, s výjimkou osob, které prokáží, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem, nebo 3. osob fyzických, které vyvíjely činnost proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly. (...) (3) O tom, jsou-li splněny podmínky pro konfiskaci podle tohoto dekretu, rozhoduje příslušný okresní národní výbor,*¹⁰¹ konkrétně jeho 1. věty, 3. části, byl konfiskován například majetek Dr. Hanse Wozaka.

Jak je výše zmíněno, o splnění podmínek rozhoduje okresní národní výbor, při němž zřízené komise také podléhají jasně daným pravidlům. Z pramenů není jasné, na základě čeho a jak přesně se v Řehlovicích o přidělení domů rozhodovalo. Dle seznamu žádostí

⁹⁸ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965), s. 10*

⁹⁹ *Tamtéž, s. 27*

¹⁰⁰ *Fond MNV Řehlovice: Konfiskační seznamy a protokoly, karton 10, inventární číslo 125, Archiv Ústí nad Labem*

¹⁰¹ *Parlament České republiky: Dekret prezidenta republiky ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy [online]. [cit. 2016-12-02]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html>*

o konfiskované budovy se dá usoudit, že konfiskovány byly snad všechny domy v obci. Ke každému domu totiž existuje totiž listina s názvem *Přihláška k soupisu nepřátelského majetku*. Tyto přihlášky musely být odevzdány k 22. říjnu 1946. Přihlášky uložené v Archivu města Ústí nad Labem jsou pravděpodobně těmi definitivními, které komise schválila jako oprávněné.

V tomto místě je možné uvést dva konkrétní příklady, které by mohly nabídnout být velmi subjektivní vysvětlení. Dům číslo popisné 7 byl přidělen hned třem osobám stejného jména. Josef Vácha, František Vácha a Emma Váchová. Poslední jmenovaná byla původně německé národnosti, do české rodiny se přivdala. Rodina Váchova žila v obci již několik desítek let před válkou a zůstala zde i v jejím průběhu. Dům byl těmto třem žadatelům přiznán celý. Národnost Emmy Váchové tedy nebyla rozhodující v tom, jestli třetina domu bude konfiskována státem nebo ne.

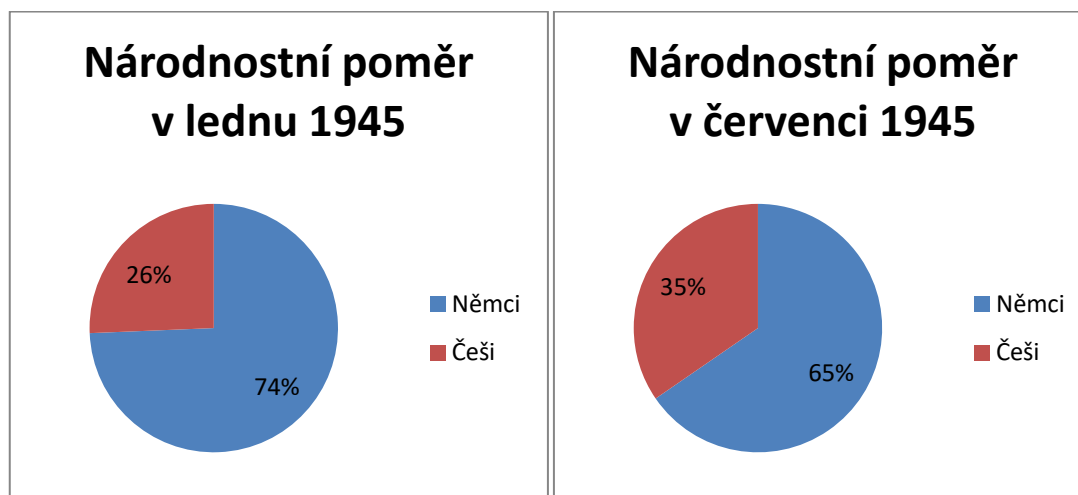
V druhém případě jde o rodinu žijící v domě číslo 78. Uložena v archivu je jen jedna žádost a i soupisy žádostí zaznamenaly jen tuto jednu. O dům žádala Marie Paulová, která uvedla, že je vdaná. Byla vdaná za Rudolfa Paula, který byl v už v roce 1936 uveden jako majitel tohoto domu. Z úst pamětníků, jeho dcery Marie Dytrtové a jeho vnuka Alfréda Dytrta, víme, že jako Němec musel narukovat do války. Ale díky zdravotnímu omezení byl jen u polní kuchyně v Itálii. Dům byl po válce přiznán jen z poloviny Marii Paulové, druhá polovina zůstala ve vlastnictví Československého státu až do roku 1989. Vysvětlení je dvojí. Buď Rudolf Paul o dům vůbec nepožádal, což není příliš pravděpodobná možnost, nebo jeho polovina mu nebyla přiznána. Otázka zní: proč? Ve srovnání s první rodinou, které byl dům přiznán všem žadatelům, včetně jedné Němky, patrně nebude tím důvodem jeho národnost. Nabízí se tedy varianta, že mu část domu nebyla přiznána, protože byl vojákem Říše, a tak spadal do definice ze znění Dekretu, kterým nebyl majetek přiznán, a to do „*osob fyzických, které vyvíjely činnost proti státní svrchovanosti, samostatnosti.*“¹⁰²

5.3 Národnostní poměry

Nešlo o oficiální sčítání lidu v pravém slova smyslu, ale byly vedeny místní záznamy. Díky práci kronikáře víme, že k 1. lednu 1945 se do obcí Řehlovice a Brozánky hlásilo

¹⁰² *Parlament České republiky: Dekret presidenta republiky ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy* [online]. [cit. 2016-12-02]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html>

dohromady 616 obyvatel, z toho 158 Čechů a 458 Němců. V červenci téhož roku bylo v obou obcích napočítáno 633 obyvatel, z toho 219 Čechů a 414 Němců. Jak čísla ukazují, hned po válce přišlo do této oblasti 61 Čechů.

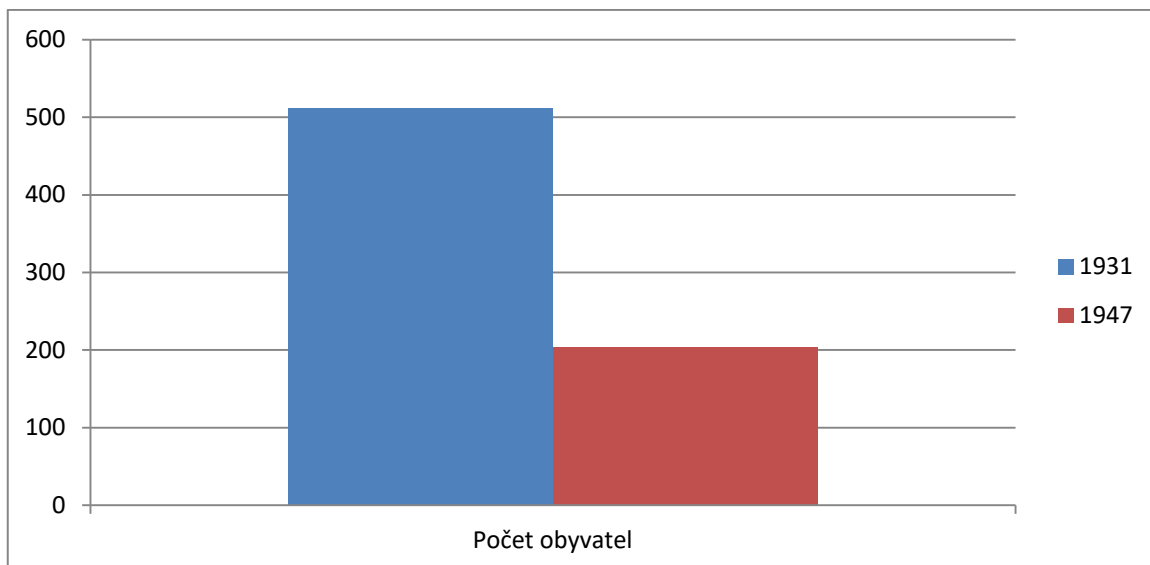

A během léta přicházeli další a další Češi z vnitrozemí. Vraceli se jak původní obyvatelé, tak noví osidlovatelé. Původní občané obce se vraceli do svých domů, nově příchozí Češi zabírali opuštěné či zkonfiskované budovy a pozemky. Selských dvorů bylo v Řehlovicích celkem patnáct. Z těchto patnácti jen tři zůstaly ve vlastnictví původních majitelů. Šlo o dvory s číslem popisným 7, 32 a 70. Ostatních dvanáct bylo časem obsazeno novými příchozími.¹⁰³

Dosídlování pohraničních vsí bylo považováno za skončené ke dni 1. ledna 1947. V tomto roce žilo v Řehlovicích 61 rodin, dohromady 204 osob.¹⁰⁴ Při posledním oficiálním sčítání v roce 1931 bylo v Řehlovicích zaevidováno 512 obyvatel. Rozdíl je velký a pouhý pohled na tato čísla jasně ukazuje, že po odsunu německých obyvatel zely vesnice prázdnotou.

¹⁰³ *Obecní kronika, 3. díl (1973-1979)*, osobní archiv Řehlovice 50, s. 256

¹⁰⁴ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965)*, s. 42

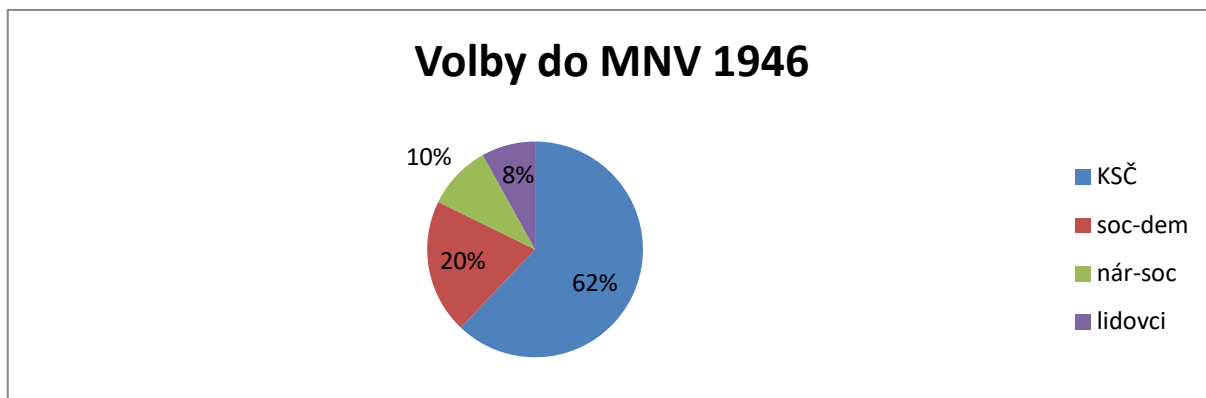
5.4 Politický život

Za okupace byl postaven dům číslo 102, ve kterém v průběhu války sídlilo četnictvo. Po válce byl dům vyklizen a do jeho prostor byly nyní umístěny úřední místnosti Místního národního výboru. Do této doby byla obecní agenda řešena v domě starosty. Tímto krokem tedy vzniká první řehlovická radnice.¹⁰⁵

První řádné volby proběhly do Okresního národního výboru (ONV) a Místního národního výboru (MNV) v roce 1946. Do MNV v Řehlovicích byly zvoleny se 154 hlasy Komunistická strana (KSČ), s 50 hlasy sociální demokracie (soc-dem), s 24 hlasy národní socialisté (nár-soc) a s 20 hlasy strana lidová (lidovci). Bylo rozděleno 15 mandátů. Deset mandátů získali komunisté, tři získala sociální demokracie, po jednom získali lidovci a národní socialisté. Předsedou MNV byl zvolen Josef Žoha, „*legionář z 1. světové války a politický vězeň z druhé.*“¹⁰⁶ Místní správa byla až do února roku 1948 většinově komunistická. Což se po únoru tedy příliš nezměnilo.

¹⁰⁵ *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau(1918 – 1948)*, s. 53

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 55

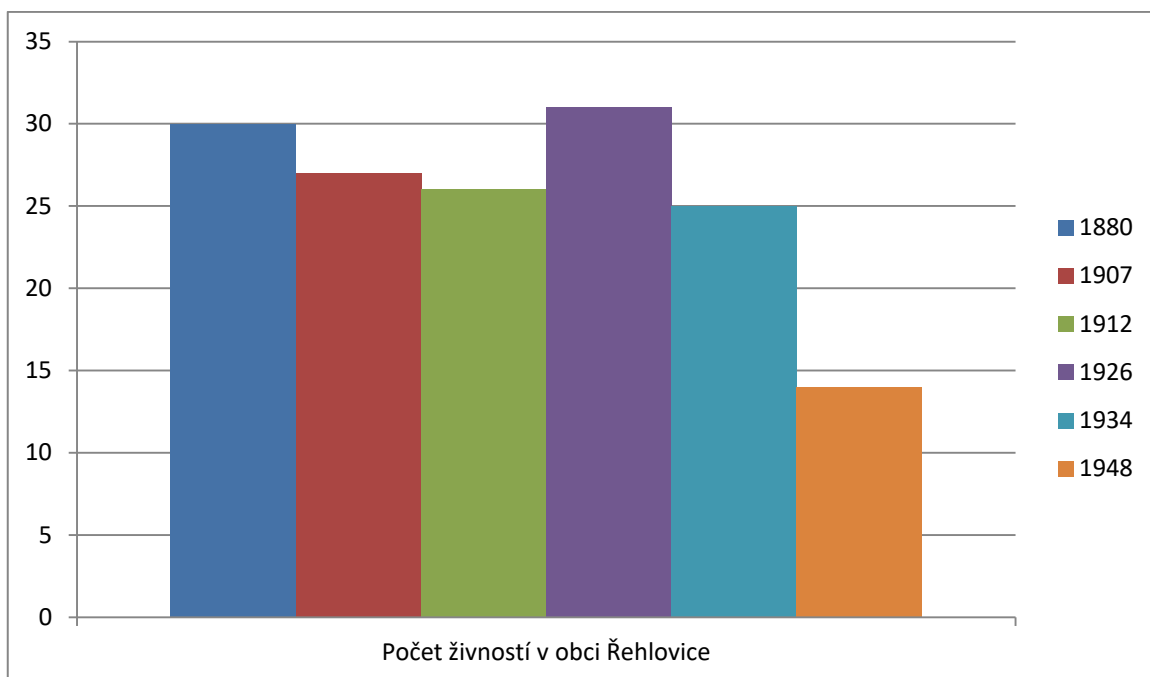

5.5 Profesionální složení obyvatel

Po odchodu německého obyvatelstva bylo mnoho živností a řemesel opuštěno, nebo postupem času znárodněno. Znárodněna byla moštárna a kolárna Erwina Löbela v domě číslo 14. Hostinec U Lípy byl také znárodněn, jeho správcem byl jmenován Rudolf Smetana. Zahradnictví po Josefu Fürtigovi přebírá František Mudra. Strojnická dílna a kolárna také zůstávají zachovány, ale jsou v nájmu českých obyvatel.

Ke dni 14. ledna roku 1948 je v Řehlovicích evidováno čtrnáct živností. Julius Závadský převzal po Wilhelmu Grundgreifovi výrobu limonád a hostinec U Lípy č. p. 3, Max Rakušan převzal po Wilhelmu Paulovi hostinství a kovárnu v č. p. 17. Další převzaté živnosti v domech po vystěhovaných Němcích byly kolář, pekař, kovář, zámečnický, krejčí, sedlář a čalouník, trafikant, obuvník, malíř pokojů, zahradnictví, zelinářství a družstevní prodejna Jednota 28.

Tyto údaje jsou dalším ukazatelem a také měřítkem toho, kolik lidí v obci ubylo. Konkrétně je toho důkazem poměr počtu živností do roku 1945 a pak počet zachovaných živností po odsunu německých obyvatel. V roce 1880 bylo registrováno 30 živností, v roce 1907 bylo zaznamenáno 27 živností, v roce 1912 jich bylo 26, v roce 1926 bylo registrováno 31 živností, v roce 1934 bylo registrováno 25 živností. A v roce 1948 bylo živých živností jen 14. Do odsunu se tedy počet živností pohyboval od 25 do 30, po odsunu jich tedy nejméně 11 zaniklo.

Pokles je veliký, odpovídá tomu, že lidé, kteří tyto živnosti provozovali, odešli a noví ještě nepřišli, nebo konkrétnímu řemeslu nerozuměli, a tak jej nemohli vykonávat.

5.6 Spolky a kultura

O spolcích máme opět málo informací. V roce 1947 byla založena tělocvičná jednota Sokol a ze skladu bývalé německé školy vznikla postupem času krytá tělocvična. Také se jedná o sportovních hřištích, jejichž plochu by si sportovci přáli zvětšit. Hřiště se nachází za kolejemi trati Řehlovice - Brozánky. Díky rozmachu sportovních aktivit vzniká i sportovní klub Přemysl. Nadále existuje sbor dobrovolných hasičů. Předchůdcem Jednotného zemědělského družstva (JZD) bylo Zemědělské strojní družstvo, které mělo pomáhat zemědělcům, kteří si nemohli dovolit koupit stroje k obdělávání. Toto družstvo bylo v Řehlovicích založeno 6. prosince 1946. V roce 1947 také padly první návrhy na zřízení biografu v obci. Umístěn by měl být v prvním patře bývalé německé školy. Knihovna fungovala již delší dobu při škole německé, teď vznikla nová knihovna při škole české.¹⁰⁷

5.7 Dvůr Hliňany – Řehlovice

V dubnu roku 1945 ze zámku rychle utekly dívky z Reichsarbeitsdienst a zámek byl krátce na to po nějaký čas užíván Rudou armádou. V roce 1946 byl dvůr v Hliňanech

¹⁰⁷ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965), s. 37*

zestátněn a jeho správcem byl jmenován Bedřich Prokeš. Až do roku 1952 byl zámek prázdný.

Od hliňanského zámku v této době oddělený dvůr v Řehlovicích se rozvíjel vlastním směrem. „Rozhodnutím ministerstva zemědělství se měl řehlovický statek stát výzkumnou zemědělskou stanicí, která má mít název státní statek Přemysla Oráče ze Stadic.“¹⁰⁸ A stal se později centrem místního JZD.

5.8 Proměny názvosloví

Obecně platí, že v tomto regionu, stejně jako v celém pohraničí, byly místní i pomístní názvy obcí, částí obcí nebo krajiny většinou německé. To vychází již z dlouholeté povahy regionu, kde po staletí převládala německá národnost, a tudíž jsou německé názvy logickým důsledkem.

Do poloviny 19. století nebylo místopisné názvosloví nijak monitorováno ani omezováno. Název obce byl ponechán v kompetenci dané obce. Proces změny názvu obce by ovšem byl komplikovanější a bylo by nutno postoupit problém vyšším instancím. „Nesrovnalost“, že se na českém území se vyskytují německé názvy a jména, se poprvé intenzivněji začala řešit po vzniku Československé republiky v roce 1918 a to hledáním českých ekvivalentů místopisných názvosloví. „Se vznikem Československé republiky získala tato do té doby vědecky nezávislá intelektuální činnost i punc státní důležitosti. „Původnost a stáří“ toponym nabyly totiž zcela praktického politického významu, který měl vliv i na vytváření autentických zákonných norem a topografických přehledů fixujících oficiální znění místních a pomístních jmen.“¹⁰⁹ Od roku 1919 vznikl poradní sbor s názvem Stálá komise pro stanovení úředních názvů míst v Republice Československé, která měla „dohledávat starší českou toponomickou vrstvu a touto nahradit či „zdvojit“ stávající německé názvy, což bylo ministrem vnitra Antonínem Švehlou odůvodněno 20. března 1920 v návrhu zákona „O názvech měst, obcí, osad a ulic, jakož i označování obcí místními tabulkami a číslování domů“ tvrzením, že „obnovením samostatnosti našeho státu nastala potřeba provést též revisi názvosloví

¹⁰⁸ Rozbory: Vývoj kolektivizace zemědělství v Ústeckém kraji. Ústí nad Labem: okresní odd. ČSÚ, 1978, s. 11

¹⁰⁹ HLAVAČKA, Milan. Proměny místopisného názvosloví (místních názvů, obcí, ulic, veřejných prostranství měst a pomístních názvů) v českých zemích po roce 1945. Pokus o historický přehled. *Moderní dějiny*. 2015, 23(1), s. 211-240. ISSN 1210-6860, s. 212

*měst, obcí a osad, jehož čistota byla tak často hrubě porušena.*¹¹⁰ První legální možnost užít i českého názvu přišla v roce 1920 přijetím jazykového zákona č. 266, po jehož zavedení začaly vznikat dvojjazyčné názvy téhož, které byly oba právně platné.

Tyto snahy ať již ve své nezávislé nebo politicky orientované podobě měly vždy stejný a dnes již obecně známý motiv. A to dokázat nebo poukázat na to, kdo byl v dané oblasti dříve, z čehož by se dalo později vyvozovat, kdo má na tuto oblast nárok. Proto se otázka pojmenování, objasnění původu názvu nebo přejmenování na ten správný a původní název stala v době vzniku samostatného československého státu tak důležitou. A v pohraničních oblastech tyto snahy rezonovaly nejvíce. *„Jakoby po celá 20. a 30. léta 20. století probíhalo soupeření české a sudetoněmecké toponomastiky o interpretaci širšího historického a historiografického kontextu spojeného například s otázkou počátku německého osídlení v Čechách.*¹¹¹

V době obsazení Československa nacistickým Německem byl prostor pro kladení podobných otázek striktně uzavřen. Dvojjazyčné názvy byly opět zrušeny a jednojazyčné české názvy ve vnitrozemí byly uměle a jazykově necitlivě poněmčovány.

Další etapa zkoumání názvosloví a hlavně jeho proměna nastala po skončení druhé světové války, kdy opět dochází k cílenému a systematickému obměňování názvů, tentokrát jsou názvy ale počesťovány. *„Rozhodnutím ministerstva vnitra z 18. května 1945 č. B8150-12/5-1945-III/1 byly v českých zemích stanoveny úřední názvy obcí a jejich částí jen ve znění platném před 1. říjnem 1938 a zároveň, což byla nejpodstatnější změna, byly zrušeny úřední názvy obcí a jejich částí, pokud byly uváděny ještě v jiném jazyce než českém.*¹¹² Proměny názvosloví ve všech částech Československa se stávají jedním z nejviditelnějších prostředků vyrovnávání se s nedávnou minulostí. Změny se začaly projevovat naplno po odsunutí německých obyvatel a to nejen v pohraničí, ale i ve vnitrozemí. Revizí místních jmen byl po roce 1945 pověřen ministerstvem vnitra archivář Václav Letošník.¹¹³ Dalšími odborníky, kteří se této problematice věnovali, byli například také Antonín Profous, Bohuslav Horák nebo Vladimír Šmilauer.

Vladimír Šmilauer, který byl předsedou Názvoslovné komise kartografické, užívá odborné geografické terminologie, která se užívá dodnes. Pro úplnost můžeme jeho

¹¹⁰ HLAVAČKA, *Moderní dějiny*. 2015, s. 220

¹¹¹ Tamtéž, s. 220

¹¹² Tamtéž, s. 221

¹¹³ Tamtéž, s. 213

pojetí uvést i zde, aby bylo zřejmé, čeho všeho se přejmenovávání po roce 1945 týkalo. V této definici je vysvětlen i pojem místopisného názvosloví. „*Úřední terminologie geodetická a kartografická užívá jako nejširšího pojmu místopisné názvosloví. To zahrnuje: (1) název státu a správních jednotek (krajů a okresů); (2) názvosloví místní: a) obcí, osad, místních částí; b) ulic, náměstí, nábřezí, sadů atp.; (3) názvosloví pomístní; v něm jsou pojmenovány: a) území, t. j. parcely, shluky parcel, pozemky, trati, lesní oddělení, polesí, širší geografické názvy (Haná atp.); b) vody tekuté i stojaté, přírodní i umělé, t. j. potoky, řeky, průplavy, jezera, rybníky, prameny; c) terénní tvary, vrcholy (hory, pohoří), stráně, horopisné celky, údolí, průsmyky; d) objekty, t. j. zříceniny, osamělé kaple, kostely, kříže, boží muka.*“¹¹⁴

Všechny tyto objekty se staly cílem proměny místopisného názvosloví. První nejintenzivnější práce probíhaly mezi lety 1945 – 1950 pod vedením Názvoslovné komise kartografické při Ministerstvu obrany.

Pomyslnou štafetu pak přebrala Názvoslovná komise kartografická pod správou Ministerstva stavebního průmyslu, jejímiž úkoly bylo „*zrevidovat české pomístní názvosloví a ustálit cizojazyčné názvy, jejich grafiku, skloňování i odvozování z nich*“¹¹⁵ a také připravit nové, české a slovenské názvosloví pro další území republiky i cizojazyčná území. Do roku 1956 „*provedla revizi 26 030 pomístních názvů v českých krajích a u 8 398 jmen došlo k dodatečnému počeštění.*“¹¹⁶ Tato práce byla kompletně dokončena až v roce 1969.

Princip proměny místního názvosloví probíhala podle různých pravidel. Nová jména vznikala hlavně překládáním dřívějších německých názvů do češtiny. Nebo také podle Další názvy byly zaváděny podle požadavků jednotlivých správ neb ó dle názoru odborníků. „*Hydrologové požadovali, aby vodní toky („do šestého řádu“) měly po celé své délce důsledně jediné jméno. Jazykovědci zdůrazňovali, aby místní a pomístní jména tvořila jednotný celek, a historikové se přimlouvali za zachování vžitých německých jmen pro hrady a tvrze.*“¹¹⁷ Vladimír Šmilauer v časopise *Naše řeč* z roku 1957 podrobně popisuje způsoby vymýšlení nebo odvozování nebo občasně i zanechávání původních německých jmen dlouho v češtině zakotvených (např. Karlštejn). Také

¹¹⁴ ŠMILAUER, Vladimír. Revize českých pomístních jmen. *Naše řeč*. 1957, **40**(9-10), 260-277. [online]. [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4581>

¹¹⁵ Tamtéž

¹¹⁶ HLAVÁČKA, *Moderní dějiny*. 2015, s. 226

¹¹⁷ Tamtéž, s. 227

odhaluje vlivy různých jazyků (např. rumunštiny, turečtiny, maďarštiny, vlivy nářečí, atp.) na místní názvy a jak museli jazykovědci dále postupovat, aby zůstali pokud možno věrni dané krajině i řeči.

Milan Hlavačka uvádí také postup logistický. Nejprve byl uveden současný název obce (německý), poté bylo dohledáno nejstarší doložitelné jméno, to bylo vysvětleno etymologicky, pak byly předloženy již existující podobné názvy a pak se teprve překládaly nově navrhované názvy. S tím, že „*se vždy bral velký ohled na přání nových kolonistů (například u obce Ahrendorf v tehdejší okrese Kadaň zvítězil nakonec návrh na nový název Pavlov podle jména prvního poválečného kolonisty)*.“¹¹⁸ V důsledku dalšího vývoje země byly i nově přejmenované objekty znovu přejmenovávány a to hlavně ve smyslu nově nastavené politické orientaci země. Práce to byla náročná a složitá.

A teď již konkrétně k Řehlovicím a Řehlovicku. Řehlovice jsou příkladem použití starého, „českého“ názvu. Obec vznikla spojením obcí Řehlovice a Šachov. Z tohoto názvu Šachov pak vznikl německý název Tschochau. A protože se spojily dvě obce do jedné větší, bylo používáno názvu Groß Tschochau – Velký Šachov. Původ názvu Brozánky odvodili odborníci v roce 1922 od jména Brozané, což *byli obyvatelé místa, kde byl brod (...), tohoto původu jsou (...) Brozánky*.¹¹⁹ Českému názvu odpovídá také název německý, který vznikl jako zvuková analogie – Prosanken. Místní název Hlíňany by měl být jako mnoho dalších končících na -any odvozen od názvu obyvatel, a pak hraje roli také etymologický základ, kterým je v tomto případě hlína, prvek důležitý pro zemědělce.¹²⁰

Mezi další pomístní názvy z bezprostřední blízkosti obce Řehlovice patřilo německé Unter der Ratsche, Beim Edelmannsbüschl, Weihrauch, Borislauer Weg, In der Struha, Beim Fasangarten, Auf der Lana. Názvy těchto oblastí jsou uvedeny v mapách, které vznikly v rámci II. vojenského mapování v roce 1842. Oblast nazývána německy Unter der Ratsche (doslovný překlad: Pod Račem) se v dnešních mapových podkladech nejmenuje nijak specificky. Proto můžeme jen poukázat na to, že hora nebo spíše kopec, pod kterým se takto nazvaná oblast rozkládala, se německy jmenoval Ratsche. Původ

¹¹⁸ HLAVAČKA, *Moderní dějiny*. 2015, s. 230

¹¹⁹ ZUBATÝ, Josef. Břve, Břvany. *Naše řeč*. 1922, **6**(8), 236-238. [online]. [cit. 2016-10-27]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1825>

¹²⁰ MACHEK, Václav a Jaromír SPAL. K výkladu místních jmen na -any. *Naše řeč*. 1955, **38**(9-10), 274-280. [online]. [cit. 2016-10-27]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4450>

jména nevíme, jen můžeme tedy soudit, že dnešní český název Rač byl odvozen na základě zvukové shody.

Beim Edelmannsbüschl (doslovný překlad: U Zemanského trsu – česká verze se neužívala) byla oblast jihovýchodně od Řehlovic. Tento větší celek v sobě obsahuje i místo, kterému se i v době užívání německého názvu vždy říkalo a dodnes říká, aniž by to bylo uvedeno v mapách, Na Šibenici. Jméno jasně odkazuje na šibenici, která se zde nacházela. Další oblasti, které mají v mapách uvedený název, jsou V Kalíšku a V Remízku. Na první pohled je jasné, že z německého názvu nezbylo nic a místa buď dnes nenesou žádné jméno, nebo jsou odvozené od přírodních útvarů nebo porostů, které se v daném místě vyskytují.

Weihrauch (doslovný překlad: pryskyřice) je termín, který se dodnes užívá v německé formě. Tohoto termínu užívá především starší generace, čímž se udržuje i v povědomí mladých. Je to oblast jižně od Řehlovic a nemá dnes žádný český ekvivalent. Jen v místech, kde je vodárna, nacházíme v mapě název lokality U Vodárny. Místu dnes takto označovanému se tak mohlo říkat i dříve. Vodárna zde stojící byla vybudována v 30. letech 20. století Hansem Wozakem jako svod vody pro statky v Řehlovicích a Hliňanech.

Borislauer Weg (doslovný překlad: Bořislavská cesta) je místo, které se i dnes v mapě nachází pod pojmem K Bořislavi, německý název, který byl odvozen od českého, byl pouze zpětně „přeložen“ do češtiny. In der Struha (doslovný překlad: Ve Strouze) je pěkný příklad toho, jak vedle sebe žily jazyky německý a jazyk český. Dnešní mapy toto místo opět nijak nepojmenovávají. Beim Fasangarten (doslovný překlad: U Bažantí zahrady) bylo místo těsně za koncem vsi, na humnech. Původ názvu je jasný, ale v dnešních mapách opět není názvu.

Z výše uvedeného se dá soudit, že v takto malé obci měla místa do roku 1945 povětšinou německé názvy, které byly buď odvozeny po zvukové stránce, protože v němčině nemají vůbec žádný význam, nebo vznikly rovnou německé názvy z řad německy mluvících obyvatel, kteří tato místa pojmenovali podle přírodních tvarů nebo podle výskytu určitého druhu zvěře (bažanti) anebo specifické vůně (pryskyřice). Následné proměny názvosloví po roce 1945, kdy bylo žádoucí do map začít uvádět jen české názvy, většina německých zanikla. Jak bylo výše zmíněno, kromě jednoho místa byly všechny buď ponechány bez ekvivalentu, nebo byly pojmenovány jen části. A

jména těchto částí původních větších celků nebyla odvozována od původního jména, ale uvádí se dnes úplně jiné (V Remízku, V Kalíšku, U Vodárny). Dnešní chybějící pojmenování oproti roku 1842 také souvisí s tím, jak se liší způsoby života. Lidé žijící v přímém sepětí s okolní půdou a přírodou museli nutně tyto oblasti jmenovitě rozlišovat. Dnes je tato potřeba jasného rozlišení i malých oblastí nedůležitá pro běžný život, proto tyto názvy neexistují ani v mapách, ale ani se nepoužívají v místní mluvě. Jediné místo, které v mapě uvedené není, ale užívá se tohoto pojmenování běžně v řeči, je oblast s názvem Na Šibenici.

5.9 Zhodnocení období

V obecném pojetí bylo toto období velkým mezníkem pro celou střední Evropu. Neprobíhaly jen odsuny německých, ale i maďarských obyvatel, kteří se museli „vrátit“ do své země. Maďarští obyvatelé byli odsouváni především ze Slovenska, proto zde této otázce nebude věnován prostor. Pojem „vrátit“ je ale v kontextu této doby velmi sporný. Sice se občané s německým občanstvím přesunovali do Německa, ale valná většina těchto rodin žila tradičně několik desítek nebo i stovek let v pohraničním území mezi Čechami a Německem. Do doby, než se změnilo nahlížení na obsah pojmu „národnost“ a především se stanovila definice pojmu národ, nebyl žádný důvod lokaci Němců na území jiného národa nějak výrazně řešit. Politický vývoj v Německu, zejména populistická vize „nadnároda“, posléze i v Sudetech bohužel zapříčinily, že dosud po nacionalistické stránce klidné pohraničí začalo vymezovat svoji národní orientaci.

Násilné zábery území a nucená rezignace českých obyvatel na obranu hranic nově vzniklého Československého státu pak po skončení druhé světové války vedlo k logickým myšlenkám, že je nutné situaci v pohraničí nějak vyřešit. Přesto je nutné zdůraznit, že průběhy divokých odsunů, které byly leckde ze strany Čechů velmi brutální, spojené s mučením, týráním nebo fyzickým napadáním, často neodpovídaly způsobům zacházení s lidskou bytostí. Většina těchto případů nebyla vůbec šetřena, aktéři nebyli nijak potrestáni. Často se jich dopouštěla lůza, samozvaní mstitelé kolektivní viny, nebo v případě ilustrovaném výše – předchozí kolaboranti, kteří se možná mstili za svá vlastní selhání. Naštěstí právě tento případ takzvaného poručíka Černého, který se pohyboval v oblasti Řehlovic, Velvět, Rтынě nad Bílinou a dalších vsích v okolí, byl ke spravedlnosti povolán. Že jí nedošel a raději volil sebevraždu, už bylo jeho osobní řešení.

V obci Řehlovice žádný divoký odsun neproběhl, zapsány jsou jen případy z okolních vsí. Mrtvé s německou národností měl povětšinou na svědomí právě poručík Černý, který svým chováním strhnul i pár zdejších obyvatel. Bez jeho přítomnosti zde by zřejmě k podobným incidentům nedošlo vůbec.

Co se ale projevilo úplně všude, byl markantní úbytek obyvatel v obcích i městech, který se nepodařilo dlouho doplnit. V Řehlovicích je doložena po odsunu německého obyvatelstva při místním sčítání jen menší polovina z předválečného počtu obyvatel. A to už nebyli jen Češi, kteří zde zůstali jako starousedlíci, ale již zde bylo mnoho nových osidlovatelů z vnitrozemí, kterým byly přiděleny zkonfiskované domy. Počtu 512 obyvatel, kteří tu byli hlášeni při sčítání lidu v roce 1931, se do roku 1970 nepodařilo dosáhnout. Nedostatek lidí se také projevil v zániku mnoha řemesel či živností.

Důležitou kapitolou tohoto období byla problematika přejmenovávání, kdy musely být staré, tradiční německé názvy převedeny do češtiny, aby i tyto pohraniční oblasti byly konečně opravdu české. Přejmenovávání mělo mnoho hledisek, mnoho úhlů pohledu a jeho principy byly odborně, korektně a pracně promyšleny. Proto bylo toto téma také obsáhleji pojednáno.

A pak přišel únor 1948, který opět změnil úlohu a směřování venkova.

6 Řehlovice od roku 1948 do roku 1970

6.1 Střídání kronikářů

Události této doby jsou dostupné v kronice obce, kterou stále stejně píše Jiří Hadrbolec. Toto období není ale natolik vzdáleno současnosti, aby se jím zaznamenané informace nedaly ověřit u pamětníků. Jiří Hadrbolec zpětně zachytil léta 1945 až 1955. Původně mělo jít o kroniku JZD, jejíž existenci ale nakonec přehodnotil a vznikla kronika obecní, ve které píše i o dalších místních událostech.

V roce 1955 odešel a obecní kroniku dále nikdo nepsal. Kronikářský post byl přidělen řediteli školy panu Stanislavu Kuželovi. Ten ale kroniku nepsal. Až v roce 1963 byla požádána místní obyvatelka, v této době učitelka na národní škole v Řehlovicích Anna Rauerová, aby opět retrospektivně zapsala události od roku 1955. Výměna autora je znát ve stylu psaní, ale i v tématech, která volí a zapisuje. Úplně vynechala zápisy spojené s činností místní KSČ nebo zemědělstvím. Anna Rauerová nakonec dovedla kronikářské záznamy až do roku 1965. A tak byl uzavřen první díl obecní kroniky Řehlovic.

Od roku 1965 do roku 1972 psala obecní kroniku Hana Koláčková, vychovatelka ve školní družině. Prvních pět let zapisuje opět retrospektivně, protože do role kronikářky byla jmenována až v roce 1970. Od roku 1973 se kroniky opět ujímá Anna Rauerová a je kronikářkou obce dodnes.

6.2 Rozvoj obce

Obec se pomalu vzpamatovávala z úbytku obyvatel v důsledku odchodu německých starousedlíků. Po únorovém puči v roce 1948 se orientace obce zaměřila především na zemědělství. Hned v únoru vznikl místní Akční výbor. Poté proběhla kolektivizace a v roce 1950 vzniklo místní JZD.

Zde je nutno zdůraznit, že zdroje, ze kterých čerpá tato práce, totiž místní kroniky, nejsou v tomto období nestranné. Nemůžeme se divit místním kronikářům, že neměli odstup, ze kterého by mohli vývoj po roce 1948 zaznamenat s větším nadhledem. Navíc, ani by ho nemohli uplatnit. V textu jsou používána slova „zvelebování krajiny“, „budování podle potřeb obyvatel“ apod. Když dnes můžeme s odstupem a při srovnání s vývojem jiných oblastí posoudit toto „zvelebování“, víme, že bylo mnoho objektů zdevastováno (kostel, bývalý pivovar), asfaltových cest nepřibývalo stejným tempem, jako v západních částech Evropy, řeka Bílina se stala špinavou stokou. Cílem této práce

není opravovat nebo soudit tendenčnost či selektivnost textu místních kronik. Registrujeme tento problém, upozorňujeme na něj a pokusíme se v textu vyhmátnout relativně nejméně zastřené informace. Nebývá zvykem do místních kronik vedených pro Místní národní výbor sepisovat, co tento Výbor zanedbal záměrně (kostel, kaple, boží muka), co pro nevědomost (objekt bývalého poplužního dvora, později Státního statku) a co pro neodborné řízení (zemědělství, chemické zamoření rybníka v areálu Státního statku).

Byly zakládány nové spolky, stavěly se nové budovy, upravovalo se krajinné okolí obce, aby více vyhovovalo současným požadavkům obyvatel. V tomto období byla zavedena do obce kanalizace, byla vybudována a několikrát také opravena hasičská nádrž v centru obce, která byla využívána i jako koupaliště, byly zřízeny chodníky při silnicích v obci a také byl položen asfalt na až do roku 1960 blátivou, asi kilometr dlouhou cestu na místní nádraží. Řeka Bílina se kolem roku 1960 stala jednou z nejspínavějších řek republiky, protože byla využívána k vypouštění splašků i chemikálií. Obec postihly malé požáry, záplavy a také zemětřesení. Stejně jako další vsi se v tomto období orientuje hlavně na zemědělství. Její kulturní život se také pomalu obnovuje a inovuje, nikdy ovšem nedosáhl šíře spolkového života mezi světovými válkami.

6.3 Profesionální složení obyvatel

O profesionálním složení obyvatel a zdejších živnostech nemáme v tomto období příliš zpráv. Mnoho původních, německých živností bylo zrušeno nebo znárodněno. V roce 1949 byla zrušena zámečnická dílna a byl z ní utvořen místní komunální podnik. V témže roce byla zrušena i národní správa Jaroslavu Pospíšilovi, u nějž není uvedeno, jakou živnost spravoval, s odůvodněním, „že nezískal státní a národní spolehlivost a stavěl se proti dnešnímu režimu.“¹²¹

Vznikla zde také prodejna Jednota. Její budova byla v roce 1954 rozšířena a v dalším roce získala nové výlohy a vchod. Původní stavba ale nevyhovovala současným požadavkům, a tak byla v „roce 1963 povolena stavba nové budovy Jednoty, která

¹²¹ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965), s. 72*

*posléze vznikla na místě zbouraného č. p. 4.*¹²² Zanikl tak starý dům a postavena byla typická socialistická budova. (Obr. 13)

Řehlovice neměly až do roku 1993 stálé zdravotnické služby v obci, lidé museli dojíždět do Trmic. V roce 1954 ale bylo zřízeno zdravotní středisko v domě č. p. 52, konkrétně zde bylo umístěno zubní ambulatorium, do kterého zubaři dojížděli z Trmic.¹²³

Když v roce 1955 končil své zápisy pan Jiří Hadrbolec, shrnul některé informace. Uvádí tedy, že v Řehlovicích byl v roce 1955 větší počet obyvatel dělníků a jiných zaměstnanců, menší počet lidí je zemědělců. JZD Řehlovice mělo 24 členů a jeden zemědělec hospodařil samostatně. Tím byl výše zmíněný statek rodiny Čechurů. Do roku 1955 „zde vznikl okrsek Státní národní bezpečnosti a obchod s konzumním a střížným zbožím. Dále pak zde byla prodejna masny a jeden hostinec.“¹²⁴ Tedy úbytek služeb a drobného podnikání oproti období mezi světovými válkami, kdy v obci fungovaly tři hospody a dva obchody se smíšeným zbožím.

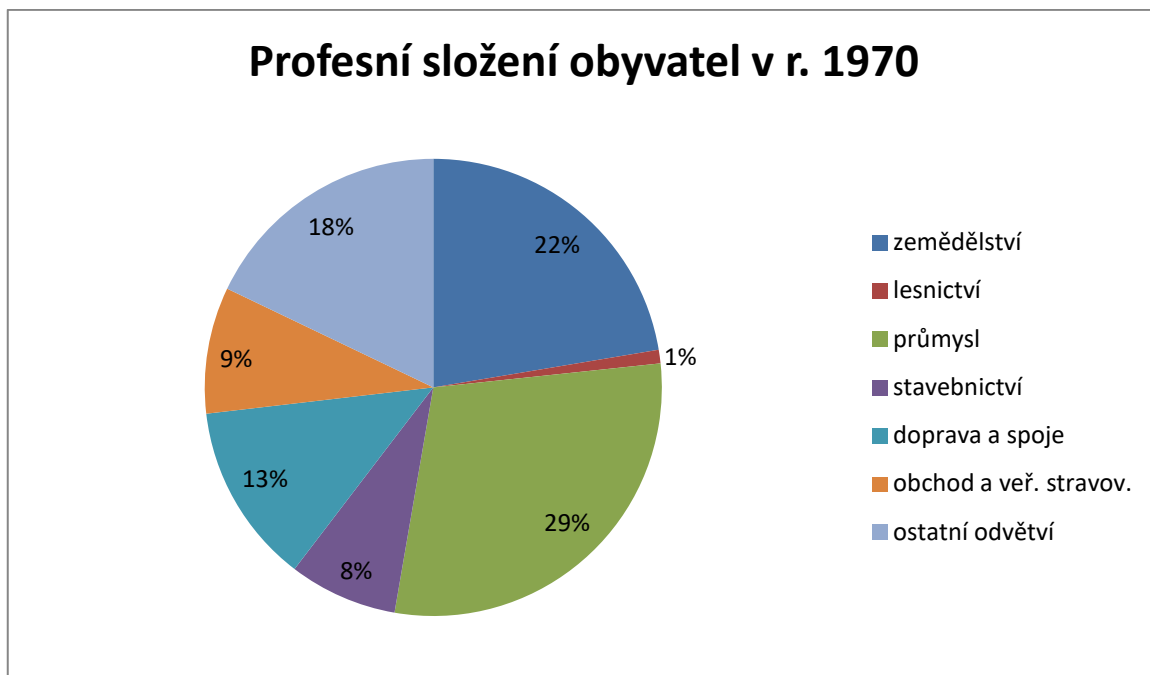
V roce 1959 bylo v obci zřízeno krejčovské středisko se dvěma švadlenami. Těmi byly A. Prokopová a P. Fraňková. Toto středisko sídlilo v č. p. 12. V témž roce zde, ve stejném domě, vznikla i pobočka holičského družstva Ústí nad Labem. Kadeřníci a holiči přijížděli každou sobotu a středu. V roce 1969 byla tato pobočka zrušena a kadeřnictví se stalo soukromou živností, kterou provozovala Helga Kypová ve svém domě č. p. 57. Od 1965 existovala v č. p. 53 také živnost malíř pokojů. Tím byl Milan Radil.

Ze sčítání obyvatel v roce 1970 se daly získat informace o profesním složení obyvatel. Žilo zde celkem 422 obyvatel, z toho bylo 226 obyvatel ekonomicky aktivních. Zaznamenáno bylo 29 zemědělců, 134 jiných dělníků a 68 zaměstnanců. Podrobnější rozdělení máme bohužel jen pro celý správní okrsek dohromady, který v této době pojímal Řehlovice, Brozánky, Hliňany a Habří. Proto je následující graf přehledem oblasti, nikoliv jen Řehlovic. Přesto se dá ale předpokládat, že procentuální rozdělení by i jen v Řehlovicích mohlo být podobné. Nejvíce lidí pracuje jako dělníci v průmyslu, na druhém místě jsou dělníci z oblasti zemědělské a třetí konkrétní profesí s nejvíce přihlášenými bylo odvětví doprava a spoje.

¹²² Fond MNV Řehlovice, *Stavba prodejny Jednota v Řehlovicích*, karton 8, inventární číslo 65, Archiv Ústí nad Labem

¹²³ *Obecní kronika, I. díl (1945-1965)*, s. 134

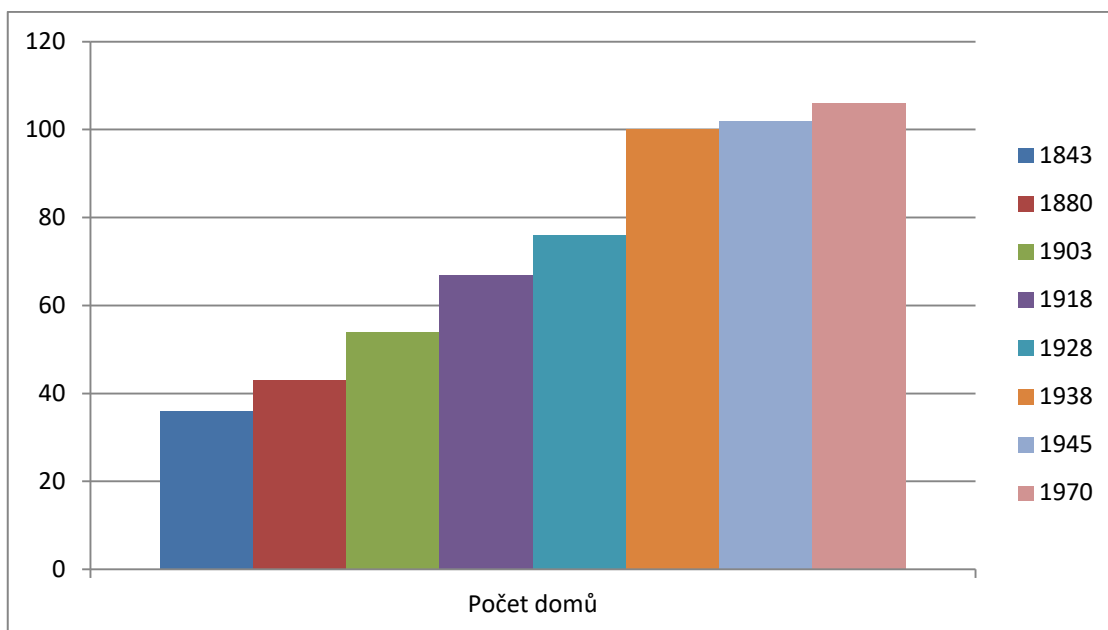
¹²⁴ Tamtéž, s. 172

6.4 Výstavba

Posledním domem před druhou světovou válkou postaveným v Řehlovicích byla nová budova české školy, č. p. 100. V roce 1939 byl postaven dům číslo 101 a v roce 1942 dům číslo 102. Z tohoto domu bylo v době války utvořeno sídlo četnictva, po válce v něm sídlily úřední místnosti MNV. Další výstavba začala až v roce 1956. Od tohoto roku do roku 1971 byly postaveny jen čtyři domy. Čísla popisná 103 až 106. Číslo 104 a 105 jsou dva vchody do velkého činžovního domu o 18 bytových jednotkách, jehož stavba byla povolena v roce 1964.¹²⁵ Graf zachycuje nárůst počtu domů v určitých časových úsecích. Jak je vidět, nejvíce se Řehlovicím stavebně dařilo mezi lety 1928 až 1938. V této době bylo postaveno 24 domů.

¹²⁵ Fond MNV Řehlovice: *Rozhodnutí o výstavbě 18 bytových jednotek*, karton 8, inventární číslo 66, Archiv Ústí nad Labem

6.5 Politický život

V Řehlovicích vznikl hned v únoru Akční výbor. Tyto výbory sdružovaly politické aktivisty, převážně členy KSČ. „*Posláním akčních výborů bylo zejména: V souhlase se závodními radami převzít ihned kontrolu hospodářství ve znárodněných podnicích.*“¹²⁶

Náplní jejich práce mělo být organizování a dohlížení na různé aktivity. Dle pamětníků ale tento výbor nakonec nic nezorganizoval. V Řehlovicích měl Akční výbor osm členů.

„*Josef Štelcig, František Vácha, Josef Štáštka, Alois Kropáč, Josef Martinko, Emil Žoha, Václav Plesart a Květa Blaževičová.*“¹²⁷

Další politický život byl vcelku jednotvárný a Místní národní výbor se zabýval především opravou některých budov, silnic, obecně zvelebováním obce. Dokud byla jednotná kandidátka, byly obecné výsledky voleb stejné. Ve vedení obce byla stále KSČ. „*V roce 1949 měla KSČ 146 členů.*“¹²⁸ Jen jména činitelů v MNV se měnila. Inovující ovšem bylo, že v roce 1953 byla poprvé předsedkyní zvolena žena, kterou byla Věra Martínková. V této době zakládaly i další řehlovické ženy sdružení. Ve stejném roce vznikl Výbor žen, který se scházel jednou za čtrnáct dní a staral se o předvolební agitace, polní práce, dobrý běh mateřské školy a později i o kulturní akce.

Bohužel nelze dohledat kádrové posudky, které obec také vedla. O nutnosti jejich existence vypovídají ukázky z prověrek občanů a kádrových posudků, které jsou

¹²⁶ *Obecní kronika, I. díl (1945-1965), s. 56*

¹²⁷ Fond MNV Řehlovice: *Seznam členů MNV 1948*, karton, 6, inventární číslo 31, Archiv Ústí nad Labem

¹²⁸ *Obecní kronika, I. díl (1945-1965), s. 71*

uloženy v Archivu města Ústí nad Labem. Zachované listiny jsou ale jen čtyři a bez zvláštních nebo zajímavých údajů, které by stály za rozpracování.

6.5.1 Radnice

Radnice v Řehlovicích do této poválečné doby nikdy neexistovala. Jediná zmínka z dřívějších časů je ve farní kronice z roku 1739, kdy bylo zaznamenáno, že shořel dům rychtáře a rychta nebyla znovu postavena. Správní orgány a posléze zastupitelstvo a rada se pak scházely buď v domě starosty, nebo v prostorách hospody U Lípy.

Po druhé světové válce se uvolnil dům číslo 102, který byl za protektorátu sídlem četnictva. V době míru nebylo pro dům efektivní využití, a tak tam byly umístěny úřední místnosti Místního národního výboru. Jeho působení zde bylo ale jen krátkého trvání. Když byla zřízena česká mateřská škola, byla její třída umístěna sem a MNV se přestěhoval do levého přízemí bývalé německé školy. Tyto prostory byly ale velmi provizorní a nevhodné pro delší užívání, takže se MNV opět přesunul. Tentokrát do domu číslo 13. V roce 1950 zde byla zřízena i obřadní síň, „*kde se 26. února konala první svatba.*“¹²⁹ Tato místnost pak byla k těmto účelům využívána až do roku 1990. V tomto čísle sídlil MNV, dokud nebyla postavena budova pro mateřskou školu. Ta vznikla v roce 1977 a MNV se přesunul zpět do domu číslo 102. Dnes je v domě číslo 102 ordinace obvodního lékaře a obecní úřad obce sídlí v zrekonstruované budově bývalé německé školy.

6.6 Zemědělství a průmysl

Zemědělství bylo vždy součástí života lidí na vsi. V této době se ale dostalo spolu s dalšími dělnickými odvětvími do středu zájmu. Po válce bylo mnoho budov zkonfiskováno, velké statky znárodněny. Půda a domy byly přiděleny novým přistěhovalcům.

Byla ustavena tzv. Rolnická komise, která spravovala pozemky, jež byly nebo měly být vyvlastněny. Podílela se na vyvlastňování pozemků církevních i občanských. Jako odůvodnění stačilo, že na pozemcích majitelé nepracují, ani na nich nejsou životně závislí. Na již přidělených pozemcích kontrolovala efektivitu práce, která, jak víme z pozdějších srovnání, byla špatná. Také funguje tzv. zemědělská komise, která tuto půdu dále rozděluje.

¹²⁹ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes), s. 345*

6.6.1 Jednotné zemědělské družstvo (JZD)

Jednotná zemědělská družstva byla v roce 1950 zřízena v celém státu. JZD vznikala podle vzoru sovětských kolchozů a jejich cílem bylo vytvoření velkých orných ploch, což je v silném rozporu s topografií, ale také s urbanistickou a krajinnotvornou tradicí Českého středohoří. Rolníci byli často donuceni vzdát se majetku ve prospěch družstva a stát se jeho členy. V Řehlovicích bylo JZD ustaveno usnesením Okresní družstevní rady v Ústí nad Labem ze dne 21. června 1950. Přípravný výbor měl pět členů. „*Předsedou byl Josef Bělský, místopředsedou Jan Zabloudil a členové byli Václav Hrubý, Václav Mikolášek s Josef Žoha.*“¹³⁰

Stupně značící pokročilost JZD byly čtyři. Nejprve vznikala JZD prvního typu, kdy rolníci pracovali na svých polích, jejichž hranice zůstaly původní. Druhý typ JZD již zvětšuje orné plochy rozoráváním mezí. V Řehlovicích bylo „*rozorávání mezí prováděno poprvé v září r. 1950, a to slavnostním způsobem. (...) Poté bylo přikročeno k rozorávání všech mezí v (...) Habrovanech, Řehlovicích, (...).*“¹³¹ Na třetí typ JZD, ve kterém byla sloučena rostlinná i živočišná výroba, se začalo připravovat stavbou velkých kravínů, kam byl svážen dobytek. V Řehlovicích „*se nové JZD utvořilo ihned jako družstvo III. typu, (...) počáteční výměra byla 208 ha,*“¹³² stavba kravínu v budově na statku u Čechury také začala, ale samostatný velký kravín pro 90 krav byl dostavěn až v roce 1960. Utrpením zvířat v těchto velkochovech se tato práce nezabývá.

Při hodnocení výsledků práce v roce 1956 bylo zjištěno, že řehlovické JZD začalo pomalu zaostávat. Proto zde vznikla ještě přidružená výroba bleskosvodů. Podobně řešila svoje nedostatky i další JZD. Ani to ale nezabránilo celkovému obecnému úpadku všech JZD v průběhu let 1957 a 1958. V roce 1958 byl zaveden tzv. konsolidační plán, který měl zvýšit výrobu v družstvech. Účel plánu ale nebyl splněn, a tak se v roce 1960 přistoupilo ke slučování družstev. Na Ústecku tak vzniklo patnáct nových společenství a „*průměrná velikost JZD se tak zvýšila ze 157 ha zemědělské půdy na 570 ha.*“¹³³ V oblasti Řehlovicka tak vzniklo JZD Přemysla Oráče se sídlem v Řehlovicích, které sdružovalo bývalá samostatná družstva v Řehlovicích, Brozánkách, Stadicích, Habří a Lochočicích. Pokračující nevýnosnost družstva ale vedla o dalších pět let později

¹³⁰ Fond MNV Řehlovice: *Schválení ustavení JZD*, karton 9, inventární číslo 90, Archiv Ústí nad Labem

¹³¹ *Rozbory: Vývoj kolektivizace zemědělství v Ústeckém kraji*. 1978, s. 32

¹³² *Obecní kronika, I. díl (1945-1965)*, s. 78

¹³³ *Rozbory: Vývoj kolektivizace zemědělství v Ústeckém kraji*. 1978, s. 55

k tomu, že bylo Řehlovické družstvo včleněno do státního statku v Předlicích, ke kterému spadalo až do svého zániku po roce 1989.

Vývoj JZD na Ústecku byl ze začátku pozitivní, v roce 1958 bylo na Ústecku 54 JZD. Ta však byla postupně slučována, takže od roku „1972 existovala na území Ústeckého okresu jen dvě JZD ve Všebořicích a Dubicích a pět státních statků v Chuderově, Libouchci, Malečově, Petrovicích a Předlicích.“¹³⁴

6.6.2 Československý státní statek Přemysla Oráče v Řehlovicích

Dříve byl tento statek součástí statku v Hliňanech. Od roku 1946, kdy byly veškeré majetky majitelů Hliňan zkonfiskovány, se stal tento statek samostatným a byl ve správě ministerstva zemědělství. Byl určen jako statek pokusný. Poté byl předán ředitelství státních statků v Ústí nad Labem. „*Ke statku náleží ještě čtyři farmy: Rabenov, Hliňany, Stadice a Radejčín. Výměra půdy v Řehlovicích činí 136 ha, hospodářství má 63 zaměstnanců stálých, ve špičkových časech již několikrát vypomohly brigády. Na konci roku 1954 zde bylo hovězího dobytka – žír 35 kusů, dojnic 70 kusů, telat 15, býk 1, chovných jalovic 20, koní 10, vepřový dobytek 450 kusů.*“¹³⁵ Tento statek byl také do roku 1989 centrem JZD Řehlovice.

6.6.3 Zámek Hliňany

Po konfiskaci zámku, dvora i pozemků byl zámek dlouho prázdný. Až v roce 1952 „*zde bylo zřízeno internátní Středisko pracovního dorostu*“¹³⁶, což bylo zemědělské učiliště. Od roku 1958 zde krátce sídlilo i učiliště pro automechaniky, kuchaře, číšníky a prodavačky. Obě tato učiliště ale byla zrušena za zvláštních okolností, pravděpodobně hrály roli důvody politického charakteru. Zámek byl předán zdravotnictví a zůstal opět prázdný až do roku 1967. V tomto roce zde byl zřízen ústav sociální péče pro mentálně postiženou mládež. Byl určen dívkám od 15 do 25 let a fungoval až do počátku 21. století.

6.6.4 Železnice

Na železniční trase vedoucí tudy od roku 1873 byla v roce 1967 zbudována druhá kolej, vlaky tedy mohly začít jezdit oběma směry zároveň. Také byla trať elektrifikována a jezdí zde již elektrické lokomotivy. „*Hustota dopravy na tomto hlavním tahu činí 150*

¹³⁴ *Rozbory: Vývoj kolektivizace zemědělství v Ústeckém kraji.* 1978, s. 76

¹³⁵ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965),* s. 153-154

¹³⁶ *Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes),* s. 112

vlaků, z toho 20 vlaků osobní dopravy v motorové trakci.¹³⁷ V témže roce bylo vybudováno i reléové zabezpečovací zařízení k ovládní výhybek jedním zaměstnancem – výpravčím.

6.7 Spolky a kultura

6.7.1 Kultura

Kulturní záležitosti se měly začít odehrávat v bývalé německé škole, č. p. 1. (Obr. 14) Na zasedání MNV v roce 1948 bylo rozhodnuto, že z této budovy vznikne řehlovický kulturní dům. Na téže schůzi bylo rozhodnuto i o zřízení biografu v budově a byla podána žádost na ONV. Požadavkem zastupitelstva také bylo, aby byl kinosál víceúčelový. Proto bylo určeno, že zde bude vybudováno i jeviště, aby se kina dalo využívat i jako divadla. Doposud se divadelní hry hrály v tanečním sále v hostinci U Lípy. O rok později už začaly stavební práce. Na stavbě se podíleli především místní obyvatelé. Kino „mělo 158 míst a bylo poprvé uvedeno do provozu listopadu roku 1951.“¹³⁸

Dále by v kulturním domě měla sídlit obecní knihovna a čítárna. Knihovna zde byla umístěna jen krátce. Pak byla přesunuta spolu s úředními místnostmi MNV do č. p. 13., ale její fungování nebylo stálé. Od roku 1958 do roku 1966 nebyla v provozu vůbec. „Knihy byly nakupeny v prachu a špíně ve škole a v sále hostince.“¹³⁹ Půjčování bylo zahájeno díky aktivitě Výboru žen, jejichž zásluhou bylo půjčování zahájeno v lednu 1966. O rok později „měla již knihovna 1617 svazků.“¹⁴⁰

O kulturu v obci se starala Osvětová beseda. Její práce ale nebyla dlouho nijak zvlášť efektivní. Po zřízení kinosálu a jeviště nebyla zahájena žádná vlastní kulturní práce. Osvětová beseda organizovala jen hraní divadel z jiných obcí. Dojížděly sem jednou měsíčně ochotnické soubory Chemických závodů a Lihovaru. Kino promítalo vždy ve středu, v sobotu a v neděli. A i organizace dovezených kusů často pokulhávala, takže například „na operním představení v roce 1955 skoro nikdo nebyl, protože o něm skoro nikdo nevěděl.“¹⁴¹

¹³⁷ *Obecní kronika, 2. díl (1966-1972)*, osobní archiv Řehlovice 50, s. 15

¹³⁸ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965)*, s. 62.

¹³⁹ *Obecní kronika, 2. díl (1966-1972)*, s. 11

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 16

¹⁴¹ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965)*, s. 177

Koncem roku 1955 začali být kulturně aktivní i místní obyvatelé. Jako první zdejší zájmový útvar vznikl recitační kroužek při Osvětové besedě. Dalším podobným uskupením byl smyčcový orchestr pod vedením Rudolfa Koritenského. Nejprve hráli pro sebe, poté začali hrát veřejně na dožínkách i na svatbách. Soubor měl šest členů.

Rudolf Koritenský byl kulturním hybatelem obce. Dále také založil první ochotnický soubor v Řehlovicích. Prvním kusem byl nácvik hry *Chudák manžel* v roce 1956. Ochotníci se s divadlem szili a od této chvíle byly ochotnické hry zkoušeny a hrány často. Mezi další hry pak patřila hra *Ženský zákon* od Jozefa Gregora Tajovského a *Její pastorkyňa* od Gabriely Preissové, v roce 1959 byla uvedena hra *Dámy a Husaři* od portugalského autora Fredro. Divadelní nadšení se přeneslo i na děti ve zdejší národní škole. V roce 1958 se hráli žáci páté třídy kus *Pohádky o Honzovi a princezně Zlatovlásce* a hráli i další divadelní hry. Ochotnické sdružení však posléze podlešlo zaneprázdněnosti jeho členů a přestalo být aktivní. Po roce 1960 již nehraje.

Místní výbor žen se do kultury také zapojil. Samo sdružení začalo zpívat a vystupovat, například při oslavách Mezinárodního dne žen, ale také organizovalo různé akce. První takovou byla v roce 1957 mikulášská estráda. Estrádu provázela celovečerní program, ve kterém nechyběly různě scénky, písňe nebo vtipy. Tento úspěch ženy navadil a tradici akcí pro děti udržovaly i v dalších letech. Později přidávaly i akce pro dospělé, například maškarní průvod.

Další atrakcí pro děti bylo založení tradice oslav dětského dne. Dětský den v Hliňanech, který připravila učňovská škola z hliňanského zámku, byl úspěšný. „*Na místě byly kolotoče, houpačky, střelnice, lanovka a různé závody.*“¹⁴²

Mezi kulturní události v obci se také počítaly akce místních spolků. Probíhaly plesy Jednoty požární ochrany, Sdružení rodičů a přátel školy, dožínkové veselice, seznamovací večírky JZD nebo přehlídka králíků Spolku chovatelů drobného hospodářského zvířectva. V roce 1969 také vznikl časopis *AZ – Aktuality a Zajímavosti*, což byl měsíčník a obsahoval zprávy a informace ze života obce, přispívat do něj mohli jednotlivá seskupení, spolky nebo i jednotlivci.

O postupném technickém pokroku vypovídá také to, že v roce 1950 se v Řehlovicích objevil první automobil, který vlastnil Miloslav Douša. V roce 1954 si první televizor

¹⁴² *Obecní kronika, I. díl (1945-1965)*, s. 196

pořádily rodiny Žohova a Michalova. Pokrok dále postupoval a „v roce 1965 je v obci již 149 televizí, 52 motorových vozidel a 9 osobních automobilů.“¹⁴³

Co ovšem kulturnímu životu v obci uškodilo, bylo zboření kaple sv. Anny v roce 1958. Kaple nebyla využívána a hlavně nevyhovovala politickému režimu. Původně stála na návsi. Na jejím místě a v jejím okolí byla později vybudována asfaltová točna autobusů. (Obr. 15)

6.7.2 Spolky

K roku 1955 bylo v Řehlovicích pět spolků nebo sdružení. Existoval Sokol (Obr. 16), který měl 26 členů, Svaz československo - sovětského přátelství, který měl 15 členů, skupina Československého sdružení mládeže (Pionýr) měla 30 členů, Československý červený kříž měl v obci 22 členů, KSČ měla v obci tři organizace.

V roce 1969 byl obnoven střelecký kroužek pod vedením Stanislava Pittnera s 18 členy. Trénovali s malorážkou a zúčastnili se i soutěže v Ústí nad Labem. V tomto roce vznikla ještě další sportovní družstva. Těmi jsou družstvo fotbalové pod vedením Josefa Knoblocha a družstvo odbíjenkářské pod vedením Karla Zirhuta. Obě tato družstva se snažila vybudovat si hřiště vedle cesty směrem k nádraží. Současné hřiště mezi domy nevyhovovalo ani sportovcům, ani obyvatelům okolních domů.

Že se sportu v obci dařilo, se projevilo v roce 1970, kdy zde byla založena tělocvičná jednota Spartak Řehlovice, která „v sobě sdružovala fotbalisty, volejbalisty, stolní tenisty i zdravotní tělesnou výchovu.“¹⁴⁴

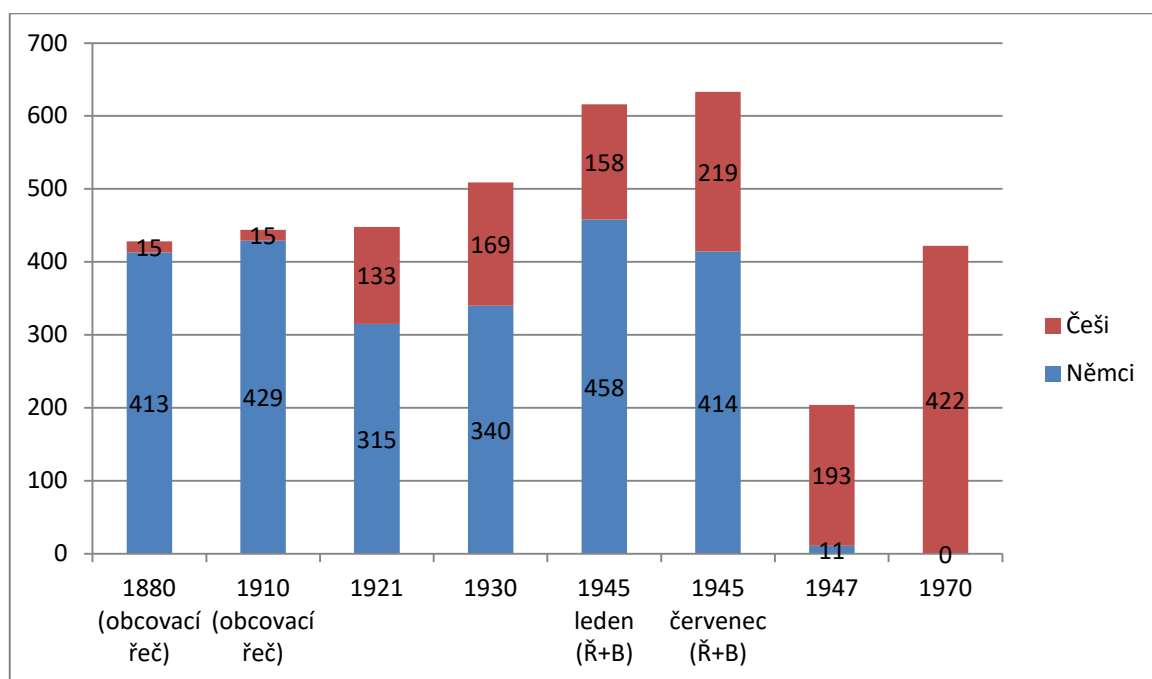
6.8 Sčítání lidu 1970 a srovnání s roky předchozími

Dle sčítání lidu v roce 1970 zde žilo 422 obyvatel, což se stále ještě neblížilo počtu obyvatel v letech, kdy zde žilo i německé obyvatelstvo. Pro představu uvádím kompletní graf, který zahrnuje počty obyvatel a národnostní poměry v letech 1880 a 1910, ve kterých se ještě zjišťovala obcovací řeč a ne národnost, pak sčítání z let 1921 a 1930, jejichž údaje již uvádí položku národnost, dále pak rok 1945 v lednu a posléze v červenci, bohužel máme jen výsledky společně pro obec Řehlovice a Brozánky. Poslední dva údaje ze sčítání obyvatel jsou z let 1947 a 1970. Nárůst obyvatel byl mezi

¹⁴³ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965)*, s. 259

¹⁴⁴ *Obecní kronika, 2. díl (1966-1972)*, s. 55

lety 1947 až 1970 vysoký z důvodu osidlování pohraničí a také orientace státu na zemědělství a jeho podporu. Na venkov se za tímto druhem práce lidé také stěhovali.

6.9 Zhodnocení kapitoly

Toto období bylo se zdá být poněkud jednotvárné po bouřlivém období válek a vysídlování zdejších obyvatel. Život v obci se konsolidoval a přicházeli noví obyvatelé. Nová politická správa nedovolovala politická vybočení. Soustředila se především na rozvoj zemědělství v Jednotných zemědělských družstvech, která narušila původní zemědělské struktury.

Zdejší sedláci až na jednu výjimku, a to statek rodiny Čechurů, po politickém a existenčním nátlaku vstoupili i se svými pozemky do družstva. Družstvo zrušilo meze mezi jednotlivými poli a vznikly tak velké polní lány, do krajiny Českého středohoří nevhodné. Jsou příkladem neústrojného a nelogického přejímání ruských vzorů. Z počátku družstva prosperovala, ale během prvních deseti let existence začala stagnovat nebo se i propadat. Nakonec byla sjednocena do větších celků. Řehlovické družstvo bylo od 60. let součástí Státního statku v Předlicích. Stavebními a hospodářskými omyly charakteristickými pro tuto dobu se naše práce nezabývá. Jejich zhodnocení vyžaduje práci srovnávající stav po roce 1989 a náklady, které se musely vynaložit na alespoň částečné nahrazení škod vzniklých tímto obdobím, na zanedbané

cesty, objekty, mosty, aleje, poměrně pozdě budované kanalizace, neekologické vytápění a podobně.

7 Setkání vystěhovaných německých obyvatel po roce 1989

Setkání odsunutých německých obyvatel po roce 1946 proběhla čtyři a konala se v letech 1995, 2000, 2003 a 2012. Nejvíce zájemců přitáhlo první setkání, na kterém se sjelo 130 lidí. (Obr. 17) Návštěvníci nebyli jen ti, kteří zde kdysi opravdu žili, ale většinu jich tvořili jejich potomci, příbuzní a přátelé. Ti, kteří se přijeli podívat na své domovy po tak dlouhé době, byli většinou již hodně staří. Setkání se účastnili němečtí obyvatelé nejen z Řehlovic, ale i z blízkých okolních vsí.

Tato setkání organizovala pokaždé již několikrát zmiňovaná Anna Rauerová, která zvala vlastně své spolužáky a známé. Ve spolupráci s bývalou sousedkou Katharinou Weyer uveřejnily výzvu v *Aussiger Bote*, což je měsíčník vydávaný od roku 1948 pro Němce vysídlené z Ústecka. Hned na to se začali telefonicky hlásit zájemci. Návštěvníci byli ubytováni v hotelu Bohemia v Ústí nad Labem.

Stěžejním bodem programu byla mše sloužená 24. dubna 1995 v kostele Nejsvětější Trojice v Řehlovicích. Poté následoval oběd a proslov místostarosty obce, který bývalé obyvatele přivítal. „*Někteří z přítomných se neviděli více než 55 let.*“¹⁴⁵ Setkání to byla emotivní a dojemná. Mnozí viděli „svůj“ dům, který ve správě českých obyvatel za komunistického režimu došel žalostného stavu.

Průvod poté zamířil na řehlovický hřbitov, na kterém se pokoušeli najít hroby svých předků. Tyto hroby byly ale většinou povalené, zničené, anebo již vůbec neexistovaly, protože byly nahrazeny hroby novými. Poté se rozjeli každý za tím svým domem, který kdysi museli opustit.

Další setkání měla podobný průběh, ale stále nižší počet účastníků. Původní obyvatelé postupně umírali, bez nich sem jejich příbuzní již nepřijeli. V roce 2012 bylo přihlášených osob jen něco málo přes 40.

¹⁴⁵ *Obecní kronika, 5. díl (1987-1995)*, osobní archiv Řehlovice 50, s. 495

8 Farnost Řehlovice

8.1 Kostel a kaple

Řehlovický kostel byl původně zasvěcen sv. Mikuláši, později se jeho patrony stala Nejsvětější Trojice. V 16. století byla postavena nová gotická věž, na kterou byl umístěn nejstarší zdejší zvon z roku 1535. V době správy oblasti protestantským rytířem Friedrichem von Bila byl kostel utrakvistický. Poté, co bylo panství prodáno po roce 1627 rodině Nosticů, stal se kostelem katolickým, kterým zůstal dodnes. V roce 1741 byl kostel nově opraven, barokní fasády získal v roce 1892, kdy také byla přestavěna gotická věž na současnou cibulovitou. Od této doby zde stojí jednolodní barokní kostel s hranolovou věží. Varhany byly postaveny v roce 1815 a jsou dnes jedněmi z nejstarších v ústeckém regionu.

Na návsi také stávala barokní kaple sv. Anny z roku 1709, která byla v roce 1959 stržena.

8.2 Fara

Fara byla v Řehlovicích postavena v době baroka. Poslední na faře stále žijící kněz byl Siegfried Budniok, který byl v roce 1946 vystěhován do Německa, a od té doby fara sloužila pouze československým občanům. Ti majetek fary rozprodali a farní kroniky vyhodili do stodoly, kde byly v 50. letech nalezeny pod senem panem Františkem Váchou, pracovníkem JZD. Mezi léty 1945-1975 fara chátrala a mnohokrát se uvažovalo o stržení polorozpadlé barokní budovy, protože hlavní místní silnice probíhající mezi kostelem a farou byla příliš úzká vzhledem k vzrůstající dopravě. Fara umístěná vedle kostela nese ve své koncepci novověké nároky na prostor a dopravu. Nakonec fara stržena nebyla a dnes stále slouží jako nájemný dům a patří farnosti Trmice.

8.3 Farnost

Jedním z nejdůležitějších faktorů, který vždy ovlivňoval život, názory a dění v obcích, byla samozřejmě církev. Její síla začala být na přelomu 19. a 20. století pomalu oslabována, ale přesto byla velmi vlivnou součástí života všech obyvatel. Jak již bylo zmíněno v první kapitole, farnost Řehlovice je doložena v roce 1328. Obyvatelé byli vždy v drtivé většině katolického vyznání. Dalšími zastoupenými náboženstvími, ale jen ve velmi malých procentech, bylo vyznání protestantské a judaistické. Ve vsi se

vystřídalo mnoho farářů, kteří její vývoj více či méně ovlivnili nebo obohatili. Obecně se dá říci, že až na výjimky se na tomto místě příliš rychle nestřídali. Fara je od roku 1628 nepřetržitě katolická. V roce 1880, stejně jako tomu bylo předtím, byly k Řehlovicům přifařeny obce Stadice, Habří, Hliňany, Brozánky a Žichlice. Tato farnost byla až do roku 1946 spravována z řehlovické fary. Po roce 1946 byla farnost spravována administrátory střídavě z Ústí nad Labem a z Trmic. Od roku 2001 dodnes je spravována Jiřím Voleským z fary v Trmicích.

Nejvýznamnějšími duchovními doby před rokem 1880 byli již zmíněný Jan Tomáš Vojtěch Berghauer a později také František Kaufold.

František Kaufold se narodil v roce 1797 a v Řehlovicích působil mezi léty 1829 a 1852. Stejně jako J. T. V. Berghauer zasvětil život v obci škole, vzdělávání a dalším aktivitám, které vedly k rozvoji obce. „*Staral se o další vzdělávání učitelů a o zlepšení školního vyučování.*“¹⁴⁶ Za svou činnost byl také v roce 1851 oceněn císařem Františkem Josefem I. Byl mu propůjčen zlatý záslužný kříž s korunou za civilní zásluhy. O rok později byl jmenován kanovníkem litoměřické kapituly a na konci roku 1852 Řehlovice opouští.

Ve své správě měla farnost dva kostely. Jeden v Řehlovicích, zasvěcený Nejsvětější Trojici, a druhý v Brozánkách, který je zasvěcený sv. Václavu. Dalšími sakrálními stavbami byly kaple. Těch se ve správě řehlovické fary nacházelo hned několik. Byly to kaple sv. Anny v Řehlovicích na návsi, kaple Nejsvětější Trojice v Habří, kaple Nejsvětější Trojice v Žichlicích a kaple sv. Jakuba ve Stadicích. Z těchto jmenovaných dnes stojí na svém místě jen kaple v Habří. Kaple z dnes již neexistujících Žichlic, které byly zbourány kvůli těžbě uhlí, byla převezena do skanzenu v Zubrnících. Ostatní kaple byly v průběhu 20. století strženy.

Řehlovickou farnost spravovali dosazení faráři, kteří sem byli přiděleni. Zde narození muži, kteří později vykonávali kněžskou službu, nikdy nebyli v rodné farnosti profesně činní, protože byli povoláni jinam. S obcí kromě jejich narození souvisí pak už jen jejich primice, kterou všichni tři sloužili v řehlovickém kostele. Těmito zde narozenými kněžími byli Franz Schürz, Eduard Bernard Kleemann a Alexander Kökert. Jejich primice se všechny odehrály mezi roky 1856 až 1898. Je zajímavé, že jediní tři kněží

¹⁴⁶ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 27

vzešli z místních řad se narodili v této době. O jiných zde narozených kněžích nemáme zmínku.

Úlohou farářů bylo konání mší v místním kostele, na výročí sv. Václava v kostele v Brozánkách, vybírání desátků, s čímž byly spojené občas zmiňované obtíže, kdy někteří obyvatelé platit nechtěli.

V roce 1880 byl ve funkci místního faráře Joannes Rosner, který toto místo zastával od roku 1878. Narodil se ve Skupči v hejtmanství Teplá. Gymnázium vystudoval v Plzni a teologické vzdělání získal na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, které ukončil v roce 1867. Jeho předchozím a také prvním působištěm byly Kraslice na Chebsku.

Za jeho působení byly dokončeny opravy kostelů a řehlovické fary, které započal jeho předchůdce Dominik Weselý. Na obou kostelích byly dokončeny střechy, kdežto na faře a jejích přilehlých hospodářských budovách byly položeny střechy kompletně nové, protože „*skoro na každém místě budov bylo možno volně a bez překážek vzhlížet k nebi.*“¹⁴⁷ Také interiér fary nutně vyžadoval úpravy. Také byl na pozemek fary zaveden vodovod. Tímto projekty zahájené páterem Weselým končily a pan farář Rosner mohl iniciovat vlastní nápady. Z jeho popudu byla obcí opravena kaple sv. Anny v Řehlovicích a kaple Nejsvětější Trojice v Habří.

Činnost místních kněží se i v dalších letech orientovala hlavně na službu, ke které se zavázali kněžským slibem, a také na údržbu svěřených budov, jak již bylo nastíněno. Mše se konaly především v řehlovickém kostele. Na ostatních místech probíhaly pobožnosti jen ve dnech, kdy byl slaven svátek světce, kterému bylo místo zasvěceno. Mše se odehrávaly v běžném rytmu i v běžném provedení. Výjimkami pak byly významné události jak místní, například otevření nové školy, tak i události na dvoře ve Vídni, později události z Prahy. Život světský byl úzce propojen s životem církevním.

8.4 Život církve v Řehlovicích

Život církevní nahlížený v úzkém smyslu slova můžeme na Řehlovicku nalézt v biskupských vizitacích, kanonických vizitacích z vikariátu, prosebných procesích a lidových misiích. Farnost Řehlovice dnes patří do diecéze litoměřické. Tato diecéze

¹⁴⁷ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 39

„byla ustavena v roce 1655 bulou *Primitiva illa Ecclesia* papeže Alexandra VII.“¹⁴⁸ a od této doby do litoměřické diecéze řehlovická farnost také náleží. Nově vzniklá biskupství měla pomoci k uklidnění náboženské i politické situace v českých zemích po porážce stavovského povstání.

První biskupská vizitace z Litoměřic přichází v osobě čtvrtého litoměřického biskupa Jana Adama Vratislava z Mitrovic, který do Řehlovic přijel 25. června 1722.¹⁴⁹ Smyslem i cílem vizitace byla „kontrola farních dokumentů, kostelů, zkoušení žáků z náboženství a udílení svátosti biřmování.“¹⁵⁰ Další vizitace jsou uvedeny ve farní kronice pravidelně až od roku 1843. Od roku 1880 těchto vizitací proběhlo sedm. V letech 1885, 1895, 1906, 1920, 1928, 1936 a 1942.

Vizitace v roce 1885 proběhla v napjaté atmosféře. Nebo alespoň tak ji popisuje zapisovatel farní kroniky, místní farář, toho času Josef Bertig. Tuto atmosféru popisuje jako vyloženě nepřátelskou. K oslavě příjezdu biskupa Emanuela Schöbela pozval páter dle pravidel vedení obce a také místní spolky. Ale z řad obyvatel se vznesla určitá míra nevole. „Tak např. nebylo trpěno, aby se na obecním pozemku stavěla slavobrána pro příjezd biskupa.“¹⁵¹ Jako původce těchto myšlenek označuje páter Bertig zde hojně čtené periodikum „*Aussiger Anzeiger*“¹⁵², jehož židovští redaktori (hl. Ignatz Pergamenter) štváli z národnostní nenávisti proti diecéznímu pastýři. Bohužel našli hlučnou odezvu.“¹⁵³ Nakonec ale návštěva proběhla v klidu a žádné excesy se neudály. Způsob, jakým řehlovický kněz formuluje věty a hlavně jaké vybírá výrazy, naznačuje logickou zaujatost a prokatolický náhled na věc. Tomu se ovšem bohužel u kronikářů vyhnout nelze. Použijme to tedy jako jeden z mnoha příkladů, jak mohli místní v tomto čase o aktuálním dění smýšlet.

¹⁴⁸ *Biskupství Litoměřické: 230 let od rozšíření území litoměřické diecéze* [online]. [cit. 2016-06-14].

Dostupné z: <http://www.dltn.cz/uplynulo-230-let-od-rozsireni-uzemi-litomericke-dieceze>

¹⁴⁹ *Chronik (1717-1945)*, s. 7

¹⁵⁰ GOTTFRIEDOVÁ, Tereza. *Historický vývoj Řehlovické farnosti od pobělohorského období do současnosti*. Ústí nad Labem, 2001. Diplomová práce. UJEP Ústí nad Labem. Vedoucí práce Mgr. Ondřej Bastl., s. 46

¹⁵¹ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 55

¹⁵² Zápis ve farní kronice není úplně dobře čitelný, název není zřetelný. Ale po prozkoumání periodik a novin, které v této době vycházely na Ústecku a které měly v názvu *Aussiger*, což čitelné bylo dobře, je jediným možným periodikem, které autor mohl myslet právě toto. I ve spojitosti se jménem redaktora, které také nebylo úplně přesně čitelné, ale s nejvyšší pravděpodobností odpovídá jménu Ignatz Pergamenter – který byl odpovědným redaktorem.

¹⁵³ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 54

Zde bychom mohli doložit, že *Aussiger Anzeiger* byly jedněmi z nejstarších německých novin vydávaných v Ústí nad Labem. „*Die erste Ausgabe erschien am 18. August 1857: Der ‘Aussiger Anzeiger’, gegründet von Karl Georg Wolfrum*“.¹⁵⁴ (překl.: První vydání se objevilo 18. srpna 1857: *Aussiger Anzeiger*, založeno Karlem Georgem Wolfrumem). Georg Wolfrum byl liberálním politikem a podnikatelem v Ústí nad Labem. Původním záměrem novin bylo věnovat se hospodářským, komunálním tématům, politice jen okrajově. „*Prosazení nových zákonů, ale i například válečné události 60. let jsou víceméně přebírány z oficiálních tiskovin*“.¹⁵⁵ Od roku 1877 byly vedeny již zmíněným Ignatzem Pergamenterem, ten je v roce 1902 nechal přejmenovat na *Aussiger Tagenblatt*. V průběhu času začal deník prezentovat i politická témata. Přesto zůstával „demokratickým a věrným“ Vídní. „*Vycházel i za první republiky. Bohužel, s nástupem nacismu se prudce měnil jeho dosud demokratický charakter. Zanikl 1. září 1941. Přejmenovali jej na Elbetalzeitung a stal se úředním deníkem NSDAP Sudetské župy pro okresy Ústí nad Labem a Litoměřice. Vycházel do konce roku 1944*“.¹⁵⁶

Josef Bertig pocházel z Libouchce, kde se narodil v roce 1845. Jeho otcem byl Wenzel Bertig, matka Františka, rozená Wligens. Studoval na biskupském gymnáziu v Bohosudově pod vedením důstojných otců z Tovaryšstva Ježíšova. V dalším studiu pokračoval v biskupském semináři v Litoměřicích, kde také byl vysvěcen na kněze. Poté byl 14 let kaplanem v Trmicích a kvůli nedostatku kněží administroval farnost Řehlovice. Vztah k místu budoval dlouhou dobu.¹⁵⁷

Další vizitace již probíhaly bez zaznamenaných komplikací a vždy za velké účasti obyvatel. Všichni přiložili ruce k dílu, aby přivítání litoměřického představitele diecéze bylo dostatečně reprezentativní. Představitelé obce, místní spolky i panstvo ze zámku se vždy této události účastnili. Biskup byl přivítán zpěvem ve vždy nově vybudované slavobráně. V roce 1885 bylo biřmovaných 220, v roce 1895 jich bylo 160, v roce 1906

¹⁵⁴ *Aussiger Tagblatt* [online]. [cit. 2016-06-14]. Dostupné z: http://archiv.pixelprint.info/pixelprint/Aussiger_Bote/AB_2013/files/assets/common/downloads/page0046.pdf

¹⁵⁵ KAISER 1995.[online]. [cit. 2016-06-14]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/19stol/ul-5-14.htm>

¹⁵⁶ *Ústecký deník: Ústecké noviny slaví narozeniny. Vychází již 157 let* [online]. [cit. 2016-06-14]. Dostupné z: http://ustecky.denik.cz/zpravy_region/ustecke-noviny-slavi-narozneniny-vychazi-jiz-157-let-20140818.html

¹⁵⁷ *Liber secundus Memorabilium (1790-1946)*, překlad, s. 49

jich bylo 237, v roce 1920 bylo biřmovanců 217, v roce 1928 bylo biřmovaných 95, v roce 1936 jich bylo 112 a v roce 1942 mělo o biřmování zájem 67 osob.

Kromě biskupských vizitací se konaly také kanonické vizitace vikářů. Diecéze se dnes dále dělí na vikariáty. Ty se v počátcích své existence nazývaly děkanáty, jejich představení děkani. Děkanáty vznikaly jako spojovací článek mezi jednotlivými farnostmi a jejich biskupstvími, která jsou dodnes velkými územními celky, jejichž správu bylo nutno zefektivnit. „*Litoměřický kraj měl dva vikariáty, kde bylo celkem 62 farností, z nichž byla řada spravována společně z jednoho místa.*“¹⁵⁸ Tyto dva vikariáty ležely každý na jednom břehu řeky Labe. Jeden správně spadal pod Ústí nad Labem a druhý pod Litoměřice. Farnost Řehlovice byla na začátku vzniku vikariátů pod správou Ústí nad Labem, poté nějaký čas po Chabařovicemi a od roku 1794 až do roku 1912 byla ve správě vikariátu Teplického. Od roku 1912 se farnost vrátila do působnosti vikariátu Ústeckého.

Úkolem vikáře bylo doprovázet biskupa při jeho občasných vizitacích, ale také s mnohem větší frekvencí kontrolovat stav farností vikariátu. Vikáři přijížděli do jednotlivých farností minimálně jednou za rok a prověřovali jak písemné dokumenty, tak znalosti žáků v náboženství.

Prosebná procesí, která se v kronikách farních i obecních nazývají poutěmi, nebyly a ani dnes nejsou ničím neobvyklým v rámci náboženského života. Z Řehlovic tyto poutě směřovaly nejčastěji do kilometr vzdáleného kostela sv. Václava v Brozánkách. Tyto poutě se ustálily na den sv. Marka a účastníky byly nejčastěji žáci řehlovické školy. Dalším oblíbeným cílem poutí byl kostelík sv. Barbory v Dubičkách. Tato trasa je již náročnější, stoupá čtyři kilometry stále do kopce. Ještě delší pak byly poutě do Kostomlat pod Milešovkou, jejichž cílem byla kaple Panny Marie Pomocné, za jejímž oltářem vyvěrá pramen s léčivými účinky. Úplně nejdelší poutí pak byla cesta do Bohosudova, kam mířili lidé do baziliky Panny Marie Bolestné. Tyto pouti se odehrávaly v první polovině září nebo na konci srpna, ale ne každý rok. Až v první polovině 20. století se poutním cílem stala i dnes již neexistující kaple Narození sv. Jana Křtitele, která stála na vrchu jménem Jedovina, kousek od obce Habří. Kaple ale začala rychle chátrat a během 40. a 50. let 20. století byla rozebrána jako stavební materiál.

¹⁵⁸ GOTTFRIEDOVÁ 2001, s. 47

Kromě procesí se také ustálil zvyk scházení se na hřbitově na svátek Všech svatých a také velké průvody k svátku Božího těla. Žáci řehlovické školy také občas podnikali třídní poutní pobožnosti. „*Během nich navštívili první den zpravidla kostel v Brozánkách a další dny Hliňany a hraniční oblast s Habrovany u Pelikánova mlýna.*“¹⁵⁹

V průběhu 19. století byla oslabována moc a vliv katolické církve. Bylo v zájmu církve obnovit a podpořit náboženské cítění lidí. Vznikly nové druhy pobožností jako například křížové cesty nebo májové mariánské pobožnosti. S tím také byly obnoveny lidové misie. Ty vedli především členové řádu jezuitského, dominikánského a františkánského nebo redemptoristé.

V Řehlovicích proběhla lidová misie na popud místního kněze Josefa Bertiga poprvé v roce 1892 v prvním adventním týdnu od 27. listopadu do 5. prosince. Vykonal ji jezuita z bohosudovské jezuitské koleje Wenzel Lerch. Ráno od osmi hodin se konaly mše, poté výuka dětí a odpoledne od čtyř hodin probíhaly růžencové modlitby a požehnání. Jednotlivé události se také zaměřovaly na různé skupiny lidí: děti, ženy, svobodné muže nebo matky. Účast byla podle farní kroniky hojná, posluchačů mělo být skoro 200. Další misie proběhla v roce 1905, opět pod vedením Wenzela Lercha, účastníků bylo kolem 160. V roce 1917 misií vedl redemptorista František Klattel z Filipova a v roce 1924 ji vedl W. Schöbitz z Filipova a v kronice je popsána tato misie jako průměrná. O dalších misiích se kroniky nezmiňují.

V obci byl zastoupen vždy i úřad regenschoriho. Ten řídil kůr a doprovázel mši na varhany. Jeho svěřenci byli často žáci zdejší školy, kteří doprovázeli zpěvem běžné mše, ale hudebně doprovázeli i další významné akce v obci.

Úzce spjatá byla církev vždy se školstvím a to až do vzniku Československa. Školství jako takovému se v této práci věnuje samostatná kapitola, ale zde by měla být zmíněna fakta, která s církví souvisí. Škola byla s farou a místním knězem spojena v začátcích tím, že místní kněz byl iniciátorem stavby první školní budovy. Školní rok se zahajoval i končil společnou bohoslužbou, na kterou žáci přišli ze školy hromadně spolu s vyučujícími. Podobně se slavily i další významné události. Například svátky a

¹⁵⁹ GOTTFRIEDOVÁ 2001, s. 57

narozeniny panovníka a jeho manželky. „*Velkou událostí bývala první svatá přijímání mladších žáků, která se nejčastěji konala v červnu.*“¹⁶⁰

8.4.1 Wilhelm Láš

Řehlovickou farností prošlo mnoho kněží, kteří ji s nejlepším svědomím spravovali. Přesto se mezi nimi dají nalézt výjimky, které v době svého působení ovlivnily řehlovickou farnost nad rámec ostatních. Jan Tomáš Vojtěch Berghauer a František Kaufold zde působili před rokem 1880 a již byli zmíněni. V námi zkoumaném období byl nejvýznamnější osobou místní farnosti páter Wilhelm Láš. A to hlavně proto, že zde byl po Janu Tomáši Vojtěchu Berghauerovi nejdéle působícím knězem. Byl v Řehlovicích od začátku 20. století až do roku 1937. Zažil s obyvateli události spojené s 1. světovou válkou, se změnou státní správy i s meziválečnými událostmi. Wilhelm Láš se narodil 27. května 1862 ve Chvalkovicích ležících v okrese Dvůr Králové. Vysvěcen byl v roce 1885 a od roku 1886 do roku 1890 působil v Trmicích jako kaplan. Potom byl 10 let farářem v Českém Bukově. Do Řehlovic byl jmenován 11. července 1901. Kronikářem byl stručným, ale jeho zápisy odkrývají dobu první třetiny 20. století v Řehlovicích. Jediným dalším zdrojem pro toto období je pak kronika školní. On sám nebyl iniciátorem velkých akcí, spíše jen pozorovatelem a zapisovatelem místního dění. Za jeho působení byla opravena věž kostela. V roce 1935 obdržel při příležitosti oslav svého 50. výročí kněžství i čestné občanství za dlouhá léta služby v řehlovické farnosti. Byl mnoho let členem rady obce, vedl kroniku farní a od roku 1918 i obecní a byl aktivním občanem i duchovním vedoucím. Wilhelm Láš získal diplom, který vyrobil místní fotograf Anton Moder. (Obr. 18) Na diplomu je napsáno v překladu do češtiny: „Čestný doklad za uznání mimořádných zásluh v obci Groß Tschochau se uděluje panu konsistoriálnímu radovi Wilhelmovi Láši, děkanu v Groß Tschochau. Na základě usnesení obecního zastupitelstva ze dne 19. dubna 1935 je jmenován čestným občanem obce Groß Tschochau.“ Jeho odchod na léčení do lázní v Teplicích v roce 1937 byl zvětšen i v *Aussiger Deutschen Presse* ze 13. října. Kvůli nemoci se upustilo od oficiální slavnosti, ale zástupci jednotlivých korporací pod vedením starosty se přišli osobně rozloučit 6. října v předvečer jeho přestěhování. Návštěva mše, kterou druhý den naposledy sloužil, byla větší než o svátcích.¹⁶¹

¹⁶⁰ GOTTFRIEDOVÁ 2001, s. 60

¹⁶¹ *Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau (1918 – 1948)*, s. 47

8.4.2 Karel Otčenášek

Wilhelm Láš se mezi důležitější představitele farnosti počítá hlavně pro svůj dlouholetý pobyt na řehlovické faře. Karel Otčenášek řehlovickou farnost spravoval z Trmic v letech 1965 až 1968 a pak ještě jednou v letech 1973 až 1990. Jeho význam spočívá hlavně v přesahu geografického rámce trmicko-řehlovické farnosti. Byl biskupem královéhradeckým.

Narodil se 13. dubna 1920 v Českém Meziříčí a v roce 1945 zde byl také vysvěcen na kněze. O tři roky později, kdy došlo ke komunistickému převratu, začali být kněží pronásledováni. Biskupům byly odebrány všechny pravomoci a byli internováni. V Hradci Králové byl biskupem Mořic Pícha, který ale byl již velmi starý, a proto byl Karel Otčenášek „v roce 1950 tajně vysvěcen na tehdy nejmladšího českého biskupa, poté odsouzen k 13 letům vězení (Mírov, Leopoldov, Valdice).“¹⁶² Amnestován byl v roce 1962 a musel pracovat jako dělník v mlékárně v Dobrušce. Po zásahu papeže Jana XXIII. mu bylo povoleno opět vykonávat kněžskou službu a byl povolán ke správě farností Trmice, Řehlovice, Stebno a Předlice. Jeho zásluhou byl opraven interiér i exteriér kostela Nejsvětější Trojice v Řehlovicích a také řehlovická fara. Ve své roli působil pozitivně na místní farníky, vzbuzoval zájem i porozumění. Přesto svůj dlouholetý pobyt na severu Čech popisuje jako vyhnanství. Získal mnoho ocenění: byl jmenován čestným občanem Trmic, „nositelem Řádu T. G. Masaryka, Zlaté medaile Univerzity Karlovy a nejvyššího skautského vyznamenání. Čestný titul arcibiskupa mu udělil papež Jan Pavel II. v roce 1998 jako uznání celoživotního díla a obětí tohoto těžce pronásledovaného biskupa.“¹⁶³

¹⁶² Karel Otčenášek, 2005. Režie Jiří Strach. Česká republika, Česká televize.; 5:36

¹⁶³ Tamtéž

9 Školství

Dnes v Řehlovicích stojí jedna školní budova, ve které je 5 tříd. Vzhledem k malému počtu dětí ale škola spěje pomalu k uzavření. Většina dětí navštěvuje větší školy v blízkých městech Trmicích, Ústí nad Labem nebo v Žalanech. Dříve tomu tak ale nebylo. Řehlovická škola byla vždy školou pro děti z okolních vsí.

9.1 První školy

Úplně první škola se nacházela na západní straně vsi. Ve farní kronice se uvádí, že byla *blízko* truhláře Demmera naproti ovčínu, což by dnes bylo pravděpodobně v místech, kde stojí dům č. p. 16. O této škole se dochoval jen záznam v kronice, nevíme, jak vypadala. Měla snad vzniknout po ukončení stavby kostela, který byl dostavěn v roce 1741.

Tato budova ovšem nevyhovovala požadavkům, a tak za působení Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, který se později stal kanovníkem Vyšehradské kapituly, byl položen základní kámen školy nové.

9.1.1 Jan Tomáš Vojtěch Berghauer

Jan Tomáš Vojtěch Berghauer byl v historii Řehlovic velmi významnou osobou. Pocházel z Chebu, byl to Němec. Ale velmi nadšený pro českou historii a pro české světce. Velmi se zasazoval o svatořečení dnes již sv. Jana Nepomuckého. Ačkoliv byl zastáncem tradičních hodnot, které v sobě pevně držela katolická církev, byl pro Řehlovice inovátorem. Strávil zde 33 let a změnil mnoho věcí. Začal psát vůbec první kroniku o Řehlovicích. Zasadil se o výstavbu nové budovy školy, také byla za jeho působení opravena kaple sv. Anny na návsi, byl od základu opraven oltář a kazatelna v kostele Nejsvětější Trojice a znovu vystavěna fara. Také se cílevědomě angažoval v krajině. Pod jeho vedením byly vysázeny ovocné aleje v celém kraji a objeven a obezděn nový pramen, který se našel na zahradě fary. Do svého díla o životě sv. Jana Nepomuckého *Protomartyr* zahrnul také obec Řehlovice. Kresba v tomto díle *„naznačuje rozrod a posloupnost českých panovníků. Má podobu obvyklého genealogického stromu, který vyrůstá symbolicky jakoby z reálné půdy, kde v jakémsi*

*jednoduchém krajinném pohledu je naznačeno okolí řeky Bělé spolu s Řehlovicemi, Stadicemi a Hliňany.*¹⁶⁴

Škola byla postavena roku 1729 a nacházela se v blízkosti kostela a opět byla školou církevní. Původně šlo o stavbu přízemní. Byla zde jen jedna třída a byt učitele. „*Prvním učitelem v této nové školní budově byl Joh. Wenzel Prusch.*“¹⁶⁵ Po něm nastoupil Josef Ignác, který pocházel z kantorské rodiny Reeschuh. Učitelské povolání se v této rodině drželo od roku 1740 do roku 1864. Posledním vyučujícím této rodinné větve byl Augustin Reeschuch, za jehož působení se škola rozrostla o druhou třídu. A také se v této době dostavělo první patro. Stavbu nechal z vlastní iniciativy přebudovat hrabě Erwin Nostitz. Po posledním učiteli z rodiny Reeschuh nastoupil v roce 1864 Franz Hollick, který začal psát školní kroniku.

První záznam o počtu žáků je zachován z roku 1790. Děti bylo zapsáno 88, ale jak to bylo v počátcích povinného vzdělávání běžné, ne všechny děti školu pravidelně navštěvovaly. Z Řehlovic mělo být žáků 21, z Brozánků 18, z Hliňan 10, z Habří 10, ze Stadic 20 a ze Žihlic jich bylo 9. Ale jak uvádí zápis v kronice, jen 49 dětí opravdu přichází pravidelně. V pozdější době narůstaly počty žáků, budova znovu nevyhovovala a byla stržena.

Z adresářů ústeckého kraje víme, pro které okolní vsi byla řehlovická škola tou, kterou měly děti z okolních vsí nejbližší, ke které spadaly. Adresáře z roku 1876 a 1885 shodně uvádějí, že do řehlovické školy chodily děti z Brozánků, z Hliňan, ze Stadic a z Habří. Z kroniky víme, kolik žáků školu navštěvovalo. Zápis ze školního roku 1883-1884 uvádí, že ve dvou třídách bylo zapsáno 167 dětí. V první třídě to bylo 48 chlapců a 43 dívek, první třída tedy měla 91 dětí, v druhé třídě bylo zapsáno 42 chlapců a 34 dívek, což je tedy 76 dětí. A protože dětí bylo mnoho, bylo zavedeno půldenní směnné vyučování. Pro dvě třídy zde byli vedeni dva učitelé. Řídící učitel (Oberlehrer) Franz Hollick a Josef Klemm, který ale záhy po postavení nové budovy odchází a nastupuje Josef Richter z Ústí nad Labem.

9.2 Tereziánské a josefínské reformy

Určitě by bylo zajímavé vědět, zda a jak se projeví tereziánské a josefínské reformy. Víme, že 6. prosince 1774 byl vydán Všeobecný školní řád, jehož vyhlášením se

¹⁶⁴ URFUS 1997, s. 36

¹⁶⁵ RAUEROVÁ, Anna. *Historie školních budov v Řehlovicích*. Řehlovice: obec Řehlovice, 1994, s. 4

zásadně změnilo školství a jeho fungování v celé monarchii. „Školský systém, který se doposud jako výrazně selektivní opíral o univerzity, gymnázia a partikulární městské školy, měl být dobudován systémem veřejných škol, které by poskytovaly vzdělání veškerému obyvatelstvu.“¹⁶⁶ Vzdělání širokého obyvatelstva pak mělo vést k ovlivnění způsobu jejich života. Tento Všeobecný školní řád zřizuje povinnou, šestiletou docházku do školy a to jak pro chlapce, tak pro dívky. Síť škol ale ještě nebyla dostatečně hustá, proto se na začátku aplikace reformy nehledělo příliš striktně na plnění docházky, ale hlavně na evidenci žáků ve vhodném věku a rozšiřovaly se kapacity škol. Také se důsledněji hledělo na přípravu kvalifikovaných učitelů. A i později se nekladl důraz přímo na docházku jako takovou, ale vliv byl vyvozován na žáky spíše nepřímou. „V roce 1778 vydalo například zemské gubernium nařízení, že žádný mistr nesmí přijmout do učení hocha, který by se nevykázal tím, že "pravidelné vyučování s úspěchem vychodil". V roce 1786 pak byl vydán dokonce dvorský dekret, který stanovil, že žádný řemeslník nesmí přijmout učedníka, který nechodil alespoň dva roky do školy.“¹⁶⁷

Reformy a jejich znění se v kronice německé školy v Řehlovicích přímo neobjevují. Ale je často zmiňováno, že žáci do školy nechodí pravidelně, ač by měli. Dokud nebyl vyhlášen Všeobecný školní řád, zmínky o povinnosti docházky se neobjevují. Také rostou počty žáků, kteří školu navštěvují. Tím, že Jan Tomáš Vojtěch Berghauer byl velmi iniciativním člověkem a školu zde zřídil dříve, neměly tyto reformy ani jinou možnost projevu. Pozoruhodné ale ovšem je, že tyto reformy nejsou v kronice vůbec nijak zmíněny. Možná je to tím, že přímo jako školní kronika je vedena až od roku 1878. Do té doby máme k dispozici jen kroniku farní a místnímu faráři Augustinu Dietlovi, který byl v Řehlovicích od roku 1768 do roku 1801, tyto změny týkající se školství, nikoliv církve, asi nepřišly důležité.

9.3 Německá škola

Nová budova, která stojí dodnes a do konce 2. světové války byla školou německou, byla vybudována na stejném místě jako škola Berghauerova, ale na jiném půdorysu. Stavba projektu trvala sedm měsíců a jejím autorem byl Paul Schubert z Ústí nad Labem. Nová budova byla 21. září 1884 slavnostně vysvěcena. (Obr. 19). Jednalo se o

¹⁶⁶ *Metodický portál RVP: Tereziánská reforma v českém školství* [online]. [cit. 2016-04-23]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html/>

¹⁶⁷ Tamtéž

budovu dvoupatrovou, počítalo se s místem pro dvě až tři třídy a s byty pro učitele. V době, kdy probíhala stavba, se žáci museli učit v provizorních prostorách. Výuka druhé třídy probíhala celodenně v hostinci U krále Čech (Zum König von Böhmen), první třídě poskytl prostory svého domu č. p. 13 Anton Dörre. Anton Dörre byl členem obecního výboru. Za tyto prostory musela obec platit nájem. Oba učitelé, kteří v budově již neexistující školy měli své byty, také museli prozatímně bydlet v podnájmu.

Když byla budova dostavěna, byla ve zdi vlevo vedle vchodu vytvořena skrýš, do které byly uloženy pamětní předměty. Tyto předměty byly objeveny v roce 1994 při rekonstrukci objektu. Byly nalezeny „*pamětní listiny, zmíněná pozvánka na slavnostní vysvěcení školní budovy, mince a noviny ze září 1884, avšak rovněž i památky z r. 1729, kdy kněz Berghauer nechal vystavět na témže pozemku starší školní budovu*“¹⁶⁸ (Obr. 20) Pamětní cínová krabice z doby J. T. V. Berghauera byla pravděpodobně přenesena v průběhu stavby nové školy do této schránky, kde byla uložena spolu s ostatními památečními předměty v roce 1884. Z pamětních listin z tohoto roku těch také známe jméno autora stavby. Při rekonstrukci v roce 1964 do této upomínkové schránky přibyly ještě další novinové výtisky (Rudé právo, Požární ochrana a Průboj) a platné mince. Při další rekonstrukci v roce 1994 byly opět přidány další tiskoviny (Severočeský deník, Ústecký deník a Řehlovické listy) a také platné mince.

Po skončení stavby byla zahájena výuka k 1. říjnu 1884. Od 1. září 1885 přibyla ještě jedna vyučující a tou byla industriální učitelka (Industriellehrerin) Gabriela Hroyzdalek. Industriální učitelky dojížděly vždy z okolí a úlohou této pozice byla výuka rukodělných činností. Třídy byly ještě rok jen dvě, třetí třída byla otevřena až ve školním roce 1885-1886. V tuto chvíli bylo nutné najít ještě třetího učitele. Tím se stal Vincenc Blümel z Chuděrova.

Za zmínku stojí zápisy o počtu žáků ze školního roku 1886/87. Nejen, že zápis obsahuje počty dětí v jednotlivých třídách a genderové poměry, ale můžeme se poprvé dočíst i to, jaké náboženství žáci vyznávali, jejich domovské zařazení a také jejich národnost. Ze 169 žáků bylo v tomto roce 166 katolíků (3 Židé), 88 žáků patřilo do řehlovického obvodu (79 spadalo do jiného školního obvodu, 2 dokonce patřili na Moravu). Bylo zde 125 Němců a 44 Čechů. Národností poměr zůstává v dalších zápisech velmi podobný.

¹⁶⁸ RAUEROVÁ 1994; s. 7

Projevuje se zřejmý a známý fakt, že německého obyvatelstva zde bylo mnohem více než českého.

Škola také zřídila svojí vlastní školskou radu. Ta měla 9 členů a zástupce jak z Řehlovic (Anton Frank – předseda rady, páter Josef Berlig, Franz Hollick, Josef Knaute – místní školní inspektor), tak z ostatních vsí, které spadaly do školního okrsku Řehlovic. Byli to tedy zástupci Brozánec (Josef Pachon), Hlišan (Josef Haufe), Stadic (Anton Wietzel a fořt Franz Reißmayer) a Habří (Julius Schöpke). Život školy byl spjat s životem náboženským. Nejen že v radě školy byl místní farář, ale i na začátku a na konci školního roku se sloužily slavnostní mše.

Ve školním roce 1890/1891 je poprvé uváděn věk žáků, školu navštěvují děti od 6 do 14 let. A až ve školním roce 1894/1895 byl jejich věk zohledněn při rozdělování do tříd.

Kromě církve byla škola také samozřejmě spjata s vládnoucí monarchií. Každoročně se uvádí, které oslavy proběhly. A jsou to vždy narozeniny císaře (18. 8.) a svátek císaře (4. 10.), dále pak svátek císařovny (19. 11.) a výročí jejich sňatku (24. 4.). Oslavy probíhaly formou slavnostní bohoslužby a projevy, které vyzdvihovaly chvályhodné vlastnosti císaře. Na závěr „byla zazpívána rakouská hymna a třikrát provoláno „Hoch!““¹⁶⁹

Od 1. října 1891 bylo zavedeno kolmé písmo. Ve školní kronice je na toto téma uveden dlouhý zápis, pravděpodobně přejaté instrukce k tomu, jak písmo vyučovat, jak je prospěšné pro žáky, apod. Toto vše se dělo za působení řídicího učitele Franze Hollicka, který ale v roce 1894 odchází do důchodu. Založil školní kroniku, kterou pak také sám psal. Po jeho odchodu se v kronice neuvádí již národnost. Kronika sleduje jen bydliště a vyznání. Počty a poměry žáků zůstávají podobné.

Změnu přináší první světová válka. Učitel Rudolf Hacker byl povolán do boje a dva učitelé museli zvládnout tři třídy. A to při velmi vysokých počtech. V roce 1915/1916 bylo žáků celkem 224 a v roce 1917/18 jich bylo 230. Kronika popisuje, jak se žáci podíleli na podpoře vojáků. Například „šili prádlo pro vojáky, vyráběli papírové vložky do bot atd.“¹⁷⁰

¹⁶⁹ RAUEROVÁ 1994; s. 15

¹⁷⁰ Tamtéž; s. 17

Konec války přivedl opět třetího učitele do vsi a také přinesl nové tendence, které se konkrétně projevíly 1. září 1920. Byla otevřena jedna třída česká, menšinová. Ta se usadila ve stejné budově, ve které působila škola německá, v prázdné třídě. Byl placen nájem. Stavby žáků německé školy tímto klesly o žáky, kteří se přihlásili do české třídy.

Němečtí učitelé i škola jako instituce respektovala nové republikové uspořádání. Dříve se nacházely v kronice zmínky o narozeninách císaře, teď jsou v kronice uváděny události, které byly spojeny s narozeninami T. G. Masaryka, později Edvarda Beneše. Také se slavil den vzniku českého státu 28. října.

Řídícím učitelem německé školy byl v této době Rudolf Hoßner, který se zúčastnil půlročního kurzu v České Lípě a získal tak kvalifikaci pro výuku na Zemědělské pokračovací lidové škole, která se otevřela v Řehlovicích 4. 11. 1922. Tato škola fungovala do roku 1939, byla dvouletá a byla jakýmsi „vyšším vzděláváním“. Výuka probíhala přes zimu, 10 hodin týdně. Přihlásilo se 42 studentů z Řehlovic i okolí. Vyučovací jazykem byla němčina. Mezi předměty byly „2 hodiny vyučovacího jazyka, 2 hodiny počtů, geometrie a účetnictví, 3 hodiny zemědělství, pojištění, obchodní a družstevní oblasti, 1 hodina vedení domácnosti a vychovatelství, 1 hodina občanské nauky a 1 hodina zdravotní a tělovýchovy.“¹⁷¹ Učili zde čtyři vyučující. Rudolf Hoßner, Fridrich Zeisler (řídící učitel z Habrovan, učil vyučovací jazyk), Emil Scheer (učil počty) a učitelka ručních prací.

V dalších letech klesaly počty žáků německé školy, byla zrušena třetí třída. Ale naopak byla v roce 1925 otevřena německá mateřská škola. Ta se opět umístila do budovy německé školy. V této budově je tedy teď v jedné místnosti mateřská škola, v jedné místnosti česká třída, ve dvou místnostech jsou 2 německé třídy a odpoledne zde probíhá výuka Zemědělské školy. V budově je také byt řídícího učitele, školnice a místnosti kanceláře školy. K tomu ještě v roce 1930 přibyla školní kuchyň, kde se učilo vaření. Toho se pak využívalo i pro širší veřejnost, hlavně pro výživu dětí nezaměstnaných. A v roce 1931 byl do celé budovy německé školy zaveden elektrický proud, který výuce také pomohl.

Ještě jednou byla ve školním roce 1931/1932 otevřena třetí německá třída, ale v roce 1936 byla opět zrušena, počet žáků německé školy klesl na 89. Tento počet tříd zůstal do konce roku 1945, pak byla německá škola zrušena, německá mateřská škola taktéž.

¹⁷¹ *Chronik (1717-1945)*, s. 361

Zápisy v kronice z let těsně předválečných a válečných jsou silně proněmecky zabarveny. Těmto tendenčním záležitostem se věnujeme v jiné kapitole. V budově bývalé německé školy jsou dnes kanceláře obecního úřadu, knihovna, kino, tělocvična a zasedací místnost.

9.4 Česká škola

První stopy českého vzdělávání byly již zmíněny. První česká menšinová třída vznikla v roce 1920 a to „na základě zákona ze dne 9. dubna 1919 č. 189 a škola byla povolena výnosem zemské školní rady v Praze dne 20. srpna 1920 č. 8979 a organizována jako škola jednotřídní.“¹⁷² Tato jednotřídní česká menšinová škola měla v prvním roce fungování 40 žáků. V tomto roce měla německá škola 194 žáků. Je zřejmé, že Čechů, kteří by své děti poslali do české školy, nebylo mnoho. Proto také okrsek, ze kterého žáci pocházeli, byl větší než ten, ze kterého docházeli žáci školy německé. Z toho již tradičního okrsku to byly stále Brozánky, Habří, Stadice a Hliňany. „Česká škola, aby měla potřebný počet žáků, měla žáky navíc i z Malhostic, Bořislavi, Rtyně atd.“¹⁷³ Škola byla otevřena 1. září 1920, ale výuka začala až 15. září, protože ve třídě nebyl nábytek, ani nebyla připravena k výuce. Prvním učitelem a také na počátku správcem školy byl Jan Hradec. Ten tak hned v roce 1920 spolu se vznikem nové školy zakládá českou školní kroniku, do které sám pečlivě zapisuje. Jeho zápisy jsou přehledné a snaží se zachytit poctivě vše důležité.

Jan Hradec pocházel z Jažlovic u Říčan, které jsou ve středních Čechách, jihovýchodně od Prahy. Studoval v Praze a svoji učitelskou kariéru začal v žižkovském okrese. Se zakládáním menšinových škol, nebo resp. zakládáním českých tříd, měl zkušenosti již z Habrovan. Tam byl také u zřizování české školy a učil pak na obou. Čímž se zavedlo půldenní vyučování, které nebylo jedinou komplikací začínajícímu fungování české školy. První školní rok byl také poznamenán delší nemocí jediného učitele. V této době suplovali učitelé z Trmic nebo z Habrovan. Pravidelně se začalo učit až 15. dubna 1921, kdy byl do Řehlovic podle dekretu ministerstva školství a národní osvěty převelen nový učitel Osvald Demuth. Ten působil v královéhradeckém kraji. Se začátkem dalšího školního roku přibyl ještě nový správce školy.

¹⁷² *Kronika školní (1920-1956)*, s. 1

¹⁷³ RAUEROVÁ 1994, s. 22

V lednu roku 1921 byl zřízen první místní školní výbor. „*Předsedou byl zvolen pan Jan Procházka z Hliňan, členy prp. Josef Adamec z Brozánky, Václav Pulchart z Velkých Řehlovic a Nesměrák Josef z Habří.*“¹⁷⁴ Školní výbor mimo jiné spravoval školní fond. Jeho příjmy pocházely jak z podniků školy, tak i z prodeje pohlednic pomníku Přemysla Oráče a také z bufetu, který byl provozován u pomníku. Školní fond naopak platil všem dětem náklady na exkurze a výlety do okolí. Nebo také přispíval na dobročinné účely. Například ve školním roce 1922/1923 získal školní fond „*z dětských besídek 972, 50 Kč, z prodeje pohlednic 91, 94 Kč, z prodeje v bufetu u Přemyslova pomníku 795, 62 Kč. Na dobročinné účely vydal 200 Kč pro hladovějící v Rusku, 270 Kč na vánoční nadílku, 100 Kč na podporu vdově Bursíkové, 64, 70 Kč na vlastivědné vycházky, 170, 70 Kč na žákovský výlet a 69 Kč na Husovu oslavu.*“¹⁷⁵

Škola „*pravidelně dostávala dary od zdejší jednoty severočeské a od Národní jednoty severočeské obce Smíchov, od České spořitelny, pojišťovny atd. Sponzorství bylo rozšířené a samozřejmé.*“¹⁷⁶ Konkrétně se toto sponzorství projevovalo například tak, že žáci dostávali od Národní jednoty o vánočních slavnostech dárky ve formě šatů nebo bot. Dále pak například habrovanská škola dostala loutkové divadlo, nebo řehlovická škola získala zásilku dětských knih. Německá škola žádné dary nedostávala, ta byla dlouholetou samozřejmostí. Přesto spolu obě školy sídlící v jedné budově s dvojitým ředitelstvím vycházely přátelsky. Svědčí o tom zápis v kronice: „*Poměr mezi českými a německými učiteli byl zcela přátelský. Dokonce pomůcky, jež ve sbírkách té které školy nejsou, byly vzájemně půjčovány.*“¹⁷⁷ Česká škola ale musela za užívání prostor platit německému školnímu výboru nájemné a to ve výši 175 Kč za čtvrtletí. Také platila za cvičiště na dvoře, tělocvična v této době ještě neexistovala. Byla postavena až ve 40. letech.

Největším problémem, se kterým se při výuce žáci potýkali, byla neznalost češtiny. Jinak žáci docházeli do školy pravidelně.

Počty žáků se v letech 1920 – 1926 pohybovaly stále do 40. Není to sice oproti německým třídám nějak zvlášť vysoký počet, přesto ale vedl tento zvýšený počet k zavedení druhé třídy. Pro tu ale obec neměla žádný prostor, kdy by výuka mohla

¹⁷⁴ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 3

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 12

¹⁷⁶ RAUEROVÁ 1994, s. 23

¹⁷⁷ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 12

probíhat. Uvažovalo se o více možnostech, včetně té, že by k výuce byly využity přízemní prostory německé mateřské školy. To ale nakonec kvůli vysokým počtům německých dětí nepřipadalo v úvahu. Nakonec „přijel z ministerstva školství a národní osvěty Dr. Šrámek. Prohlédl si spolu s okresním školním inspektorem německou školu, kde české třídy byly v nájmu. Prohlédl si i byty učitelů a pro školní výuku nevyhovující prostory v soukromých domech a doporučil počkat a usilovat o výstavbu nové české školy.“¹⁷⁸

Tento cíl probudil zájem širokého okolí, mnoho lidí se aktivně zapojilo a první oficiální žádosti o stavbu budovy české školy byly podány v červnu 1928. Výstavba byla slíbena do tří let. Mezitím se provizorně upravila učebna v německé škole přepažením, takže dvě české třídy se mohly učit odděleně. A právě se vznikem druhé české třídy do Řehlovic přichází učitel Václav Lacina, který se do historie školy vepsal výrazněji.

Učitelé většinou v Řehlovicích nevydrželi déle než tři roky a místo definitivního učitele bylo vypsáno dokonce dvakrát a ani jednou o toto místo nebyl zájem. Práce s tolika dětmi byla náročná. Přesto se tohoto místa nakonec ve školním roce 1930/31 ujal Václav Lacina po tříletém působení v Tuchomyšli. A s ním se probudila činnost školy.

Václav Lacina se narodil 13. července 1906 v Železnici u Jičína, kde také studoval a složil maturitu. Jeho první rok v Řehlovicích ve školním roce 1926/27 byl jeho prvním rokem praxe. Pak byl na tři roky přeložen do Tuchomyšle. Když ale bylo vypsáno místo definitivního řídicího učitele, přihlásil se a místo mu bylo přiděleno. „Navázal široký kontakt s Národní jednotou severočeskou Smíchov (...) a v zájmu účinné vlastenecké výchovy zavedl řídicí učitel slavení historicky vzdálených událostí. Každoročně v červenci vzplály na okolních návrších tzv. Husovy ohně. Anebo připomínka šlechtice, rytíře Bedřicha z Bělé, pána na Řehlovicích a Chotiměři, který byl dne 21. 6. 1621 popraven na Staroměstském náměstí v Praze.“¹⁷⁹ Přesto nebyla čeština stále ještě běžným jazykem. Ještě ve školním roce 1932/33 česky umělo jen 10 dětí, zbylých 18 jen částečně nebo vůbec.

Ještě než se postavila nová školní budova pro českou školu, byla otevřena česká mateřská škola a to 23. listopadu 1931. Prostory získala od soukromníka, byla umístěna

¹⁷⁸ RAUEROVÁ 1994, s. 24

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 25

u pana Rakušana a zapsáno bylo 15 dětí. Později se s mateřskou českou školou počítá v rámci nové budovy, kde by měla mít vlastní vchod.

V pořadí již čtvrtá školní budova byla po dlouhém urgování vystavěna v letech 1933 až 1934. Navrhl ji architekt Mil. Babuška z Prahy a výběrové řízení vyhrála firma architekta Antonína Kašpara, také z Prahy. Jeho cena byla nejnižší, stavba stála 349 059 Kč. Položení základního kamene bylo spojeno se slavností. (Obr. 21, 22) Této slavnosti se zúčastnilo mnoho lidí z širokého okolí, přijel inspektor státních škol Josef Pekař, který měl i proslov. (příloha, fotka z kroniky slavnost položení základního kamene české školy) A další významné osoby, které se podepsaly do kroniky. *„Do základního kamene byly vloženy v kovovém neprodyšně zataveném pouzdře dvě listiny: listina s podpisy předsedy vlády a ministrů o stavbě školy v Řehlovicích (obr. 23) a pergamen s podpisy místních občanů, který promlouvá (...) o potřebě vzájemnosti, čestnosti, obětavosti atd.“*¹⁸⁰

Na stavbě se podílelo 35 dělníků, z nichž bylo 10 Němců. *„Byli jsme svědky četných neshod a různých nepříjemností. Stavitel zaměstnával 12 dělníků až z Moravy na úkor našich nezaměstnaných. (...) Stavitel zadal všechny řemeslnické práce cizím firmám. Stolařské práce provádí Ondřej Dufek z Oslavan u Brna, malířské Koděra ze Selce u Prahy, lakýrnické Mates z Moravského Krumlova a sklenářské Vladař z Mostu“.*¹⁸¹ Místním firmám byl podíl na stavbě odepřen. V kronice se v pozdějších zápisech objevují zmínky o tom, že práce nebyla kvalitně provedena a že bylo vždy velmi obtížné firmu donutit k opravě.

Nová škola byla dostavěna v roce 1934 a slavnost otevření české obecné a mateřské školy připadla na 16. září 1934. Škola měla dvě třídy a prostor pro mateřskou školu. (obr. 24) O otevření nové české školy hojně informuje tisk. V kronice jsou vlepeny hned tři články, které se k tomuto tématu vyjadřují. Bohužel není uvedeno, ze kterých novin byly vystřiženy.

Další velkou slávou, která co do počtu účastníků byla jednou z největších, byla oslava 85. narozenin T. G. Masaryka. Při této příležitosti byla u budovy nové školy zasazena Masarykova lípa. V kronice tuto událost dokumentuje výstřižek z novin, ale opět nevíme, z jakých. Uvádí, že účastníků oslavy a lampionového průvodu bylo kolem 1200

¹⁸⁰ RAUEROVÁ, s. 27

¹⁸¹ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 91-92

a zastoupeny byly i různé spolky. „Byli zde němečtí hasiči, němečtí sociální demokraté, Eisenbahner Verband (železniční spolek), Deutschvölkischer Turnverein (německý lidový tělovýchovný spolek) v krojích a s pochodněmi (...) zkrátka všechno obyvatelstvo obce i širého okolí. (...) Slavnostní proslov pronesl řídicí učitel V. Lacina (...): „Abychom milovali vlastní národ, netřeba nám nenáviděti národa jiného, neboť láska, žijící z nenávisti, není šlechetná.“¹⁸² I další proslovy podpořily souznění Čechů a Němců, vyzdvihly klidné soužití obou národností. Tato Masarykova lípa stojí na místě dodnes.

Postupně se začalo upravovat i okolí nové školy. Původní plány byly velkorysé, ale z nedostatku peněz z nich sešlo a nakonec vznikla jen malá zahrádka u školy. Hlavním cílem externích úprav bylo totiž hřiště, které mělo být za budovou školy. A ani na to přidělené peníze od ministerstva nestačily. Vzniklo tedy hlavně díky příspěvku školního výboru a ochotě podílejících se lidí, protože pracovali několik dní zadarmo.

Po těchto nezbytných stavebních úpravách rozběhl se život školy naplno. Po dosažení tohoto velkého cíle se na pár let školská rada neangažovala v ničem výrazném, ani škola jako taková o nic zásadního neusilovala. To platilo až do školního roku 1936/1937. V tomto roce padl návrh na zřízení ještě i měšťanské školy v Řehlovicích. Doteď žáci přestupovali na měšťanskou školu v Trmicích. „Na základě podnětu pana min. rady Dr. Františka Staška o možnosti třízení měšťanské školy v Řehlovicích se začíná místní školní výbor o tuto nabídku zajímat.“¹⁸³ A nabídka nebyla promarněna. Česká měšťanská škola v Řehlovicích byla otevřena spolu s oslavami 19. výročí založení Československého státu. Výuka začala 25. října 1937. Proslov při jejím otevření držel opět školní inspektor Josef Pekař a následovaly besídky obecné a mateřské školy. Zmíněn byl též přínos pražského školského funkcionáře Františka Staška, „který každoročně posílal osobní dary řehlovickým dětem k Vánocům.“¹⁸⁴ Výuka probíhala v druhém patře německé školy, počty žáků měšťanské školy ale nejsou nikde, ani v kronice, která jinak počty žáků jak v obecné, tak mateřské škole pečlivě eviduje. Zachován je dopis od Františka Staška, kterým ubezpečuje řídicího učitele Lacinu, že

¹⁸² *Kronika školní (1920-1956)*, s. 101

¹⁸³ RAUEROVÁ 1994, s. 36

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 36

„měšťanská škola v Řehlovicích – Stadicích je povolena v ministerstvu financí, mezi jiným také pod podmínkou, že letos bude otevřen pouze 1. ročník.“¹⁸⁵

Tento optimistický vývoj českého školství v pohraničí byl ale nečekaně zastaven událostmi z konce září 1938. Školní rok 1938/1939 sice začal se 46 dětmi zapsanými v české obecné škole, ale od konce září se třídy začaly vyprazdňovat a během října zanikla výuka v českém jazyce v Řehlovicích úplně. Řídící učitel Václav Lacina, který zde strávil sedm let a aktivně podporoval soužití bez nenávisti mezi Čechy a Němci, opustil jak školu, tak Řehlovice s posledními Čechy, kteří mířili vlakem do Lededka nad Sázavou.

V budově bývalé české školy bylo v době nacistické okupace sídlo obecního úřadu a středisko pro SA Heim a sloužila správě a pro politická školení. Jedna místnost byla zařízena jako oddávací úřad. Do jejího přízemí byla umístěna německá mateřská škola.

Česká výuka začala opět až po skončení druhé světové války. Mezi prvními osídlenci z Čech přijel 1. června 1945 Josef Prokeš a stal se prvním poválečným českým učitelem v Řehlovicích. S výukou začal hned 12. června 1945. Jeho třída měla v červnu 22 žáků. V září už jich bylo 45 a vznikly dvě třídy.

Josef Prokeš se narodil 15. září 1912 v Petrovicích v okrese Hradec Králové. Studoval v Novém Bydžově a před okupací působil v pohraničí, ve Varnsdorfu, v Podmoklech, v Neštěmicích a nakonec v nedalekých Habrovanech. Proto také zdejší kraj znal a vracel se na známé místo. Stal se prvním poválečným řídícím učitelem.

Pokouší se o opětovné otevření měšťanské školy. Dvakrát byla vyhlášena anketa a dvakrát byl pořízen soupis žactva. *„Poprvé bylo zapsáno 65, podruhé 96 dětí, co je stále malé množství pro zřízení měšťanské školy.“¹⁸⁶* Mohla by být zřízena, pokud by žáků, kteří by pravidelně dojížděli, bylo nad 90. Což se nedalo úplně zaručit, protože obce, které by připadaly v úvahu, mají často nejbližší k zastávce vlaku, a tak pravděpodobně budou raději děti posílat do měšťanské školy ve Velemíně nebo v Teplicích. Zřízení tohoto druhu školy bylo odsunuto na později.

Ale zřízena z popudu řídícího učitele byla Lidová škola zemědělská. Do obvodu této školy patřilo více obcí, než tomu bylo u školních obvodů dříve. Byly to Řehlovice,

¹⁸⁵ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 136

¹⁸⁶ *Tamtéž*, s. 147

Stadice, Lochočice, Habří, Jižní Habrovany, Radejčín, Dubice, Stebno a Suchá. Tyto obce se také „zavázaly přispívati na věčný náklad této školy.“¹⁸⁷

Česká mateřská škola byla umístěna do stejných místností, ve kterých se předtím nacházela mateřská škola německá, a tak bylo toto prostředí pro děti již velmi dobře vybaveno. Mateřská škola tak měla lepší zázemí než škola národní.

V dalších letech počty žáků rychle rostou. Tento růst je způsoben přílivem českých obyvatel z vnitrozemí. Ve školním roce 1947/48 se v zápisu v kronice školy uvádí, že by osidlování mělo být pomalu dokončeno. Přesto se v řadách žáků nachází, i když ve velmi malém počtu, německá národnost. Jsou to děti antifašistů a později německých horníků. Od školního roku 1947/1948 se v zápisech národnost žáků neuvádí, národnostní otázka se považovala za uzavřenou.

9.5 Školství po roce 1948

9.5.1 Národní škola

Po roce 1948 je zdejší škola označována jako národní škola. „Nový školní rok 1948/1949 začal 1. září a počet žactva stoupl o 19, tj. na 95“¹⁸⁸ a jsou rozděleni již do třech tříd. Jedna třída je ovšem umístěna v budově MNV, protože do nové budovy se všechny třídy nevešly.

Ve školním roce 1951/52 opustil místo ředitele školy pan Josef Prokeš a místo něj nastoupil učitel ze školy v Habrovanech, Stanislav Kužel. Ten byl pak ředitelem školy po dlouhá léta až do školního roku 1964/65. V tomto roce odešel učit do Trmic.

Postupným pomalým přibýváním dětí musela být ve školním roce 1953/54 zřízena ještě čtvrtá třída národní školy. Škola měla v tomto roce 126 dětí. Čtvrtá třída musela být umístěna do druhého patra bývalé německé školy. Děti ale ve škole stále přibývalo, takže ve školním roce 1956/57 měla škola již 140 žáků a vznikla ještě pátá třída. „MNV neměl cement na opravu budovy, proto nemohla být přemístěna oddací síň, ze které měla být 5. tř., a proto bylo zařízeno střídavé vyučování. Čtvrtá třída se učila dopoledne a pátá třída odpoledne. Po týdnu se směny měnily.“¹⁸⁹ Tento systém ale nebyl vůbec

¹⁸⁷ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 148

¹⁸⁸ *Obecní kronika, I. díl (1945-1965)*, s. 60

¹⁸⁹ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 186

vhodný pro žáky, kteří do Řehlovic dojížděli. Proto byla nakonec k výuce uzpůsobena tělocvična, ve které pak vyučování probíhalo.

Další velká změna nastala až ve školním roce 1960/61, počet dětí v Řehlovicích se totiž začal snižovat a úvahy o zavedení malotřídní školy byly čím dál častější. Zavedení malotřídní školy nakonec zabránila změna hospodářské politiky. Okres byl rozdělen na menší hospodářsky samostatné části, které měly svou střediskovou obec. Do té se mělo soustředit obyvatelstvo za prací i za kulturou. A Řehlovice byly jako středisková obec ustaveny. A proto byl školní obvod řehlovické školy rozšířen o další obce. Národní školu tedy začaly navštěvovat i žáci z Lochočic a Dubic, nemusela být proto změněna její koncepce.

Přesto počty žáků dále klesají, ve školním roce 1967/68 bylo na řehlovické škole zapsáno jen 89 žáků, v dalším školním roce jich bylo už jen 75, až muselo být v roce 1970 přikročeno ke snížení počtu tříd. Škola má opět jen čtyři třídy, žáků je zde zapsáno opět jen 75. Což je oproti počtům např. v roce 1956 skoro o polovinu méně.

Od roku 1955 existovaly při škole i odpolední kroužky pro děti, které sloužily k jejich rozvoji. Vznikl tělovýchovný kroužek, který v jeho počátku navštěvovalo 12 žáků, kroužek dovedných rukou, kam chodilo 15 dětí, pak také kroužek pěstitelů nebo maňáskový kroužek a od roku 1957 fungoval i kroužek pěvecký pro 4. a 5. třídy. Pěvecký kroužek vystupoval i na různých místních kulturních akcích, zúčastňoval se i soutěží.

Žáci se zúčastňovali okresních spartakiád v Neštěmicích, např. ve školním roce 1954/55 ji navštívily 2., 3. a 4. třída. „*Cvičili zlatou bránu a předvedli cvičení s krychlemi.*“¹⁹⁰ Krajského kola spartakiády se zúčastňovali jako diváci.

Žáci školy se podíleli i na kulturním programu obce. Vystupovali v družbě s habrovanskou národní školou, s programem se zúčastňovali například besídek s dědou Mrázem nebo oslav MDŽ. Také jednou za určitý čas žáci nazkoušeli školní divadlo, které pak hráli v místním kině. Šlo například o kusy *Tři medvíďata*, *Jak květinčky přezimovaly*, apod.

¹⁹⁰ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 183

9.5.2 Školní družina

Počet žáků kolem 95 se od roku 1948 na několik let ustálil. Pro takovýto počet žáků a vzhledem k zaměstnanosti jejich matek, byla v roce 1950 zřízena i školní družina. „*Za těchto okolností byla škole povolena částka 80 000 Kč, která později ještě zvýšena na 200 000 Kč na zřízení družiny a stravovny byla.*“¹⁹¹ Tato částka byla určena ale jen na vybavení, družina i stravovna se zatím tísnily v bývalých kabinetech. O tři roky později je ovšem existence družiny ohrožena. Rodiče žáků o ni nejeví valný zájem, a tak byla družina v roce 1953 opět uzavřena a ve škole zůstává jen vývařovna. Družina byla obnovena v roce 1958 a začala fungování se 27 žáky. Počty dětí pak dále stoupaly. Žáci se setkávali v jídelně školy, jiné místo nebylo. Vybavení nebylo valné, až na Vánoce 1958. „*Výbor žen daroval družině 1 000 Kč, vychovatelka Marie Doušová nakoupila několik vhodných kolektivních her – stolní kopaná, hokej, atd.*“¹⁹² A protože vybavení i nadále chybělo, byli žáci vedeni ke sběru železa. Sběr vynesl 740 Kč a byly za něj opět pořízeny užitečné hry a věci pro děti. Podobné sběry pak byly iniciovány pravidelně a družina byla postupně vybavována. V roce 1963 si již mohla dovolit pořídit první televizor. Družina získávala dary i od MNV, Výboru žen, apod.

V roce 1962 byla školní družina rozšířena o jedno oddělení, navštěvuje ji 67 žáků. Družina se rozrůstá, ale stále nemá odpovídající prostory. Ty se jí podaří získat až v roce 1963. V tomto roce „*sedmdesátiletá občanka Řehlovic, paní Emilie Gindertová, požádala o možnost vystěhovat se do NSR, kde žijí oba její synové. Svůj rodinný domek č. 93 nabídla k dispozici MNV, aniž by žádala zaplacení.*“¹⁹³ Takže do domu č. 93 se mohla nastěhovat rodina Zeckova, která doposud bydlela v bývalé německé škole, a byly tak získány nové prostory pro školní družinu. Z darů MNV a Výboru žen byly místnosti vybaveny, byly vystavěny nové šatny a hygienické zázemí.

9.5.3 Mateřská škola

Po válce byla mateřská škola umístěna do prostor bývalé německé mateřské školy, tzn. č. p. 102, a tak měla lepší vybavení než škola národní. Navštěvovalo ji vždy od 20 do 30 dětí. Jen rok 1953 byl pro mateřskou školu kritický. Minimální počet dětí pro

¹⁹¹ *Kronika školní (1920-1956)*, s. 171

¹⁹² *Obecní kronika, I. díl (1945-1965)*, s. 193

¹⁹³ *Tamtéž*, s. 239

provozování mateřské školy byl zákonem určen na 15 dětí. „*V tomto roce školu navštěvovaly ale jen tři. Byla proto dočasně uzavřena.*“¹⁹⁴

V roce 1955 ale již opět funguje a stará se o 26 dětí. Provoz mateřské školy začínal ráno v 7 hodin a končil večer v 18 hodin. Dlouholetou ředitelkou byla paní Marie Žohová, která byla za svou pedagogickou činnost také několikrát oceněna. Děti z mateřské školy také participovaly na kulturním programu obce. Připravovaly různá vystoupení k obvyklým událostem.

Tyto tři samostatné kapitoly byly uvedeny mimo hlavní chronologicky seřazený text jednak proto, že kroniky poskytovaly více informací, ale také v samostatných liniích opět dokreslují naše hlavní téma – sociální proměny mezi českým a německým etnikem v oblasti Sudet.

¹⁹⁴ *Obecní kronika, 1. díl (1945-1965), s. 131*

10 Závěr

„Společenský proces je paradoxní jev. Ačkoliv všechny zúčastněné osoby jsou obdařeny intencionalitou, jejich skupinové podnikání je intencionality zbaveno. Nejvyšší forma společenské organizace způsobuje nekontrolovatelné události. Společenský proces je tak analogický přírodnímu procesu a sdružuje se s procesem duševním v trojici spontánních, neintencionálních, náhodných generátorů událostí. Ve všech těchto procesech je jedinec manipulován nadosobními silami, proti kterým se není schopen postavit, protože je nemůže identifikovat.“¹⁹⁵

Cílem této práce bylo zachytit historii a proměnu obyvatel v obci Řehlovice mezi léty 1880 až 1970. Toto období bylo vybráno záměrně, protože v pohraničních oblastech tehdejšího Československa přineslo jednu z největších sociálních proměn. Důsledky této změny nebyly vyrovnány až do konce zkoumaného období. Zda byly vyrovnány dodnes, je další zajímavou otázkou, kterou se práce nezabývala.

V první části zkoumaného období do první světové války se obec rozvíjela v oblasti řemesel a živností. Jejich počet i různost vzrůstaly a rostla i životní úroveň obyvatelstva. V tomto období byla bohužel zastavena činnost zdejšího pivovaru, přesto fungovaly tři hospody, mnoho lidí pracovalo v zemědělství a vzniklo čtrnáct větších statků v blízkosti centra obce. Významným rysem doby bylo ale „národnostní“ složení obyvatel. „Národnost“ je cíleně uvedena v uvozovkách, protože v této době o národnosti, jak ji chápeme dnes, v Řehlovicích nikdo neuvažoval. Lidé se při sčítání lidu hlásili k tzv. obcovací řeči (Umgangssprache), k řeči, kterou běžně užívali. Jako obcovací řeč zde český jazyk uvedla jen 3% obyvatel. Chápání pojmu „národnost“ a „národ“ bylo jednou z velkých hybných sil tohoto období. Proto tato práce pokládá ve svém závěru důraz právě na tuto problematiku.

Tato hybná síla se projevila hned při prvním poválečném sčítání v roce 1921. Po vzniku Československého státu, kde Češi, potažmo Čechoslováci měli obecně lepší postavení než v době monarchie, se i jinak chápal právě pojem „národ“. A nezměnila se jen definice. Změnil se i přístup a osobní chápání národní sounáležitosti, národního sebevědomí a národní identity. To se projevilo v poměru, který nyní z dnešního úhlu

¹⁹⁵ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum UK, 2003. ISBN 80-246-0735-2, s. 119

pohledu ukazuje národnostní složení obyvatel přesněji. Čechů žilo v Řehlovicích po přehodnocení chápání těchto položek hned „více“. Najednou jejich počet vzrostl desetkrát, tvořili 30% obyvatel. Zbýlých 70% byli samozřejmě Němci. Tento poměr ale nekopíruje rozložení řemesel a majetnosti, v tomto ohledu je nutné konstatovat, že většina řemesel, ale i bohatších statků byla německá, a to ve vyšším poměru než 70:30. Ač do roku 1938 nebyl zaznamenán jediný národnostně motivovaný spor, přesto v obecných intencích ústecké pohraniční oblasti toto národnostní napětí v průběhu 30. let neustále narůstalo a vyvrcholilo ve volbách v roce 1938, ve kterých drtivě zvítězila Sudetendeutsche Partei.

Meziválečnou situaci po jazykové stránce dobře charakterizuje věta uvedená o české třídě v kapitole Školství: „Přesto nebyla čeština stále ještě běžným jazykem. Ještě ve školním roce 1932/33 česky umělo (v české třídě) jen 10 dětí, zbylých 18 jen částečně nebo vůbec.“

Před uzavřením Mnichovské dohody v září 1939 i zde probíhala aktivní příprava na obranu hranic Československa. V okolí bylo vybudováno 14 bunkrů. Jejich existence ale nebyla využita v boji a po 29. září 1938 začali Češi obec opouštět, zůstalo jen málo Čechů, jejich počet není bohužel známý. Přesto byl propad počtu obyvatel po odchodu většiny Čechů překvapivě malý, jak popisuje kapitola 4.3.1.3 Sčítání lidu v roce 1939. Důvod není znám, ale toto zjištění modeluje složitost situace a přesuny obyvatel pryč „odsud tam“ - do vnitrozemí, ale také „odtamtud sem“ z blízkého Saska do Řehlovic.

Prvním vrcholem národnostní problematiky bylo tak jasné vymezení Němců nově chápaného „němectví“ Němců proti Čechům, že Češi raději oblast opouštěli. Druhý vrchol se projevil po skončení války. Jeho důsledky byly zásadním mezníkem pro sledovanou oblast. Kromě výjimky v osobě brutálního poručíka Černého, který nebyl ale původem místní, jsme se v Řehlovicích nesetkali s násilím či tzv. divokým odsunem. Divoký odsun však poznamenal okolní vsi, jak uvádí příklad „totálního, bleskového počestění“ Stadic.

Odsuny německých obyvatel dolehly na tuto oblast po všech stránkách. Opuštěné domy chátraly, Češi, kteří přišli z vnitrozemí, neměli k oblasti žádný vztah a povětšinou se to projevilo i na jejich hospodaření se snadno nabytým majetkem. Do roku 1970 se ani nepodařilo dosáhnout předválečného počtu obyvatel. Těch v obci žilo při posledním odděleném sčítání v roce 1930 (bez přičtení sousedních Brozánků) přes 500. Sčítání

v roce 1970 i přes veškeré snahy státu o osidlovací politiku ukázalo, že počet lidí žijících v Řehlovicích nedosahuje ani 430.

Roky po únorovém převratu byly zaměřeny především na problematiku zemědělství a užívání starých budov, nikoliv však na udržování těchto budov. Dotýkáme tak se problematického nemístně optimistického tónu kroniky psané v době socialismu, který staví do popředí úspěch režimu, ač víme, že se krajina i ves staly zanedbanými. Zavedení Jednotného zemědělského družstva a rozorání mezí na polích bývalých českých a německých statkářů zametlo další výrazné stopy po předchozím způsobu využívání krajiny. Proto návštěvy německých obyvatel po roce 1989 byly provázeny lítostí.

Práce se snaží mapovat i výrazné osobnosti oblasti Řehlovic spojené se školstvím a farností, za všechny jmenujme osobnost Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera. Často psaly kroniky, ze kterých čerpáme, a podílely se na sociálním a politickém životě oblasti. Tento úhel pohledu přinesl samostatné kapitoly věnované školství a farnosti Řehlovicka.

Výsledkem této práce je vhled do problematiky vývoje pohraničních obcí a může pomoci porozumět tomu, proč obce v těchto regionech dlouho vypadaly a vypadají opuštěně či neudržovaně. Některé nebyly nikdy obnoveny. Také se pokouší odhalit chápání a vztahy národnostních skupin, které zde dlouho žily společně, přesto jejich soužití bylo ukončeno. Mapování tohoto velkého dějinného zlomu, druhé světové války a následného období totality ze zvoleného úhlu pohledu – průhledem místními kronikami - přineslo potvrzení faktu, že v životech obyčejných lidí se velké nadosobní mocenské či sociální tlaky projevují transformované a s velkou dávkou neovlivnitelnosti a v důsledku i nespravedlnosti k jednotlivým osudům, jak naznačil citát v úvodu Závěru.

11 Seznam použitých informačních zdrojů

Primární literatura:

Fond MNV Řehlovice: *Konfiskační seznamy a protokoly*, karton 10, inventární číslo 125, Archiv Ústí nad Labem

Fond MNV Řehlovice: *Odsunové seznamy*, karton 10, inventární číslo 124, Archiv Ústí nad Labem

Fond MNV Řehlovice: *Rozhodnutí o výstavbě 18 bytových jednotek*, karton 8, inventární číslo 66, Archiv Ústí nad Labem

Fond MNV Řehlovice: *Sčítání lidu 1970*, Karton 10, inventární číslo 118, Archiv města Ústí nad Labem

Fond MNV Řehlovice: *Seznam členů MNV 1948*, karton, 6, inventární číslo 31, Archiv Ústí nad Labem

Fond MNV Řehlovice: *Schválení ustavení JZD*, karton 9, inventární číslo 90, Archiv Ústí nad Labem

Fond MNV Řehlovice, *Stavba prodejny Jednota v Řehlovicích*, karton 8, inventární číslo 65, Archiv Ústí nad Labem

Gedenkbuch der Gemeinde Groß Tschochau(1918 – 1948), osobní archiv Řehlovice 50

Chronik (1717-1945), Školní kronika německé školy, osobní archiv Řehlovice 50

Inventář skupiny fondů – školy, Archiv města Ústí nad Labem

Kronika školní (1920-1956), Školní kronika české školy, Archiv města Ústí nad Labem

Liber secundus Memorabilium (1790-1946), Farní kronika, osobní archiv Řehlovice 50

Liber secundus Memorabilium (1790-1946), překlad farní kroniky, osobní archiv Řehlovice 50

Místní národní výbory okresu Ústí nad Labem 1945-1990, Archiv města Ústí nad Labem

Obecní kronika, 1. díl (1945-1965), osobní archiv Řehlovice 50

Obecní kronika, 2. díl (1966-1972), osobní archiv Řehlovice 50

Obecní kronika, 3. díl (1973-1979), osobní archiv Řehlovice 50

Obecní kronika, 4. díl (1980-1986), osobní archiv Řehlovice 50

Obecní kronika, 5. díl (1987-1995), osobní archiv Řehlovice 50

Obecní kronika, 6. Díl (1996-2007), osobní archiv Řehlovice 50

Obecní kronika, 7. díl (2008-dnes), osobní archiv Řehlovice 50

Pamětnice Anna Rauerová, nar. 29. 12. 1936, bytem: Řehlovice 50, 403 13

Sčítání obyvatelstva 1880, Archiv města Ústí nad Labem

Sčítání obyvatelstva 1910, Archiv města Ústí nad Labem

Sčítání obyvatelstva 1921, Archiv města Ústí nad Labem

SITTE, Franz. *Kronika Bořislavské farnosti - Geschichte der Pharrgemeinde*. Post Schallan: 1936, osobní archiv Řehlovice 50

Státní zastupitelství Hof, Berliner Platz 1; *Rozhodnutí o zastavení vyhledávacího a vyšetřovacího řízení*; osobní archiv Řehlovice 50

Sekundární literatura:

Adress-Buch des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1876. Aussig: Eugen Klutschak, 1875.

Adress-Buch des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1885. Aussig: M. L. Klutschak, 1885.

Adress-Buch des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1907-1908. Aussig: Im Selbstverlage des Stadtrates Aussig, 1907.

Adress-Buch des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1912. Aussig: Im Selbstverlage des Stadtrates Aussig, 1912.

Adress-Buch des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1923. Aussig: Im Selbstverlage des Stadtrates Aussig, 1923.

Adress-Buch des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1926. Aussig: Kraus & Co., Ges. m. b. h., 1926

Adress-Buch des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1934. Aussig: Kraus & Co., Ges. m. b. h., 1934.

Aussiger-Taschen-Buch für das Jahr 1896. Aussig: Ernst Rennert, 1895.

BALCAROVÁ, Jitka. *"Jeden za všechny, všichni za jednoho!": Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření "sudetoněmecké identity"*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2234-7.

Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1921/22. Aussig: Arbeitsgemeinschaft für Heimatsforschung, 1921.

Beiträge zur Heimatkunde, 1. ročník, 3. sešit. Aussig: Aussig-Karbitzer Lehrvereine, 1921.

Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1923/26. Aussig: Arbeitsgemeinschaft für Heimatsforschung, 1923.

Bezirk Aussig, Heimatkunde für Haus und Schule. Aussig: Aussig-Karbitzer Lehrvereine, 1887.

Das Sudetenbuch 1941: Handbuch für den Reichsgäu Sudetenland. Teplitz-Schönau: Wächter Verlag, 1941.

Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland 1941. Warnsdorf: Ed. Strache, 1941.

DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum UK, 2003. ISBN 80-246-0735-2

GOTTFRIEDOVÁ, Tereza. *Historický vývoj Řehlovické farnosti od pobělohorského období do současnosti*. Ústí nad Labem, 2001. Diplomová práce. UJEP Ústí nad Labem. Vedoucí práce Mgr. Ondřej Bastl.

Heimatkunde des Bezirkes Aussig, 3. Teil. Aussig: Aussig-Karbitzer Lehrvereine, 1929.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-710-6709-1.

INDRA, Jaromír. *Spolky C.k. vojenských vysloužilců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Česko: J. Indra, 2010.

Jahrbuch und Kalender für Türnitz und seine Nachbarschaft, 3. Jahrgang. Aussig: Gruppe Türnitz, 1924.

Jahrbuch für die Stadt und Landkreis Aussig. Aussig: Gebr. Kraus, 1939.

KAISER, Vladimír a Kristina KAISEROVÁ (eds.). *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město, 1995. ISBN 80-239-3245-4.

Ortsrepertorium für das Königreich Böhmen 1886. Prag: Statthaltereibuchdruckerei, 1886.

PADEVĚT, Jiří. *Krvavé finále: jaro 1945 v českých zemích*. Praha: Academia, 2015. Průvodce (Academia). ISBN 978-80-200-2464-0.

POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech. 3, P-Š*. Praha: Academia, 1980.

RAUEROVÁ, Anna. *Historie školních budov v Řehlovicích*. Řehlovice: obec Řehlovice, 1994.

Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970 : počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1. lednu 1972 a abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850-1970. Díl 1. Sv. 1. Praha: Federální statistický úřad, 1978.

Rozbory: Vývoj kolektivizace zemědělství v Ústeckém kraji. Ústí nad Labem: okresní odd. ČSÚ, 1978.

Seznam míst v království Českém. Praha: Místodržitelské knihtiskárny, 1886.

SCHALLER, Jaroslaus. *Leutmeritzer Kreis, Topographie des Königreichs Böhmen*. Praha, Vídeň, 1787.

SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen 6. díl*. Praha, 1833.

Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. 2, Morava a Slezsko / Vyd. Min. vnitra a Stát. úřadem statist. na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. Praha: Bursík & Kohout, 1924.

Statistisches Gemeindelexikon des Landes Böhmen 1930. Prag: Orbis, 1935.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983.

ÚLOVEC, Jiří. *Hrady, zámky a tvrze na Ústecku*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2002. Ústecká vlastivěda. ISBN 80-866-4601-7.

URBAN, Jaroslav František. *Potulky Ústeckem*. Ústí nad Labem: Zájmy českého Severu, 1924.

URFUS, Valentin. *Jan Tomáš Vojtěch Berghauer: 1684-1760 : děkan královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. Knižnice vyšehradské kapituly. ISBN 80-719-2220-X

Zevrubný popis rozdělení země království Českého. Praha: ministeria záležitostí vnitřních, práv a financí, 1854.

Články:

HLAVAČKA, Milan. Proměny místopisného názvosloví (místních názvů, obcí, ulic, veřejných prostranství měst a pomístních názvů) v českých zemích po roce 1945. Pokus o historický přehled. *Moderní dějiny*. 2015, **23**(1), s. 211-240. ISSN 1210-6860.

MACHEK, Václav a Jaromír SPAL. K výkladu místních jmen na -any. *Naše řeč*. 1955, **38**(9-10), 274-280. [online]. [cit. 2016-10-27]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4450>

ŠMILAUER, Vladimír. Revize českých pomístních jmen. *Naše řeč*. 1957, **40**(9-10), 260-277. [online]. [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4581>

ZUBATÝ, Josef. Břve, Břvany. *Naše řeč*. 1922, **6**(8), 236-238. [online]. [cit. 2016-10-27]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1825>

Internetové zdroje:

Aussiger Tagblatt [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: http://archiv.pixelprint.info/pixelprint/Aussiger_Bote/AB_2013/files/assets/common/downloads/page0046.pdf

Biskupství Litoměřické: 230 let od rozšíření území litoměřické diecéze [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.dltm.cz/uplynulo-230-let-od-rozsireni-uzemi-litomericke-dieceze>

Biskupství Litoměřické: Historie [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.dltm.cz/historie>

Česká televize: Popisná čísla budov prozradí víc, než si myslíme [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1516808-popisna-cisla-budov-prozradi-vic-nez-si-myslime>

Český statistický úřad: Historie sčítání lidu [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20540505/32011840814.pdf/bec31508-8d2d-470a-9b0d-243f304c8d3d?version=1.0>

Český statistický úřad: Historie [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/25385875/15506058+Historie.pdf/3de9b0b7-ec1-46d4-877b-9dde93d35a35?version=1.0>

Český statistický úřad: Obsah sčítání lidu 1930 [online]. [cit. 2016-11-17]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/obsah_scitani_lidu_1930

Český statistický úřad: Předchůdci moderních sčítání [online]. [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/predchudci_modernich_scitani

KAISER, Vladimír a Kristina KAISEROVÁ (eds.). *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město, 1995. ISBN 80-239-3245-4. [online]. [cit. 2016-12-05]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-1.htm>

KAISER, Vladimír a Kristina KAISEROVÁ (eds.). *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město, 1995. ISBN 80-239-3245-4. [online]. [cit. 2016-11-30]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-47.htm>

KAISER, Vladimír a Kristina KAISEROVÁ (eds.). *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město, 1995. ISBN 80-239-3245-4. [online]. [cit. 2016-11-18]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1918-38/ul-6-6.htm>

KAISER, Vladimír a Kristina KAISEROVÁ (eds.). *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město, 1995. ISBN 80-239-3245-4. [online]. [cit. 2016-11-18]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/19stol/ul-5-18.htm>

KAISER, Vladimír a Kristina KAISEROVÁ (eds.). *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město, 1995. ISBN 80-239-3245-4. [online]. [cit. 2016-11-19]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/1938-45/ul-7-12.htm>

KAISER, Vladimír a Kristina KAISEROVÁ (eds.). *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město, 1995. ISBN 80-239-3245-4. [online]. [cit. 2016-06-14]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/dejiny/19stol/ul-5-14.htm>

Kramerius, Národní knihovna ČR: Verlustliste ausgegeben am [online]. [cit. 2016-11-12]. Dostupné z:

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/Search.do?documentType=periodical&perId=23834&text=gro%C3%9F+Tschochau&selectedPart=on>

Metodický portál RVP: Tereziánská reforma v českém školství [online]. [cit. 2016-04-23]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html/>

Obec Řehlovice: Historie obce Řehlovice [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.rehlovice.cz/nase-obec/historie/>

Parlament České republiky: Dekret presidenta republiky ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy [online]. [cit. 2016-12-02]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html>

Skupina ČEZ: Historie českého elektrárenství [online]. [cit. 2016-11-15]. Dostupné z: <https://www.cez.cz/cs/vyzkum-a-vzdelavani/pro-zajemce-o-informace/historie-a-soucasnost/historie-ceskeho-elektrenstvi.html>

Ústecký deník: Ústecké noviny slaví narozeniny. Vychází již 157 let [online]. [cit. 2016-06-14]. Dostupné z: http://ustecky.denik.cz/zpravy_region/ustecke-noviny-slavi-narozeniny-vychazi-jiz-157-let-20140818.html

Televizní dokumenty:

Řekni, kde ti mrtví jsou, 2011. Režie David Vondráček. Česká republika, Česká televize.

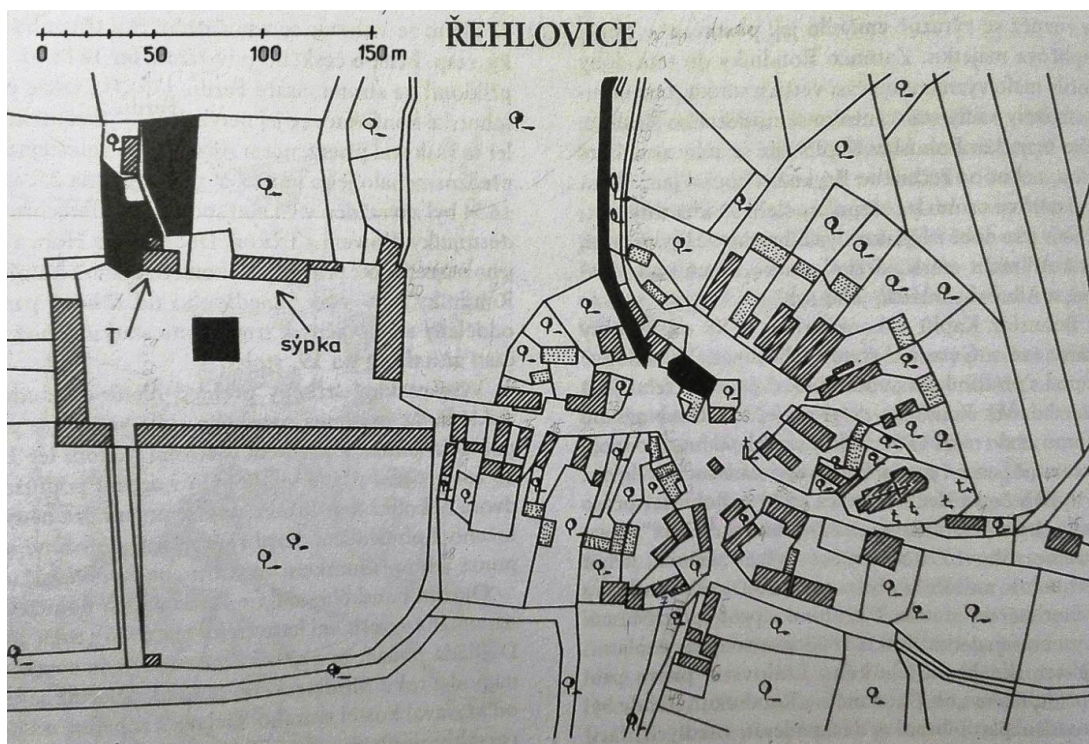
Karel Otčenášek, 2005. Režie Jiří Strach. Česká republika, Česká televize.

12 Seznam příloh

Obr. 1

Obr. 2

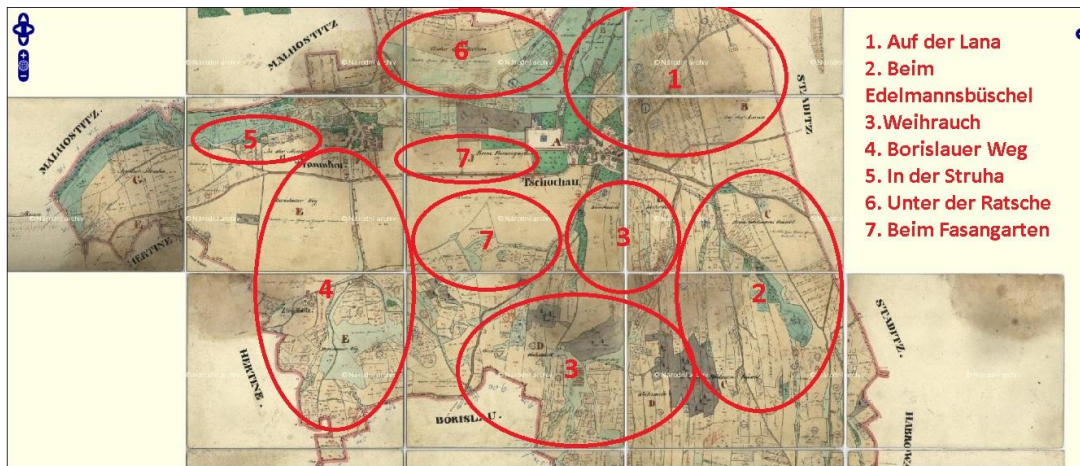
Obr. 3, zelená čísla dnes již neexistují

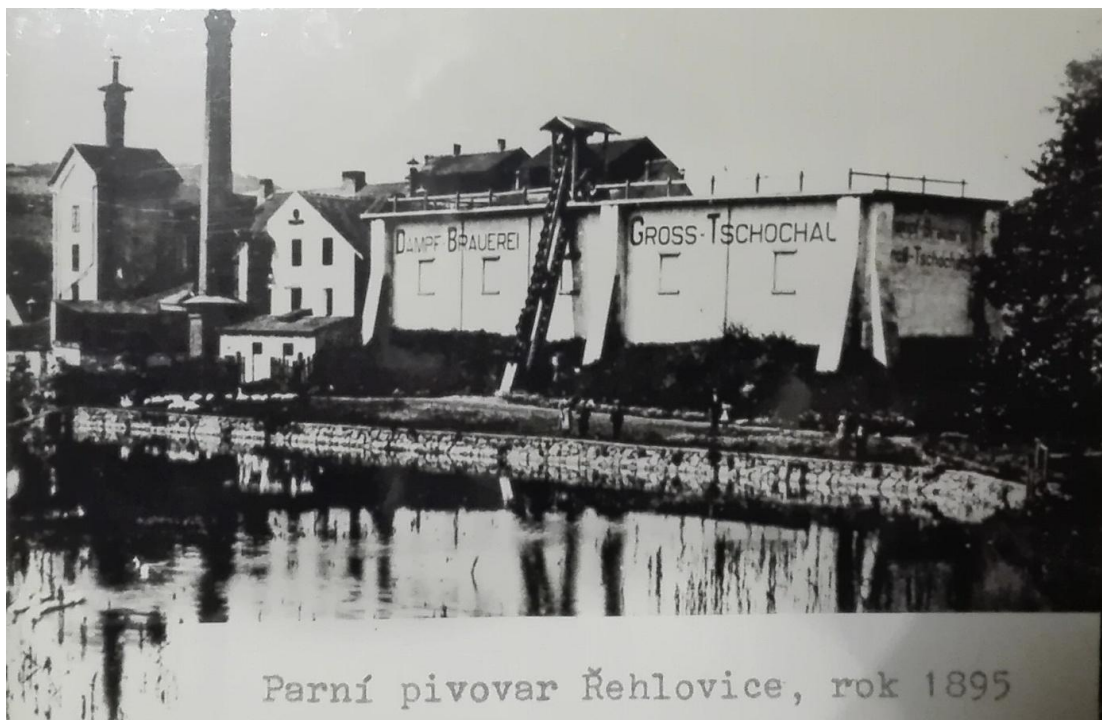
Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 8

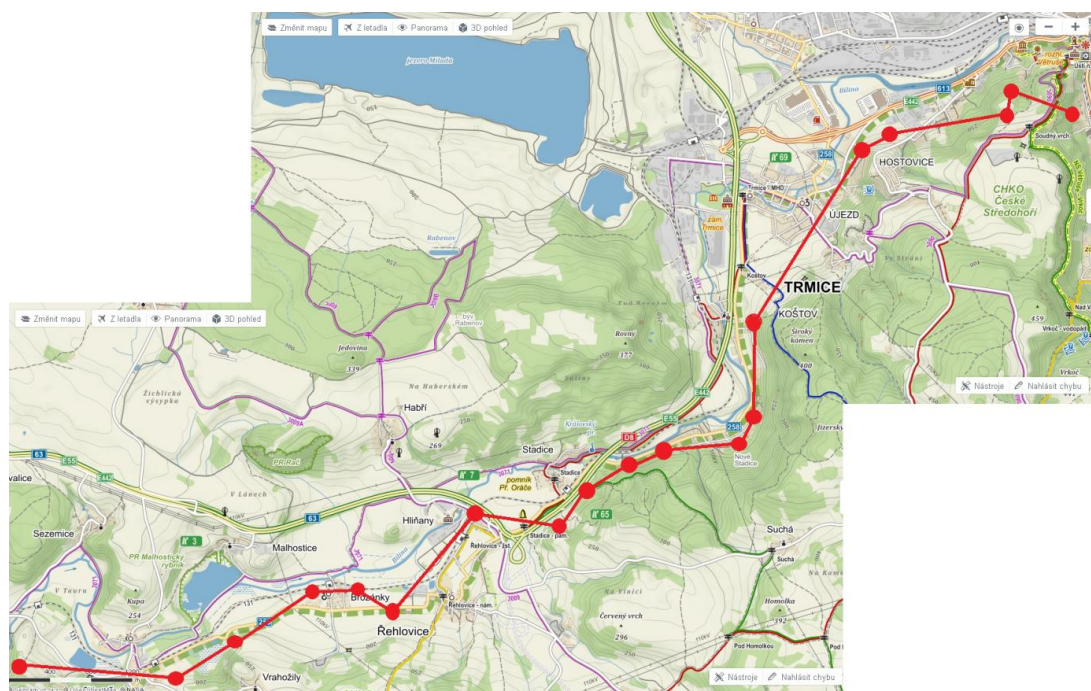
Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12

Obr. 13

Obr. 14

Obr. 15

Obr. 16

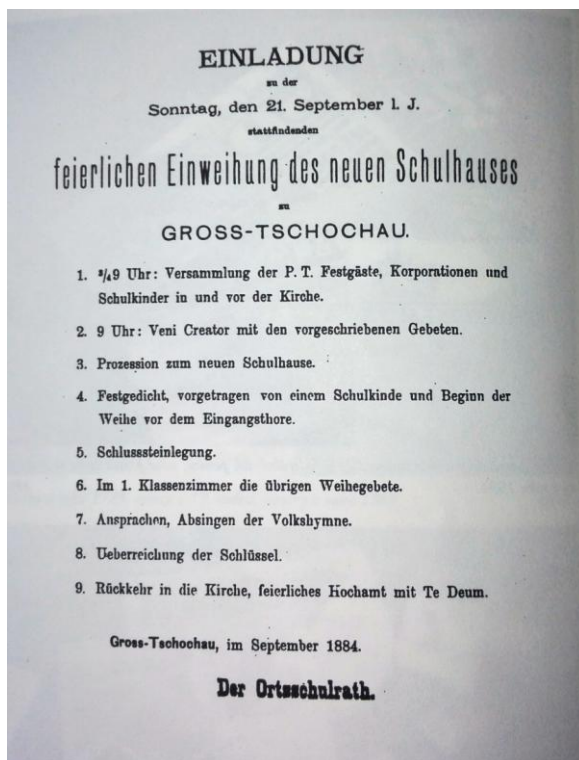

Name	Adresse / Postleitzahl
v. Schützumpf, Helga & Freylogstr. 11	36258 Bod. Heesfeld
Kosinthe, Hissi Hausenweg 8	60599 Fl. u.
Pohl, Beate Christoph-Piobstr. 13	04159 Leipzig
Gruppe, Anni Försterstr. 25	44339 DORTMUND geb. Schulz
Braudi, Mieszi, Liebenbürgerstr. 35	44339-DORTMUND
Miksch, Anna, Todhaus 5	15344 Strausberg (geb. Fischer)
Müller, Emil, Maria Thälmannstr. 28/30	15344 Neuenhagen (geb. Fischer)
HANIS (HANISCH) Franz, Hermann Kreisstr. 32	64799 Reinheim
Saverthal, Hilde, —, Fredersdorf b. Bl.	(wirktu weiter: Miksch, Anna)
Elvira Kück (geb. Maltrank)	91522 Amberg, Gabelgammle 7
Christine Placowsky (Richter)	Goethestr. 16, Dippoldisrode
Eva Wild (geb. David)	Verainerweg 23, 83229 Adschau
JETTI WISSING (geb. Weisnicht)	MINNESÄNGERSTR. 49/45279 ESSEN
Schöbel, Karl, Paul-Keller-Str. 18	90768 Fürth/Bay.
Paschani, Herbert, Grunmickestr. 23	04347 Leipzig
Paschani, Walter ^{Walter} Hembeser Damm 23	48228 Emsdetten 02571/81238
Winter, Glami, Mainstr. 6	64390 Erzhäuser 06150/82756
Adolf Matz im Wiesengrund 1	63225 Langen 06103/28450
Adolf Herrmann, Am Tanzplatz 4	61389 Schmitthen 06884/5779
Roland Nowak, Weilstetter Weg 33B	70567 Stuttgart 0711/710145
Ameliese, Heinrich, Kathe-Tischler-Str. 23	PLZ 9972 99752 Pleiskirche
Manfred Mistrík, 99759 Sollstedt, k.-Lübkin-Str. 8c	Telef.: 036338/41011
Franz Mistrík, 18435 Stralsund, Lion-Feuchtw.-Str. 25	Telefon 0381/393246
Emil Matthausch, Weinbergstr. 15	+32km, Schmidgaden 09435/8144
Roland Spindlauer, Nikolausstr. 34	55246 Mainz-Kostheim 06134/64719
Marianne Schümacher, geb. Hartlich, Am Kiesberg 18	38446 Wolfsburg 05363/4256
Hilde Götz, geb. Hartlich, Clara-Zetkin-Str. 16	07629 Hermsdorf/Thür.
MÜLLER RUDOLF MARIA	ROBERT-TISCHLER-STR. 6 84160 FRONTENHAUSEN
Hartlich, Wilhelm	09355 Greisdorf, Erbader Str. 19
Tilscher, Gerli (Pankert), Dorfstr. 42	07646 Lützenstadt, Tel. 036426 50485
Samerthal, Hilde	↑
g. Albrich, Traude, Rudolf-Brechler-Weg der Jugend 15	19258 Boizenburg/Elbe. + neu. jütl. St. D.

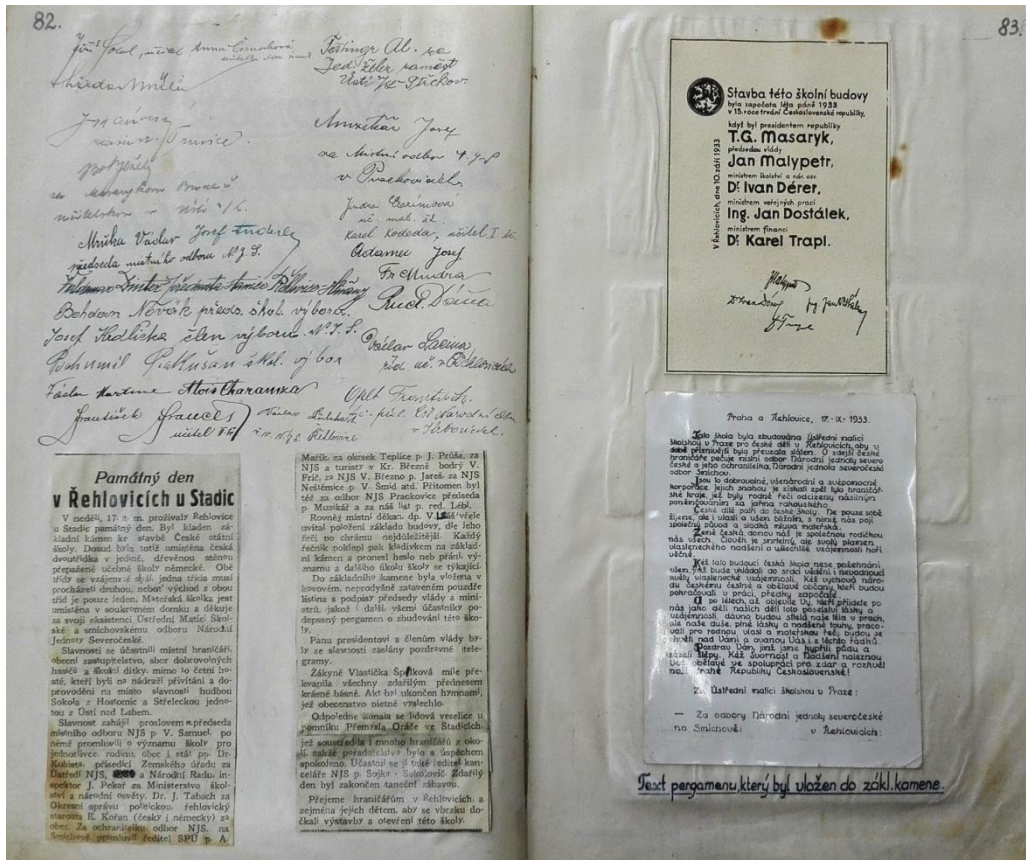
Obr. 18

Obr. 19

Obr. 22

Obr. 23

1. *Anna Moder: Gemischtwarenhandel*, osobní archiv Řehlovice 50
2. *Katastrální mapa Řehlovice 1843*, in: ÚLOVEC, Jiří. *Hrady, zámky a tvrze na Ústecku*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2002. Ústecká vlastivěda. ISBN 80-866-4601-7.
3. *Systém číslování*, in: *Mapy.cz* [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=13.9528935&y=50.6071291&z=17&source=muni&id=2117>
4. *Plakát skupiny Bielahort*, osobní archiv Řehlovice 50
5. *Plánek pomístních jmen*, in: *Archivní mapy: ÚAZK - Císařské otisky stabilního katastru* [online]. [cit. 2016-10-29]. Dostupné z: http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio_main_01_index.html
6. *Parní pivovar Řehlovice 1895*, osobní archiv Řehlovice 50
7. *Řehlovice před 1928*, osobní archiv Řehlovice 50
8. *Freiwillige Feuerwehr Groß Tschochau 1931*, osobní archiv Řehlovice 50
9. *Deutschvölkischer Turnverein Groß Tschochau 1933*, osobní archiv Řehlovice 50
10. *Fotoateliér, kostel, hospoda Zur Linde*, osobní archiv Řehlovice 50
11. *Pozůstatky opevnění*, *Mapy.cz* [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné z: <https://mapy.cz/turisticka?x=13.9747160&y=50.6295931&z=14&l=0>
12. *Vítání německé armády 1938*, in: *Chronik (1717-1945)*, Školní kronika německé školy, osobní archiv Řehlovice 50
13. *Nová budova prodejny Jednota (vpravo)*, osobní archiv Řehlovice 50
14. *Kulturní dům*, osobní archiv Řehlovice 50
15. *Kaple sv. Anny 1958*, osobní archiv Řehlovice 50
16. *Sokol Groß Tschochau 1959*, osobní archiv Řehlovice 50
17. *Podpisový arch bývalých německých obyvatel Řehlovice 1994*, osobní archiv Řehlovice 50
18. *Diplom pro Wilhelma Láše*, in: *Gedenkbuch der Gemeinde Gros-Tschochau (1918 – 1948)*, osobní archiv Řehlovice 50
19. *Svěcení nové budovy německé školy 1884*, in: *Kronika školní (1920-1956)*, Školní kronika české školy, Archiv města Ústí nad Labem
20. *Pamětní text od J. T. V. Berghauera*, in: *Kronika školní (1920-1956)*, Školní kronika české školy, Archiv města Ústí nad Labem
21. *Slavnost při položení základního kamene české školy 1*, in: *Kronika školní (1920-1956)*, Školní kronika české školy, Archiv města Ústí nad Labem
22. *Slavnost při položení základního kamene české školy 2*, in: *Kronika školní (1920-1956)*, Školní kronika české školy, Archiv města Ústí nad Labem
23. *Listina s podpisy předsedy vlády a ministrů o stavbě školy v Řehlovicích*, in: *Kronika školní (1920-1956)*, Školní kronika české školy, Archiv města Ústí nad Labem
24. *Nová budova české školy*, in: *Kronika školní (1920-1956)*, Školní kronika české školy, Archiv města Ústí nad Labem